

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS KATEDRA

RAMUNĖ PAŠKEVIČIŪTĖ

**EB INSTITUCIJŲ DELIKTINĖ ATSAKOMYBĖ IR
VALSTYBIŲ NARIŲ ATSAKOMYBĖ PRIVATIEMS
ASMENIMS PAGAL EUROPOS BENDRIJOS TEISĘ**
Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
lekt. Agnė Vaitkevičiūtė

VILNIUS, 2008

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS KATEDRA

**EB INSTITUCIJŲ DELIKTINĖ ATSAKOMYBĖ IR
VALSTYBIŲ NARIŲ ATSAKOMYBĖ PRIVATIEMS
ASMENIMS PAGAL EUROPOS BENDRIJOS TEISĘ**

Europos Sąjungos teisės magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62101S106

Konsultantas

.....
.....
2008

Recenzentas

.....
.....
2008

Vadovė

..... lekt. A. Vaitkevičiūtė
2008

Atliko

ESTmn7-01 gr. stud.
..... R. Paškevičiūtė
2008

VILNIUS, 2008

TURINYS

ĮVADAS	4
1. EB INSTITUCIJŲ IR VALSTYBIŲ NARIŲ ATSAKOMYBĖS DĖL ŽALOS SAMPRATA ..	8
1.1. EB institucijų deliktinės atsakomybės samprata	8
1.1.1. Ieškiniai dėl žalos atlyginimo – savarankiška ieškinių forma	12
1.2. Valstybių narių atsakomybės dėl žalos asmeniui samprata	15
1.2.1. Valstybės atsakomybė pagal <i>Francovich</i> sprendimą	17
1.2.2. <i>Brasserie du Pecheur</i> sprendimas - valstybės atsakomybės dėl žalos asmeniui principo įtvirtinimas bei tolimesnė raida	19
2. ATSAKINGOS UŽ ŽALĄ ŠALIES NUSTATYMAS BEI ATSAKOMYBĖS SĄLYGOS	22
2.1. Atsakingos už žalą šalies nustatymas	22
2.1.1. Išimtinė (tiesioginė) EB institucijų arba valstybių narių atsakomybė	23
2.1.2. Sutampanti EB institucijų ir valstybių narių atsakomybė	23
2.2. EB institucijų ir valstybių narių atsakomybės už žalą privatiems asmenims sąlygos	27
2.2.1. Pažeista EB teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui	28
2.2.2. Pažeidimo pakankamas rimtumas	30
2.2.2.1. Turimos diskrecijos teisės reikšmė nustatant pakankamai rimtą pažeidimą .	31
2.2.3. Priežastinis pažeidimo ir žalos ryšys	34
2.2.4. Žala kaip ES institucijų deliktinės atsakomybės sąlyga	36
3. ES INSTITUCIJŲ IR VALSTYBIŲ NARIŲ DAŽNIAUSIAI PADAROMŲ EB TEISĖS PAŽEIDIMŲ RŪŠYS	40
3.1. EB institucijų padaromi EB teisės pažeidimai	40
3.1.1. Neteisėto bendro pobūdžio teisės akto priėmimas	40
3.1.2. Neteisėto individualaus pobūdžio (administracinio) teisės akto priėmimas	44
3.1.3. Atsakomybė už teisėtai priimtus teisės aktus	45
3.2. Valstybių narių pažeidimai	47
3.2.1. Direktyvos neįgyvendinimas nustatytu terminu arba neteisingas perkėlimas	47
3.2.2. Tiesiogiai veikiančių EB Sutarties nuostatų pažeidimai	50
3.2.3. Atsakomybė už teisminės valdžios klaidas	51
IŠVADOS IR SIŪLYMAI	55
LITERATŪRA	57
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	63
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	64
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	65

IVADAS

Temos aktualumas. Šiuolaikinės Europos Bendrijos (toliau – ir EB, Bendrija) teisės formavimosi pradžia – trys Steigiamosios sutartys¹, kuriomis remiantis buvo įkurti subjektai, pagal tarptautinę teisę turintys atskirą teisinį subjektiškumą, taip pat sukurta savarankiška teisės sistema, kurioje Bendrija, valstybės narės bei jų piliečiai turi savo teises ir pareigas. Tik pripažinimas, kad naudojimasis teise turi būti užtikrinamas tam tikrų pareigų vykdymu, ir atvirkščiai, garantuoja Europos Bendrijos teisės normų veiksmingumą. Dėl šios priežasties kilo būtinybė sukurti efektyvią teisių įgyvendinimo ir pareigų vykdymo priežiūros sistemą, kad nebūtų pažeidžiamos Europos Bendrijos teisės nuostatos.

Valstybės narės ir EB institucijos yra įpareigosos veikti vadovaujantis Europos Bendrijos steigimo Sutartimi (toliau – ir Sutartis) ir iš jos kylančiais konstituciniais teisiniais principais. Teisės subjektai (Bendrijos institucijos, valstybės narės, privatūs asmenys) turi ne tik gerbti ir vykdyti savo teisinius įsipareigojimus, bet ir juos vykdyti, o pažeidimo atveju – atlyginti savo neteisėtais veiksmais padarytą žalą. Todėl atsakomybės už padarytą žalą principas yra kiekvienos teisinės valstybės teisės sistemos sudedamoji dalis, būtinas elementas. Teisės viršenybės principas įpareigoja ir valstybę, ir kitus teisės subjektus savo veikloje vadovautis teise, todėl pažeidę šią pareigą visi teisės subjektai privalo pašalinti dėl to kilusius neigiamus padarinius. Europos Bendrijos teisės pažeidimą gali padaryti tiek Europos Bendrijos institucijos, tiek Bendrijos valstybės narės, tiek ir privatūs asmenys. Tačiau vien EB teisės pažeidimo fakto neužtenka atsakomybei kilti. Būtina aplinkybių, galėjusių turėti įtakos pažeidimo padarymui, analizė ir įvertinimas.

Šiame darbe nagrinėjama Europos Bendrijos institucijų ir valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims pažeidus Europos Bendrijos teisę. Kaip pažymima 2007 m. kovo 25 d. Berlyne priimtoje deklaracijoje², Europos Sąjungoje (toliau – ir ES) įgyvendinamas bendras idealas – pagarba žmogui ir jo teisėms. Tuo parodoma, kad svarbiausia ES vertybė – žmogus. Todėl suprantama, kad Europos Bendrijos teisės veiksmingumas nukentėtų, jei privatūs asmenys negalėtų gauti kompensacijos, kai, pažeidus EB teisę, buvo pažeistos ir jų teisės.

¹ Treaty Establishing the European Coal and Steel Community, OJ C 191, 29.7.1992; Treaty Establishing the European Atomic Energy Community, OJ C 191, 29.7.1992; Consolidated Version of the Treaty Establishing the European Community, OJ C 325-33, 24.12.2002

² Europos Sąjungos portalas. Prieiga per internetą: http://147.67.243.25/institutional_reform/chronology/index_lt.htm - [žiūrėta 2007 12 14]

Nuo tos dienos, kai Lietuva tapo pilnateise Europos Sąjungos valstybe nare, tapo privaloma ir visa Bendrijos teisė - *acquis communautaire*³. Kiekvienam Lietuvos piliečiui, organizacijai ar verslo subjektui atsirado galimybė nevaržomai naudotis Bendrijos teisės suteikiamomis galimybėmis – Europos Sąjungos teisės aktai tapo tiesiogiai veikiančiais Lietuvoje. Todėl privatūs asmenys, siekiantys efektyviai apginti pagal EB teisę jiems suteiktas teises, turėtų išmanyti ne tik nacionalinę, bet ir visoms valstybėms narėms bendrą Bendrijos teisę ir sugebėti pasinaudoti galimomis teisių gynimo priemonėmis. Bendrijos deliktinės atsakomybės principas aiškiai įtvirtintas Sutarties 288 str. 2 d. ir 235 str., tuo tarpu valstybių narių atsakomybės principas buvo išplėtotas Europos Teisingumo Teismo (toliau – ETT, Teisingumo Teismas, Teismas) praktikoje ir kildinamas iš Sutarties 10 str., bet jokios konkrečios ir aiškios teisės normos nėra. Taip pat nėra nustatytų nei EB institucijų deliktinę atsakomybę, nei valstybių narių atasakomybę už žalą privatiems asmenims reglamentuojančių proceso taisyklių, kurių pagrindu būtų ginamos subjekto teisės. Taigi, **tema aktuali** dėl aiškaus teisinio reglamentavimo trūkumo ir būtinybės užtikrinti visapusišką EB teisės normų galiojimą bei efektyvų asmens teisių gynimą. Teisingumo Teismas, remdamasis jam suteikta teise aiškinti Bendrijos teisę ir formuoti vieningą jos taikymo praktiką, siekdamas užpildyti asmens teisių užtikrinimo spragą, išplėtojo atsakomybės klausimą ir nustatė, jog tam, kad būtų įmanomas žalos atlyginimas, turi būti patenkintos tam tikros sąlygos. Kokios tai sąlygos? Kokia turi būti žala, kad Bendrijos institucijoms ir valstybėms narėms kiltų pareiga ją atlyginti? Kur turi kreiptis asmenys, siekiantys kompensacijos už pagal Europos Bendrijos teisę jiems suteiktų teisių pažeidimą? Tai aktualūs klausimai, į kuriuos bus siekiama atsakyti moksliniame darbe, apibendrinant Teismo praktiką ir teisės doktriną.

Paminėtina, kad, nepaisant temos aktualumo, literatūros lietuvių kalba nagrinėjama klausimais labai mažai. EB institucijų deliktinės atsakomybės klausimai Lietuvos autorių beveik nenagrinėti. Nors užsienio autorių šie klausimai nagrinėti plačiau, nėra vieningos analizės.

Dėl šių priežasčių ir iškyla **darbo problema** – tai Europos Bendrijų institucijų ir valstybių narių atsakomybės privatiems asmenims įgyvendinimo problema, atsakomybės sąlygos. Todėl darbe siekiama parodyti, kokias galimybes apginti savo Bendrijos teise grindžiamus interesus turi privatūs asmenys.

Tyrimo objektas. Darbo tyrimo objektas yra EB institucijų deliktinės atsakomybės ir valstybių narių atsakomybės privatiems asmenims pagal EB teisę atsakomybės sąlygos ir jų turinys, kuris atskleidžiamas remiantis teisės doktrina ir ETT praktika, bei šių šių dviejų atsakomybės rūšių sąlygų palyginimas.

³ *Acquis communautaire* – Europos Bendrijų teisės ir jos taikymo praktikos visuma, apimanti visa tai, kas buvo pasiekta įgyvendinant Bendrijų Steigimo Sutartis. Ji apima rašytinę pirminę ir antrinę Bendrijų teisę, taip pat taisykles, rezoliucijas, pozicijas, nuomones, teisminę praktiką, bendruosius teises principus, Bendrijų teisės kūrimo techniką, tikslų ir praktikos visumą.

Tyrimo tikslas. Darbo tikslas – išanalizuoti EB institucijų deliktinės atsakomybės ir valstybių narių atsakomybės privatiems asmenims pagal EB teisę taikymo ypatumus.

Mokslinio tiriamojo darbo uždaviniai. Siekiant aukščiau minėto pagrindinio darbo tikslo buvo išskelti šie uždaviniai:

- išsamiai pateikti iš EB teisės kylančią EB institucijų ir valstybių narių atsakomybės privatiems asmenims už žalą principo sampratą ir kilmę,
- apibrėžti sąlygas, kurioms esant EB institucijos ir valstybės narės turi atlyginti privatiems asmenims atsiradusią žalą, bei atskleisti šių sąlygų turinį;
- atlikti EB institucijų deliktinės atsakomybės ir valstybių narių atsakomybės už žalą privatiems asmenims sąlygų lyginamąją analizę;
- išnagrinėti, kokius EB teisės pažeidimus dažniausiai padaro EB institucijos ir valstybės narės;
- pateikti siūlymus efektyvesniam privačių asmenų teisių gynimui Bendrijos institucijoms ar valstybėms narėms pažeidus EB teisę.

Iškelta **hipotezė**, kad Bendrijos teisės normomis suteikiamų teisių apsauga būtų susilpninta, jeigu privatūs asmenys negalėtų gauti žalos atlyginimo, kai jų teisės pažeidžiamos dėl Bendrijos teisės pažeidimo, kuris priskiriamas valstybei narei ar Europos Bendrijai, veikiančiai per savo institucijas.

Šaltiniai. Analizuojant pasirinktą mokslinio tiriamojo darbo temą, remiamasi Europos Sąjungos norminiais aktais, teisės doktrina, ETT bei Pirmosios Instancijos Teismo (toliau – ir PIT) praktika. Darbo tema Lietuvos mokslininkų labai mažai paliesta. EB deliktinės atsakomybės bei valstybių atsakomybės privatiems asmenims taikymo ypatumai buvo atskleisti A. Vaitkevičiūtės straipsniuose. Plačiau ši tema nagrinėta tik užsienio autorių, tokių kaip G. Anagostas, G. Bebr, Ch. Hilson, T. Heukels, A. McDonnell, T. Tridimas bei kitų. Gana plačiai tema atskleista autorių P. Craig ir G. de Burca. Kitas ne mažiau svarbus šaltinis – ETT praktika, kurioje atskleidžiama ir išplėtojama daugelis probleminių klausimų tiek EB institucijų deliktinės atsakomybės, tiek valstybių narių atsakomybės privatiems asmenims srityse. Ypatingai didelis dėmesys Teismo praktikai skiriamas analizuojant valstybių narių atsakomybės principo formavimą. Ne mažiau svarbūs ir autoritetingų užsienio mokslininkų monografijų darbai bei straipsniai.

Mokslinio tyrimo metodika. Tiriant pasirinktą objektą labai svarbu pasirinkti tinkamą tyrimo metodiką. Atsižvelgiant į darbo problematiką ir keliamus uždavinius, darbe taikomi tiek teoriniai (sisteminės analizės, loginis-analitinis, apibendrinimo, istorinis ir lyginamasis), tiek empiriniai (dokumentų analizės) tyrimo metodai. Šių metodinių instrumentų kompleksinis tyrimas turi didelę reikšmę tyrimo metu gautų apibendrinimų ir išvadų teisingumui bei patikimumui.

Dokumentų analizė naudota, aiškinant svarbias nagrinėjamam klausimui EB teisės normas bei Teismo praktiką.

Istorinis ir lyginamasis metodai atlieka ypatingą vaidmenį, siekiant atskleisti Teismo praktikos plėtotę formuojant atsakomybės už žalą sąlygas.

Loginis – analitinis metodas, kaip loginio mąstymo procesas, taikomas analizuojant teisės doktriną, siekiant suprasti, sukonkretinti, apibendrinti skirtingų autorių darbus nagrinėjamu klausimu, įvertinti Teismo suformuluotus pagrindinius žalos atlyginimo kriterijus bei formuojant išvadas.

Svarbią reikšmę turi sisteminės analizės metodas. Šis metodas skatina sisteminių požiūrį į tyrimo objektą, todėl jis buvo taikomas analizuojant EB Sutarties atitinkamų nuostatų turinį bei nustatomas loginis ryšys tarp teisės normų.

Apibendrinimas naudojamas apžvelgiant turimą medžiagą ir darant pagrįstas išvadas.

1. EB INSTITUCIJŲ IR VALSTYBIŲ NARIŲ ATSAKOMYBĖS DĖL ŽALOS SAMPRATA

Kiekvienoje išsivysčiusioje teisinėje sistemoje būtinas mechanizmas, leidžiantis privačiam asmeniui reikalauti žalos, kilusios dėl viešosios valdžios institucijų veiksmų, atlyginimo. Pirmą kartą Bendrijos deliktinės atsakomybės nuostatos buvo įtvirtintos jau Steigiamosiose sutartyse, o šiuo metu EB institucijų deliktinė atsakomybė reglamentuojama Sutarties 288 str. 2 d. Tuo tarpu straipsnio, nustatančio valstybių narių atsakomybę už žalą, Sutartyje nėra. Valstybių narių atsakomybė dėl žalos kaip EB teisės principas, kildinamas iš Sutarties sukurtos teisinės sistemos, buvo įtvirtintas tik 1990 metais ETT praktikoje - *Francovich* byloje. Todėl privatus asmenys gali reikalauti žalos atlyginimo tiek EB institucijoms, tiek valstybėms narėms pažeidus EB teisę.

1.1. EB institucijų deliktinės atsakomybės samprata

Bendrija yra asmuo, turintis teisinį subjektiškumą. ETT Europos Bendriją apibūdino kaip teisinę bendriją su tam tikromis auksčiausiomis galiomis, įgytomis apribojus valstybių narių kompetenciją⁴. Tačiau dėl dalies galių perdavimo Bendrijos kompetencijai neturėtų sumažėti privačių asmenų teisių apsauga. Veikdama kaip auksčiausioji valdžia, EB savo administracinėmis arba norminėmis priemonėmis konkrečiam subjektui gali padaryti žalos, dėl to gali kilti Bendrijos atsakomybės klausimas.

Europos Sąjunga yra vienintelė tarptautinė organizacija, turinti sistemą, suteikiančią privatiems asmenims galimybę reikalauti kompensacijos už žalą ar turto praradimą dėl to, kad EB institucijos ar jos tarnautojai pažeidė teisę.

Pirmosios nuostatos dėl Bendrijos deliktinės atsakomybės buvo įtvirtintos jau pirmojoje Steigiamojoje Sutartyje - 1951 m. Europos anglių ir plieno bendrijos (toliau – ir EAPB) 34 str. ir 40 str. EAPB sutarties 34 str. suteikia teisę į žalos atlyginimą, kai žala patiriama dėl Aukštosios Valdybos aktų. Remiantis EAPB sutarties 34 str. kiekviena įmonė ar įmonių grupė turi teisę į teisingą žalos atlyginimą, kai žala tiesiogiai patiriama dėl Aukštosios Valdybos aktų, jei prieš tai tas aktas sėkmingai buvo užginčytas ir anuluotas. Kaip matome, galimybė prisiteisti kompensaciją už patirtą žalą buvo glaudžiai susijusi su ieškiniais dėl panaikinimo, o tai labai apribojo asmenų galimybes gauti kompensaciją. Šis ribojamasasis poveikis pasireiškia, visų pirma tuo, kad siekiamos gauti kompensacijos už žalą apimtis turi būti tokia, kad būtų galima užginčyti žalą sukėlusį aktą. Siekiant gauti kompensaciją už individualiais aktais sukeltą žalą paprastai nekyla jokių problemų. Antra, 34 str. suteikia galimybę gauti kompensaciją už žalą tik už Aukštosios Valdybos aktus. Trečia, ieškinys dėl

⁴ Case 6/64 *Costa v. E.N.E.L.* (Rec. 1964, p.1141)

žalos atlyginimo priklausomas nuo ieškinio dėl panaikinimo, o pastarasis, remiantis EAPB Sutarties 33 str. 3 pastraipa, turi būti pateiktas tik per vieną mėnesį nuo paskelbimo. Gali susidaryti išpūdis, kad panaikinus aktą remiantis 33 str., jau užtikrinamas žalos atlyginimas. Tačiau ne kiekvienas neteisėtas veiksmas, dėl kurio buvo panaikintas teisės aktas, gali užtraukti Bendrijai atsakomybę. 34 str. reikalauja kaltės, kuri „turėtų būti suprantama kaip rimtas ir sunkus pažeidimas“⁵.

Tuo tarpu EAPB 40 str. yra platesnis ir bendresnis, ir juo remiantis kiekvienas, patyręs žalą dėl EAPB institucijų ar jų tarnautojų kaltės, gali pateikti ieškinį dėl žalos atlyginimo. Sprendžiant iš pirmosios straipsnio pastraipos, ieškinyje dėl žalos atlyginimo jau nebesiejamas su ieškiniu dėl panaikinimo.

Tačiau jau 1957 m. Europos ekonominę bendriją (toliau – ir EEB) įsteigiančioje Sutartyje nebenaudojama EAPB Sutarties formuluotė.

EEB Sutarties 215 str. 2 d. (dabar – 288 str. 2 d.) deliktinė Bendrijos ir jos tarnautojų atsakomybė reglamentuojama sekančiai:

Deliktinės atsakomybės atveju Bendrija pagal bendrus valstybių narių įstatymams būdingus principus atlygina bet kokią žalą, kurią, eidami savo pareigas, padaro jos institucijos ar jų tarnautojai.

Asmeninę jos tarnautojų atsakomybę Bendrijai reglamentuoja nuostatos, numatytos jiems taikomuose tarnybos nuostatuose arba įdarbinimo sąlygose.

Europos atominės energijos sutarties (toliau – EAE) 188 str. 2d. EB deliktinė atsakomybė buvo reglamentuojama analogiškai kaip ir EEB sutartyje.

EEB ir EAE Sutarčių formuluotės gana trumpos, palyginus su EAPB. Tiek pirmosiose, tiek pastarojoje sutartyje Bendrijos tarnautojų atsakomybė įtvirtinta atskirai (skirtingose pastraipose) nuo Bendrijos atsakomybės. Nežiūrint į tai, nuostatos skiriasi ne tiek forma, kiek savo turiniu. EEB Sutartyje ir EAPB Sutartyje įtvirtintos nuostatos dėl Bendrijos ir jos tarnautojų atsakomybės sukuria dvi skirtingas atsakomybės sistemas. 215 str. nuostatose jau nėra nustatyta jokie ryšio tarp ieškinio dėl akto panaikinimo ir ieškinio dėl kompensacijos už žalą.

Grįžtant prie EAPB 40 str., jis buvo įtakotas Prancūzijos teisės: „*faute de service*“⁶ ir „*faute personnelle*“⁷ idėjos buvo pagrindas Teismui kuriant Bendrijos atsakomybės sistemą. Pastarasis straipsnis su EEB Sutarties 215 str. 2 d. turi daug panašumų, bet turi ir skirtumų, kurių pagrindinis yra tas, kad 215 str. nesiremia „kaltės“ idėja, bet *bendrais valstybių narių įstatymams būdingais principais*. Galimybė remtis principais, kylančiais iš VN teisinių sistemų, parodo, kad esama tam tikrų panašumų tarp nacionalinių teisinių sistemų ir Bendrijos sistemos.

⁵ Bebr G. Development of Judicial Control of the European Communities. – The Hague-Boston-London: Martinus Nijhoff Publishers, 1981. - 222 p. - ISBN 9024725410

⁶ Vienos iš institucijų neteisėtas aktas ar neveikimas

⁷ Asmeninė Bendrijos tarnautojų kaltė

Po daugybės Steigimo sutarčių pakeitimų Bendrijų deliktinę atsakomybę reglamentuojančio straipsnio formuluotė nuo 1957 m. iki dabar liko tokia pati, išskyrus vieną naujai įtrauktą pastraipą dėl Europos centrinio banko (toliau – ir ECB) ar jo tarnautojų atsakomybės. ECB buvo įsteigtas tik 1998 m., todėl suprantama, kad ši nuostata negalėjo būti įtraukta į EEB sutartį.

Dabartinė Euopos Bendrijos steigimo Sutarties 288 str.2 d. (buvusio 215 str. 2 d.) formuluotė tokia:

Deliktinės atsakomybės atveju Bendrija pagal bendrus valstybių narių įstatymams būdingus principus atlygina bet kokią žalą, kurią, eidami savo pareigas, padaro jos institucijos ar jų tarnautojai.

Pirmesnė dalis tokiomis pačiomis sąlygomis taikoma žalai, kurią padaro ECB ar jo tarnautojai, eidami savo pareigas.

Asmeninę jos tarnautojų atsakomybę Bendrijai reglamentuoja nuostatos, numatytos jiems taikomuose tarnybos nuostatuose arba įdarbinimo sąlygose.

Stebinant EB atsakomybės instituto požymis yra tai, kad nors Sutartyje ir įtvirtinta EB ir jos tarnautojų deliktinė atsakomybė už žalą, bet nėra detalizuotos sąlygos, kurioms esant ši atsakomybė kiltų. Dar daugiau neaiškumo gali kilti ir dėl nuorodos į „bendrus valstybių narių įstatymams būdingus principus“.

Bendrieji teisės principai aptinkami visose teisinėse sistemose ir jų pagalba užpildomos teisės spragos, nes rašytinėje teisėje neįmanoma numatyti visas gyvenimo situacijas, kurias gali tekti spręsti teismui. Teismas identifikavo tuos principus, kurie bendru pripažinimu suprantami kaip bendrieji, ir rėmėsi jais kaip teisėtu pagrindu priimant sprendimus bylose. Principas turi būti pripažintas daugelio valstybių narių, bet nebūtinai jis turi būti pažįstamas *kiekvienoje* valstybėje narėje. Galbūt, kai Bendrijos buvo tik įkurtos, ir jų įsteigėjos tebuvo šešios valstybės, reikalavimas, kad principas būtų pripažįstamas visose valstybėse narėse, būtų buvęs įvykdomas, bet į Bendrijas įstojant vis daugiau valstybių, tai padaryti būtų gana sudėtinga. Panašu, kad Teismas pradžioje įkvėpimo sėmėsi Prancūzijos teisėje⁸. Taip pat svarbu pabrėžti, kad nežiūrint į tai, iš kur principas kilęs, Teismo jis taikomas kaip Europos Bendrijos principas, o ne kaip municipalinis. Pareiškėjas *per se* neturi tokios teisės remtis principu, žinomu jam iš jo nacionalinės teisės, tačiau, kreipdamasis į Teismą gali tikėtis, kad ETT jį pripažins.

Teismas, sprenddamas bylas, ne kartą rėmėsi bendrais valstybių narių įstatymams būdingais principais. Pavyzdžiui, Bendrijos atsakomybė už neteisėtus norminius aktus, kuriuose numatomos ekonominės politikos priemonės, buvo sąlygota remiantis valstybių narių teisinių sistemų principais, reglamentuojančiais viešosios valdžios atsakomybę už žalą, kurią privatūs asmenys patiria dėl

⁸ Generalinių Advokatų išreiškiančių nešališką ir argumentuotą nuomonę, idėja kilusi iš Prancūzijos Administracinių teismų, taip pat Teismo kalba yra prancūzų (tai pat ir anglų)

įstatymų leidžiamųjų priemonių⁹. Pasak Henkels ir McDonnell (1997), nuoroda į bendrus valstybėms narėms teisės principus duoda suprasti, kad tarp Bendrijos ir nacionalinių teisinių sistemų yra panašumų¹⁰.

Tačiau vistiek daugelis autorių laikosi nuomonės, kad ši nuoroda į bendrus valstybėms narėms principus yra mažiau naudinga, nei gali iš pradžių pasirodyti¹¹. Ko gero, teisus buvo Generalinis Advokatas Lagrange, teigdamas, kad ši nuostata yra „tikrai diplomatinė formuluotė“¹². Paimkime kaltės kriterijų. Remiantis Prancūzijos teisės aktais, esant tam tikromis aplinkybėmis galima gauti kompensaciją ir nesant kaltės. Tuo tarpu Anglijos teisėje įtvirtinti žymiai griežtesni reikalavimai – būtinas aukštas kaltės laipsnis. Tačiau kalbant apie atlygintinos žalos dalį, griežtesniais ko gero laikytini Prancūzijos teisės aktų reikalavimai. Kitas pavyzdys – atsakomybė už įstatymų leidžiamuosius teisės aktus. Kai kuriose valstybėse narėse nėra pripažįstama ši atsakomybės rūšis.

Taigi, ne visada pavyks rasti daug bendro tarp valstybių narių principų. Jacobs (2001) teigimu, praktikoje pats Teismas suformavo Bendrijos atsakomybės principus¹³. Nors Bendrijos atsakomybės galimybė buvo įtvirtinta Sutartyje, tačiau iš tikrųjų Teismui buvo palikta teisė plėtoti bei formuoti pagrindinius atsakomybės principus. Kiti autoriai yra panašios nuomonės¹⁴: Europos atsakomybės standartą turi išplėtoti Teismas, konkretindamas bendruosius principus. Šiame kontekste 288 str. minimų „bendrujų principų“ vaidmuo būtų tik pagalbinis. Dabartiniu laikotarpiu atsakomybę pagal 288 str. Teismas nustato jau be lyginamosios principų analizės¹⁵.

Todėl ETT praktika yra ypatingai svarbi, nes būtent Teismo praktikoje suformuluotos pagrindinės ne tik EB institucijų, bet ir valstybių narių atsakomybės sąlygos už žalą privatiems asmenims.

EB deliktinės atsakomybės sąlygos pirmą kartą buvo suformuluotos *Lutticke*¹⁶ byloje. Teismas nustatė, jog tam, kad būtų priteistas žalos atlyginimas, turi būti patenkinamos tam tikros sąlygos: pirma, EB teisės pažeidimas, kuris pasireiškia neteisėtais EB institucijos veiksmais, antra, asmeniui padaryta žala, trečia, priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos. Vėlesnėse bylose

⁹ Joined cases 83 and 94/76, 4,15 and 40/77, *HNL and Others v. Council and Commission* (Rec.1978,p.1209)

¹⁰ Heukels T., McDonnell A. *The Action for Damages in Community Law*. - The Hague: Kluwer Law International, 1997. - 13 p. - ISBN 9041103708

¹¹ Bebr G. *Development of Judicial Control of the European Communities*. - The Hague-Boston-London: Martinus Nijhoff Publishers, 1981. - 224 p. - ISBN 9024725410; Tilloston J., Foster N. G. *Text, Cases and Materials on European Union Law*. - London: Routledge Cavendish, 2003. - 224-226 p., - ISBN 978-1-85941-777-5; Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. Second Edition. - Oxford: Oxford University press, 2006. - 477 p. - ISBN 0199227683

¹² Lagrange. *The non-contractual liability of the Community in the ECSC and in the EEC //Common Market Law Review*, 1996, vol. 3., p. 32

¹³ Wouters J. ir kt. *Principles of proper conduct for supranational, State and private actors in the European Union – Towards a Ius Commune: Essais in Honour of Walter Van Gerven*. - Antwerpen: Inersentia, 200. - 130 p. - ISBN 9050951627

¹⁴ Schermers H. G. ir kt. *Non Contractual Liability of the European Communities*. - Dordrecht-Boston-London: Martinus Nijhoff, 1988. - 2 p. - ISBN 9041116311

¹⁵ Ten pat, 2-3 p.

¹⁶ Case 4/69 *Lutticke v. Commission* (Rec.1971,p.325)

(*Schoppenstedt*¹⁷, *HNL*¹⁸, *Bergaderm*¹⁹ ir kitos) buvo aiškinamas šių sąlygų taikymas ir jos buvo konkretinamos. Po *Bergaderm* sprendimo pirmoji atsakomybės sąlyga buvo sutapatinta su valstybių atsakomybės dėl žalos sąlyga – pažeista EB norma buvo ketinta suteikti teises asmeniui²⁰. Apie tai plačiau bus kalbama kitame skyriuje.

ETT kompetenciją ginčiuose dėl EB padarytos žalos nesutartinių santykių srityje atlyginimo nustato EB Sutarties 235 str. (kartu su EB Sutarties 288 str. 2 d.): „*Teisingumo Teismo jurisdikcijai priklauso spręsti ginčus, susijusius su žalos atlyginimu, numatytu 288 straipsnio antroje pastraipoje*“.

1988 m. buvo įsteigtas Pirmosios instancijos teismas (toliau – ir PIT), kuris ėmėsi nagrinėti privačių asmenų ieškinius dėl žalos atlyginimo, o valstybių narių ieškiniai dėl žalos ir toliau nagrinėjami ETT. Ieškiniai tik Bendrijos teismų kompetencijai priskiriami dėl šių svarbių priežasčių: visų pirma, kad užtikrinti Bendrijos nepriklausomumą, ir antra, pasiekti teisinį tikrumą užtikrinant vienodą teisės taikymą²¹. Bebr (1981) taip pat teigia, kad vienodas teisės taikymas nebūtų pasiektas, jei šis klausimas būtų sprendžiamas nacionaliniuose teismuose²². Jo nuomone, būtų paradoksalu, jei nacionaliniai teismai būtų įpareigoti plėtoti Bendrijos sąvokas. Tiesa, sutartinėje atsakomybėje Bendrijos neturi imuniteto nuo valstybių narių nacionalinių teismų jurisdikcijos.

Taigi, Teisingumo Teismo praktikos dėka buvo suformuluotos EB deliktinės atsakomybės sąlygos, kurios vėliau buvo taikomos ir plėtojamos ir PIT, kurio kompetencijai buvo perduoti privačių asmenų ieškiniai dėl žalos atlyginimo. EB Sutarties nuostatos, reglamentuojančios EB institucijų ir tarnautojų deliktinę atsakomybę, pateikia nuorodą į bendrus valstybių narių įstatymams būdingus principus, tačiau daugelio autorių nuomone, jų vaidmuo tik pagalbinis, o praktikoje pats Teismas suformavo Bendrijos deliktinės atsakomybės principus. Vadinasi, Bendrija yra asmuo, turintis teisinį subjektiškumą, ir privalantis atsakyti už kitiems asmenims padarytą žalą. EB Sutarties 288 str. 2 d. yra viena iš Europos Bendrijos teisinėje sistemoje įtvirtintų privačių asmenų teisių gynimo priemonių.

1.1.2. Ieškiniai dėl žalos atlyginimo – savarankiška ieškinių forma

EB Sutarties 288 str. 2 d. nustatyta, kad Bendrija atsako už žalą, kurią padaro jos institucijos ar tarnautojai, eidami savo pareigas. Sutarties 7 str. įvardintos šios Bendrijos institucijos: Europos Parlamentas, Taryba, Komisija, Teisingumo Teismas ir Audito rūmai. Tai ir bus „institucijos“

¹⁷ Case 5/71 *Zuckerfabrik Schoppenstedt v. Council* (Rec.1971,p.975)

¹⁸ Joined cases 83 and 94/76, 4,15 and 40/77, *HNL and Others v. Council and Commission* (rec.1978,p.1209)

¹⁹ Case C-352/98 *Bergadem and Goupil v. Commission* (Rec.2000,p.I-5291)

²⁰ Ten pat, 42-44 d.

²¹ Heukels T., McDonnell A. *The Action for Damages in Community Law*. - The Hague: Kluwer Law International, 1997. - 12 p. - ISBN 9041103708

²² Bebr G. *Development of Judicial Control of the European Communities*. - The Hague-Boston-London: Martinus Nijhoff Publishers, 1981. - 230 p. - ISBN 9024725410

Sutarties 288 str. tikslais²³. Ši sąvoka taip pat apima ir Europos Centrinį Banką bei Europos Investicijų banką²⁴. Tam, kad institucijos tarnautojo veiksmas būtų priskirtas Bendrijai, jis turi būti atliktas tarnautojui vykdant jam priskirtas pareigas²⁵. Tačiau kuri institucija atstovaus Bendriją Teisme? Byloje *Werhan*²⁶ Komisija, remdamsi Sutarties 282 str., teigė, kad šis vaidmuo turi tekti jai. Tačiau Teismas buvo nuomonės, kad teisingumo gero administravimo labui, kai Bendrijai tenka atsakomybė dėl vienos iš institucijų veiksmų, ji turi būti atstovaujama tos institucijos (ar institucijų), kuri tariamai sukėlė žalą²⁷. Minėtoje byloje tariamai neteisėtą teisės aktą priėmė Taryba Komisijos siūlymu. Ieškovas buvo teisus, pateikęs ieškinį prieš abi šias institucijas.

Kalbant apie nesutartinę Bendrijos atsakomybę, svarbu pabrėžti ieškinių dėl žalos atlyginimo nepriklausomumą nuo kitų rūšių ieškinių. Paprastai žala patiriama dėl neteisėtų aktų, todėl gali kilti klausimas, ar tam, kad patirta žala būtų atlyginta, teisės aktas turi būti panaikintas, ar siekti kompensacijos galima ir nesulaukus teisės akto panaikinimo?

Pirmą kartą šis klausimas buvo iškeltas *Plauman*²⁸ byloje, kurioje ieškovas siekė, kad būtų atlyginta žala, kurios dydis atitinka muitų ir apyvartos mokesčio sumą, kurią jis turėjo sumokėti priėmus sprendimą, kurio atžvilgiu jis tuo pat metu pateikė ieškinį dėl panaikinimo. Tačiau ginčijamas sprendimas nebuvo panaikintas, ir ETT konstatavo, kad nepanaikintas administracinis aktas negali būti laikomas savaime neteisėtu, darančiu žalą asmenims, kuriems jis taikomas; taigi jie negali reikalauti žalos, patirtos dėl šio akto, atlyginimo. Priimdamas šį sprendimą Teismas ko gero „pamiršo“, kad vos prieš du metus iki *Plauman* vienoje iš bylų²⁹ pripažino, kad ieškinys dėl panaikinimo nuo ieškinio dėl žalos atlyginimo skiriasi savo dalyku ir pareiškimo pagrindu. Nors *Plauman* byloje Teismas dar siejo ieškinius dėl žalos atlyginimo su žalą sukėlusio akto panaikinimu, bet jau vėlesniame *Schreckenberga*³⁰ sprendime matyti, kad Teismas linkęs keisti savo poziciją. Byloje ETT teigė, kad „asmuo gali pateikti ieškinį dėl žalos atlyginimo be jokių įpareigojančių nuostatų prieš tai pasiekti neteisėtos priemonės, dėl kurios patyrė žalą, panaikinimo“. Tačiau tik *Lutticke*³¹ ir *Schoppenstedt*³² bylose Teismas galutinai išsižadėjo *Plaumann* byloje išreikšto požiūrio ir pripažino, kad ieškiniai dėl žalos atlyginimo yra savarankiška ieškinių forma. *Lutticke* byloje Teismas pirmą kartą nustatė, kad 178 str. (EB Sutarties 235 str.) ir 215 str. 2 dalis (EB Sutarties 288 str. 2 d.)

²³ Hartley TC. The Foundations of European Community law. An introduction o the constitutional and administrative law of the European Community. Sixth Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2007. - 43 p. - ISBN-10 0198760825

²⁴ Ten pat

²⁵ Byloje 9/69 *Sayag and others v. Leduc and others* (Rec.1969,p.329) Teismas išaiškino, kurie tarnautojų veiksmai turėtų būti suprantami kaip veiksmai, atliekami vykdant pareigas

²⁶ Joined cases 63-69/72 *Werhahn Hansamuehle and others v. Council* (Rec.1973,p.1229)

²⁷ Ten pat, 7 d.

²⁸ Case 25/62 *Plaumann v. Commission EEC* (Rec.1963,p.253)

²⁹ Case 9 & 12/60 *Vloeberghs v. ECSC High Authority* (Rec.1961,p.393)

³⁰ Case 59/65 *Schreckenberga v. Commission EAEC* (Rec.1966,p.785)

³¹ Case 4/69 *Lutticke v. Commission* (Rec.1971,p.325)

³² Case 5/71 *Zuckerfabrik Schoppenstedt v. Council* (Rec.1971,p.975)

ieškinius dėl žalos atlyginimo Sutartyje įtvirtino kaip autonomiškus, o *Schoppenstedt* byloje ETT dar kartą pakartojo, kad:

„EEB Sutartyje ieškinys dėl žalos atlyginimo pagal 178 straipsnį (EB Sutarties 235 str.) ir 215 straipsnio 2 dalį (EB Sutarties 288 str. 2 d.) yra įtvirtintas kaip savarankiška teisinė priemonė visų ieškinių sistemoje, įgyvendinanti specifinius tikslus. Nuo ieškinių dėl panaikinimo ieškiniai dėl žalos atlyginimo skiriasi tuo, kad pastaraisiais nesiekama konkrečios priemonės panaikinimo, o siekiama tik žalos, kuri padaryta Bendrijos institucijos atliekant jai paskirtas funkcijas, atlyginimo“.³³ Vėlesnėse bylose Teismas laikėsi tos pačios nuomonės³⁴.

Tačiau kartais gali susiklostyti situacija, kai ieškiniu dėl žalos atlyginimo iš tikrųjų siekiama teisės akto panaikinimo. Tokiu būdu bandoma apeiti praleistą terminą, kuris yra du mėnesiai, ieškiniui dėl panaikinimo pareikšti. EB Sutarties 288 str. 2 d. nenumato terminų ieškiniams dėl žalos atlyginimo pareikšti. Šis terminas nustatytas ETT Statuto 46 str.³⁵ ir yra penkeri metai. Terminas eiga prasideda nuo to momento, kai atsiranda prielaidos ieškiniui dėl žalos atlyginimo pareikšti, t.y. kai atsiranda atlygintina žala, o ieškovas apie tai žinojo ar turėjo žinoti. ETT konstatavo, kad „šalis, norinti pareikšti reikalavimus dėl žalos atlyginimo, neprivalo siekti neteisėtos priemonės, sukėlusios žalą, panaikinimo, tačiau ji taip pat neturi teisės ieškiniu dėl žalos atlyginimo siekti tokio paties rezultato, koks kiltų priemonę pripažinus neteisėta, jeigu ieškinys dėl panaikinimo būtų nepriimtinas“³⁶.

Teismas siekia padaryti skirtumą tarp šių ieškinių, kad kiekvienas iš jų būtų naudojamas tik jų tikrajai funkcijai atlikti. Todėl ieškinys pagal 288 str. 2 d. bus priimtinas tik tuomet, kai jis bus „tikras“ – t.y. juo iš tikrųjų siekiama kompensacijos už žalą, o ne teisės akto panaikinimo.

Apibendrinant darytiną išvadą, kad:

- 1) Nereikalaujama, kad prieš svarstant žalos atlyginimo klausimą EB institucijos veiksmų neteisėtumas būtų konstatuotas pareiškus ieškinį dėl panaikinimo.
- 2) Neteisėtumas, dėl kurių kyla Bendrijos atsakomybė, nustatomi nagrinėjant ieškinį dėl žalos atlyginimo.
- 3) Kadangi ieškiniiais dėl žalos atlyginimo ir ieškiniiais dėl panaikinimo siekiama skirtingų tikslų, nesėkmė siekiant panaikinti teisės aktą neatima teisės pareikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo.

³³ Case 5/71 *Zuckerfabrik Schoepfenstedt v. Council* (Rec.1971,p.975), 3 d.

³⁴ Case T-514/93 *Cobrecaf and others v. Commission* (Rec.1995,p.II-621), 58-59 d.; Case T-180/00 *Astipescas v. Commission* (Rec.2002,p.II-3985), 139 d.; Case T-44/01 *Vieira et Vieira Argentina v. Commission*, (Rec.2003,p.II-1209), 213 d.; Case T-86/03 *Holcim (France) v. Commission* (Rec.2005,p.II-1539), 50 d.

³⁵ Europos Bendrijų Teisingumo Teismo statutas, OL C 80, 10 3 2001

³⁶ Case 543/79 *Birke v. Commission and Council* (Rec.1981, p.2669)

1.2. Valstybių narių atsakomybės dėl žalos asmeniui samprata

Kaip ir kiekvienos teise besiremiančios bendrijos, Europos Sąjungos funkcionavimas remiasi prielaida, kad jos subjektai – valstybės narės, Bendrijų institucijos ir privatūs asmenys – gerbia savo teisinius įsipareigojimus bei juos vykdo, o pažeidimo atveju – atlygina savo neteisėtais veiksmais padarytą žalą³⁷. Praktikoje EB teisę dažnai pažeidžia ne tik EB institucijos, bet ir valstybės narės: netinkamai ar pavėluotai įgyvendina direktyvą, priima prieštaraujantį EB teisei teisės aktą, ar kitaip pažeidžia EB teisės nuostatas, dėl ko asmenys gali patirti nuostolių. Skirtingai nei EB deliktinė atsakomybė, valstybių narių atsakomybė už žalą nėra įtvirtinta EB Sutartyje, todėl tradiciškai valstybių atsakomybės klausimai buvo reglamentuojami nacionalinės teisės ir grindžiami viešosios valdžios institucijų atsakomybe už žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų veiksmų.

Iki valstybių atsakomybės privatiems asmenims už žalą principo įtvirtinimo nacionaliniai teismai turėjo tam tikromis aplinkybėmis atlyginti žalą privatiems asmenims, tačiau nebuvo jokių bendrų atsakomybės sąlygų, visi atsakomybės klausimai buvo palikti spręsti nacionaliniams teismams. Remiantis tiesioginio veikimo principu, atskirais atvejais buvo taikomos teisinės gynybos priemonės, o tiesiogiai neveikiančios nuostatos nesuteikė jokių teisių į žalos atlyginimą³⁸.

Nesant nuostatų, reglamentuojančių EB teisės pažeidimo padarinius valstybėms narėms, Teismas, sprenddamas šį klausimą, atsižvelgė tiek į Sutarties tikslus, tiek į bendrus valstybėms narėms teisės principus bei savitos EB teisinės sistemos bruožus, tokius kaip EB teisės viršenybė ir tiesioginis veikimas.

Sprendžiant iš EB Sutarties 2 str. iškeltų uždavinių, pagrindinis EB Sutarties tikslas – gerinti EB piliečių gyvenimo sąlygas ir gyvenimo kokybę. Tai leidžia manyti, kad EB teisinės sistemos subjektai yra ne tik valstybės narės, bet ir privatūs asmenys, kuriems Bendrijos teisė sukuria ne tik pareigas, bet ir teises³⁹, todėl ir kilo būtinybė sukurti efektyvų pareigų vykdymo ir teisių įgyvendinimo priežiūros mechanizmą.

Valstybių narių įsipareigojimas atlyginti žalą taip pat grindžiamas Sutarties 10 straipsniu, kuris nustato pareigas, turinčias tiek pozityvių, tiek negatyvių aspektų: pozityvus aspektas – valstybės privalo imtis visų priemonių, būtinų įgyvendinti šių valstybių įsipareigojimams, kylantiems iš Sutarties, ir padėti realizuoti Bendrijos tikslus; negatyvus aspektas – reikalavimas susilaikyti nuo

³⁷ Tamavičiūtė V. Valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims dėl nacionalinių teismų veiksmais padarytos žalos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2007 Nr. 7 (97), p. 74. - ISSN 1392-6195

³⁸ Tallberg. J. Supranational influence in EU enforcement: the ECJ and principle of state liability // Journal of European Public Policy 7:1 March 2000, p. 110. URL: http://www.statsvet.su.se/publikationer/tallberg/tallberg_iepp_2000.pdf [žiūrėta 2008 10 10]

³⁹ Drakšas R., Valutyte R. Valstybės atsakomybės pagal privataus asmens ieškinį principo samprata ir įgyvendinimo sąlygos. – Justitia: teisės mokslo ir praktikos žurnalas, 2007, Nr. 2 (64), p. 69. - ISSN 1392-5709

veiklos, galinčios trukdyti pasiekti Bendrijos tikslus⁴⁰. ETT *Von Colson* byloje pabrėžė, kad straipsnyje įtvirtintos pareigos turi būti taikomos visoms valdžios institucijoms, įskaitant ir teismus⁴¹, ir kad viena iš tokių pareigų yra panaikinti neteisėtas Bendrijos teisės pažeidimo pasekmes⁴².

Rewe byloje Teismas pareiškė, kad taikant Sutarties 5 straipsniu (dabartinis 10 str.) nustatytą bendradarbiavimo principą, nacionaliniams teismams yra patikėta užtikrinti teisinę apsaugą, asmenims suteikiamą tiesioginio veikimo Bendrijos teisės nuostatomis⁴³. Tiesioginio veikimo⁴⁴ ir viršenybės⁴⁵ principai nustato konstitucinius rėmus, pagal kuriuos privatūs asmenys gali remtis Bendrijos teise nacionaliniu lygiu, siekdami panaikinti EB teisei prieštaraujančias nacionalinės teisės nuostatas⁴⁶. Jei EB teisės norma turi tiesioginį veikimą, tuomet ta norma asmenims suteiktos teisės turi būti garantuojamos nacionaliniuose teismuose. Tačiau šių teisių apsauga nebūtų garantuota, jei pirmenybė būtų teikiama nacionalinėms nuostatomis, prieštaraujančioms ES teisei. Šie principai užtikrina EB teisinės sistemos veiksmingumą⁴⁷ ir yra ypač svarbūs kalbant apie valstybių narių atsakomybę privatiems asmenims. Prechal (2006) nesutinka su nuomone mokslininkų, teikiančių pirmenybę valstybės atsakomybės už žalą, o ne tiesioginio veikimo principui⁴⁸. Jo nuomone, valstybės atsakomybės principas yra pagalbinio pobūdžio, ir taikomas tada, kai kitos teisinės gynybos priemonės yra neefektyvios. Manytina, kad ši nuomonė teisinga, nes tokias išvadas galima daryti ir iš Teismo praktikos.

Plėtodamas valstybės atsakomybės už žalą doktriną Teismas taip pat rėmėsi tiek Bendrijos esminiais principais, tiek valstybių narių teisės sistemoms būdingais principais. Atsakomybės už žalą principas yra žinomas kiekvienos teisinės valstybės teisėje. Šis principas taip pat įtvirtintas ir Bendrijos teisėje – Sutarties 288 str. 2 d., kuriame numatyta Bendrijos nesutartinės atsakomybės galimybė. Ši nuostata išreiškia viešųjų institucijų pareigą atlyginti žalą, atsiradusią vykdant pareigas.

ETT jau savo ankstyvoje praktikoje pripažino, kad valstybė turi atlyginti žalą asmeniui, kurią jis patyrė valstybei narei pažeidus EB teisę, tačiau ne kartą pabrėžė, kad, atlyginant žalą,

⁴⁰ Tatham A. Europos Sąjungos teisė. – Vilnius: Eugrimas leidykla, 1999. – 59 p. - ISBN 9986752507

⁴¹ Case 14/83 *Von Colson and Kamann v. Land Nordrhein – Westfalen* (Rec.1984,p.1981), 26 d.

⁴² Joined cases C-6/90 and C-9/90 *Andrea Francovich and others v. Italian republic* (Rec.1991,p.I-5357), 36 d.

⁴³ Case 33/76 *Rewe v. Landwirtschaftskammer für das Saarland* (Rec.1976,p.1989), 5 d.

⁴⁴ Tiesioginis ES teisės veikimas gali būti apibūdintas kaip mechanizmas, suteikiantis asmeniui teisę pasiremti ES teisės nuostata savo nacionaliniame teisme ar valstybės valdymo institucijoje, kurie privalo pripažinti, ginti ir įgyvendinti tokios nuostatos suteikiamas teises. Šį principą Teismas suformulavo *Van Gend en Loos* sprendime (Case 26/62 *Van Gend en Loos v. Administratie der Belastingen* (Rec.1963,p.3))

⁴⁵ Viršenybės principas suformuluotas *Costa v Enel* (6/64) byloje, ir reiškia, kad jokia (net labiausiai gerbiama ar įsigaliojusi vėliau) valstybių narių vidaus teisės norma negali būti viršesnė už EB teisę atsižvelgiant į ypatingą EB teisės statusą bei valstybių narių prisiimtų įsipareigojimų besąlygiškumą. ETT tolesnėje praktikoje nustatė, jog valstybės ir taikydamos vidaus teisę, ir priimdamos naujus įstatymus, turi atsižvelgti, ar jie neprieštaruja EB teisės aktams, nes tik jie turi taikymo prioritetą EB teisės reguliuojamuose santykiuose.

⁴⁶ Tatham A. Europos Sąjungos teisė. – Vilnius: Eugrimas leidykla, 1999. - 75 p. - ISBN 9986752507

⁴⁷ Veiksmingumas reiškia, kad Bendrijos teisė suteikia teises ir kartu jų gynimo priemones, kurios praktinį naudojimąsi tomis teisėmis padaro realų (Tatham A. Europos Sąjungos teisė // Vilnius, Eugrimas leidykla. 1999, 75 p. - ISBN 9986752507)

⁴⁸ Prechal S. Member State liability and direct effect: What's the difference after all? // *European Business Law Review*, 2006, vol. 17. – p. 301. - ISSN: 0959-6941

vadovaujamosi nacionalinės teisės nuostatomis⁴⁹ ir kad Sutartyje nebuvo ketinama nustatyti naujus teisių gynimo būdus⁵⁰.

Tačiau jau praėjus daugiau nei dešimtmečiui Teismas tvirtino, kad valstybės atsakomybės už privatiems asmenims padarytą žalą dėl Bendrijos teisės pažeidimų, priskiriamų valstybei, yra neatskiriama Sutarties sukurtos teisinės sistemos dalis⁵¹. Šį požiūrį Teismas išreiškė *Frankovich* byloje. Būtent nuo šio sprendimo prasidėjo valstybės atsakomybės už žalą sąlygų plėtotė ir konkretinimas.

1.2.1. Valstybės atsakomybė pagal *Francovich* sprendimą

Gali kilti klausimas, kas pasikeitė, kad Teismas radikaliam pakeitė savo požiūrį? Kodėl 1981 – aisiais metais Teismas teigė, kad Sutartimi nebuvo ketinta suteikti naujų teisinių gynbos priemonių, o vėliau pripažino, kad valstybė atsakomybė už privatiems asmenims padarytą žalą dėl EB teisės pažeidimų yra neatskiriama Sutarties sistemos dalis? Skiriamos trys pagrindinės priežastys, lėmusios ETT požiūrio pasikeitimą⁵². Pirma, Komisijos vidaus rinkos programa, paskelbta 1985 – aisiais, suteikusi impulsą vidaus rinkos sukūrimo užbaigimui ir būtinybei nustatyti atitinkamas priemones dėl neįgyvendintų direktyvų. Antra, ankstesnė Teismo praktika, ypatingai Teismo sprendimas *Factortame*⁵³ byloje, paruošė pagrindą augančiai teisminei intervencijai teisinių gynbos priemonių srityje. Ir trečioji priežastis – patys bylos faktai – akivaizdus ir nedovanotinas EB teisės pažeidimas – paskatino pripažinti valstybių atsakomybę už žalą.

Taigi, *Francovich* sprendimu Teismas žengė didelį žingsnį priekin ir atvėrė kelią privačiam asmeniui reikalauti nuostolių atlyginimo iš valstybės, kuriuos asmuo patiria, nes valstybė laiku neįgyvendintos direktyvos. Minėtoje byloje Italija neįgyvendino EB direktyvos, kuria valstybės buvo įpareigosios įsteigti garantinius fondus, iš kurių būtų kompensuojama dirbantiesiems darbdavio nemokumo atveju. Kadangi valstybė laiku neperkėlė direktyvos nuostatų, dirbantieji neįgijo garantijų, todėl kilo klausimas, ar nukentėjusieji gali tiesiogiai iš valstybės reikalauti savo teisių įgyvendinimo. Italijos teismas kreipėsi į ETT dėl preliminaraus nutarimo.

Byloje Teismas pareiškė, kad sąlygos, kurioms esant iš valstybės atsiranda teisė reikalauti žalos atlyginimo, priklauso nuo konkretaus Bendrijos teisės nuostatos pažeidimo pobūdžio. Kadangi dirbantieji negalėjo tiesiogiai pasinaudoti iš direktyvos kylančiomis teisėmis, tiesioginis veikimas

⁴⁹ Case 60/75 *Russo v. AIMA* (Rec.1976,p.45), 8-9 d.; Case 101/78 *Granaria v. Hoofdprodukschap voor Akkerbouwprodukten* (Rec.1979,p.623), 14 d.

⁵⁰ Case 33/76 *Rewe v. Landwirtschaftskammer für das Saarland* (Rec.1976,p.1989) 5 d.

⁵¹ Joined cases C-6/90 and C-9/90 *Andrea Frankovich and others v. Italian republic* (Rec.1991,p.I-5357), 35 d.

⁵² Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. Second Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2006. - 501 p. - ISBN 0199227683

⁵³ Case C-213/89 *The Queen/Secretary of State for Transport, ex parte Factortame* (Rec.1990,p.I-2433)

negalėjo būti realizuotas, ir Teismas ėmėsi kitų būdų užtikrinti privačių asmenų teises. Vien teisės viršenybės ar tiesioginio veikimo principai jau nebeužtikrino EB teisės efektyvumo ir veiksmingumo, valstybės nesiėmė priemonių įgyvendinti Bendrijos teisės aktus. Todėl Teismas, valstybių pareigą atlyginti žalą grįsdamas Sutarties 10 straipsniu bei vadovaudamasis veiksmingumo principu, įtvirtino nuostolių atlyginimo principą bei suformulavo tris būtinas valstybės atsakomybės už žalą sąlygas:

- 1) direktyvos siekiamas rezultatas turi apimti teisių privatiems asmenims suteikimą;
- 2) turi būti įmanoma iš direktyvos nuostatų nustatyti šių teisių turinį;
- 3) būtinas priežastinis ryšys tarp valstybės pareigos nesilaikymo ir padarytos žalos.

Būtina atkreipti dėmesį, kad ši Teismo formuluotė gana siaura, nes apsiribojama tik valstybės atsakomybe dėl direktyvų neįgyvendinimo, bet neaptariama atsakomybė už kitus valstybių padaromus EB teisės pažeidimus. Žalos sukeltas pasekmes Teismas paliko spręsti nacionaliniams teismams, nustatydamas, kad nacionalinės žalos atlyginimo taisyklės neturi būti tokios, kad būtų pernelyg sudėtinga gauti žalos atlyginimą. Tačiau teisinėje literatūroje teigiama⁵⁴, kad palikus žalos atlyginimo klausimą spręsti nacionaliniams teismams pagal nacionalines taisykles nebus užtikrintas vienodų teisinių gynybos priemonių taikymas visose valstybėse narėse. Nors nacionalinė procesinė autonomija apribota lygiateisiškumo ir efektyvumo principais, vien tik šių principų taikymas gali būti nepakankama garantija asmenų teisių gynimui. Akivaizdu, kad valstybių narių teisinėse sistemose tokie reikalavimai kaip laiko limitas, per kurį nuo pažeidimo turi būti pateiktas ieškinys, nuostolių sušvelninimas ar nuostolių apskaičiavimas skiriasi. Nesant nustatytų vienodų procesinių taisyklių, šią spragą turėtų užpildyti Teismas.

Apibendrinant žalos atlyginimo principą pagal *Francovich* bylą svarbu pabrėžti tai, kad Teismas šį principą kildino iš Bendrijos teisės ir laikė tai neatskiriama Sutarties sukurtos teisinės sistemos dalimi. Buvo pripažinta, kad asmenims suteikiamų teisių apsauga susilpnėtų, jei privatūs asmenys negalėtų gauti žalos atlyginimo dėl valstybių padarytų EB teisės pažeidimų. Teismas pirmą kartą suformulavo bendras valstybėms narėms atsakomybės sąlygas, bet jos priklausė nuo padaryto pažeidimo pobūdžio, t.y. buvo taikomos tik valstybėms narėms laiku neįgyvendinus direktyvos. Apie atsakomybę už kitus valstybių padaromus pažeidimus nebuvo kalbama. Tačiau, nepaisant to, kad *Francovich* bylos sprendime liko daug neatsakytų klausimų, tai buvo kertinis akmuo plėtojant valstybės atsakomybės principą Europos Bendrijoje.

⁵⁴ Jansen R. H. M. ir kt. *European ambitions of the national judiciary* // Martinus Nijhoff Publishers, 1997, p. 97. - ISBN 9041103813

1.2.2. *Brasserie du Pecheur* sprendimas - valstybės atsakomybės dėl žalos asmeniui principo įtvirtinimas bei tolimesnė raida

Po *Francovich* sprendimo Teismas pripažino valstybių atsakomybę už žalą dėl neįgyvendintos direktyvos, bet vis dėl to taip siaurai suprantama valstybių atsakomybė dėl žalos visapusiškai neapsaugojo asmenų teisių⁵⁵. Todėl Teismas žengė kitą svarbų žingsnį valstybių atsakomybės už žalą principo atžvilgiu priimdamas *Brasserie du Pecheur*⁵⁶ bylos sprendimą. Kartu buvo sprendžiamos dvi bylos, *Brasserie du Pecheur* ir *Faktortame*, nes abeiose asmenys patyrė nuostolių dėl valstybių įstatymų leidžiamosios valdžios institucijos veiksmų, prieštaringų EB teisei. Nacionaliniai teismai kreipėsi su klausimu, ar jos turi atlyginti asmenų patirtą žalą, ir jei taip, kokiais kriterijais vadovautis.

Priešingai nei *Francovich*, Teismas sprendė ne Bendrijos teisės visiško neįgyvendinimo pasekmes, bet netinkamą įgyvendinimą⁵⁷. ETT neatsižvelgė į šį skirtumą ir sprendė klausimą, ar sąlygas, numatytas *Francovich* byloje galima taikyti ne tik tais atvejais, kai direktyva nėra įgyvendinama, bet ir bet kokiems ES teisės aktams, kurie suteikia teises individams.

Šįkart Teismas valstybių atsakomybės dėl žalos principą grindė jau nebe Sutarties 10 straipsniu, bet 288 str., kuris nustato Bendrijos institucijų deliktinę atsakomybę, kuri grindžiama valstybių narių įstatymams būdingais bendraisiais principais (žr. 1.1. poskyrį). Taigi, Teismas pripažino valstybių teisinėms sistemoms bendrą principą, kad dėl neteisėto valstybės institucijų elgesio kilusi žala turi būti atlyginta.

Teismas teigė, kad Bendrijos teisės asmenims suteikiamų teisių apsauga negali skirtis priklausomai nuo to, ar atsakomybė už žalą tenka nacionalinei valdžios institucijai, ar Bendrijos institucijai⁵⁸, t.y., esant panašioms aplinkybėms, tiek valstybių narių, tiek Bendrijos atsakomybė už asmenims padarytą žalą turi būti reglamentuojama tų pačių sąlygų, tačiau valstybių atsakomybė įgyvendinama nacionaliniu lygiu. Vėlesnėse bylose⁵⁹ Teismas pakartojo, kad žalos apimtis nustatoma nacionaliniuose teismuose pagal vidaus teisės normas, užtikrinant, kad žalos atlyginimo sąlygos už EB teisės pažeidimus nebus mažiau palankios lyginant su valstybės viduje pareiškamais ieškiniais. Taip pat buvo nustatyta, kad nebūtinai kaltės kriterijus sprendžiant atsakomybės klausimą, nors Teismas ir

⁵⁵ Vaitkevičiūtė A. Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2007 Nr. 7 (97), p. 65. - ISSN 1392-6195

⁵⁶ Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pecheur v. Bundesrepublik Deutschland and The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame and others* (Rec.1996,p.I-1029)

⁵⁷ Nikolaou E. From *Francovich* to *Kobler* and beyond: The evolution of a State liability regime for the European Community, p. 13. URL: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/oik/julki/pg/nikolaou/fromfran.pdf> [žiūrėta 2008 08 25]

⁵⁸ Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pecheur v. Bundesrepublik Deutschland and The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame and others* (Rec.1996,p.I-1029), 42 d.

⁵⁹ Case C-392/93 *The Queen v. H.M. Treasury, ex parte British telecommunications* (Rec.1996,p.I-1631); Case C-5/94 *The Queen/Ministry of Agriculture, Fisheries and Fodd, ex parte Hedley Lomas (Ireland)* (Rec.1996, p.I-2553); Case C-66/95 *The Queen v. Secretary of State for Social Security, ex parte Sutton* (Rec.1997,p.I-2163)

pripažino, kad jis gali būti naudingas nustatant, ar konkretus Bendrijos teisės pažeidimas yra pakankamai akivaizdus.

Sprendimais kitose bylose Teismas patvirtino byloje suformuluotą teiginį, kad valstybės atsakomybė už žalą kyla neatsižvelgiant į tai, kokia valstybės institucija pažeidė Bendrijos teisę. *Hedley Lomas*⁶⁰ byloje ieškovas siekė kompensacijos už žalą, kurią patyrė dėl to, kad Anglijos ir Velso žemės ūkio, žvejybos ir maisto ministerija atsisakė jam išduoti leidimą eksportui, taip pažeisdama EB Sutarties 34 str. Valstybė turėjo atlyginti ieškovo patirtus nuostolius. Detalizavęs valstybės atsakomybę už vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios padarytus pažeidimus, Teismas bylose *Kobler*⁶¹ ir *Traghetti de Mediterraneo*⁶² įtvirtino valstybės atsakomybę dėl paskutinės instancijos teismų sprendimų. Generalinis advokatas Leger *Kobler* byloje pareiškė savo nuomonę, kad jei Aukščiausiojo teismo sprendimas neatitiktų Bendrijos teisės, galima būtų kelti valstybės atsakomybės klausimą⁶³. *Kobler* byloje Teisingumo Teismo Didžioji teisėjų kolegija nurodė, kad atsižvelgiant į teisminės funkcijos specifiką ir teisėtus teisinio saugumo reikalavimus, valstybės atsakomybė gali kilti tik išskirtiniais atvejais, kai nacionalinis paskutinėje instancijoje sprendžiantis teismas akivaizdžiai pažeidžia taikomą EB teisę⁶⁴. Taigi, valstybės atsakomybės principas gali būti taikomas ir teisminei valdžiai, jei ši priima sprendimus pažeisdama Bendrijos teisę.

Vadinasi, atsakomybė galima tiek dėl įstatymų leidžiamosios, tiek dėl vykdomosios, tiek dėl teisminės valdžios klaidų. Bet kuri institucija, įgyvendinanti valdžios įgaliojimus, gali pažeisti EB teisę, ko pasekoje asmuo gali siekti žalos atlyginimo dėl valstybei priskiriamų pažeidimų. Sąvoką „valstybės narės institucijos“ Teismas aiškina labai plačiai, ir žalos atlyginimo klausimas neturi priklausyti nuo konstitucinio valdžios pasidalijimo valstybėje. Kai kurių autorių manymu, gali kilti sunkumų nustatant, kuri – įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ar teisminė valdžia – padarė pažeidimą⁶⁵. Tačiau manytina, kad svarbu yra ne tai, kuri institucija yra atsakinga dėl EB teisės pažeidimo. Svarbiausia, kad asmenims būtų atlyginta dėl EB teisės pažeidimo patirta žala.

Apibendrinant galima teigti, kad *Brasserie du Pecheur* bylos sprendimas nebuvo netikėtas. Po valstybių atsakomybės už žalą principo įtvirtinimo *Francovich* byloje anksčiau ar vėliau turėjo iškilti klausimas dėl platesnio principo interpretavimo. Nebuvo svarių priežasčių, kodėl Teismas, pripažinęs atsakomybę už direktyvų neįgyvendinimą, neturėtų pripažinti valstybių atsakomybės už kitus

⁶⁰ Case C-5/94 *The Queen/Ministry of Agriculture, Fisheries and Fodd, ex parte Hedley Lomas (Ireland)* (Rec.1996, p.I-2553)

⁶¹ Case C-224/01 *Kobler* (Rec.2003,p.I-10239)

⁶² Case C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo* (Rec.2006,p.I-5177)

⁶³ Plačiau apie byloje suformuluotus teiginius kalbama 3.2.2. skyrelyje

⁶⁴ Case C-224/01 *Kobler* (Rec.2003,p.I-10239), 53-56 d.

⁶⁵ Anagostas G. The allocation of responsibility in state liability actions for breach of Community law: a modern gordian knot? // *European Law Review*. Sweet & Maxwell and Contributors, 2001, vol. 26, Nr. 2, p. 142

padarytus EB teisės pažeidimus. Teismas vadovavosi Sutarties 288 str. 2 d. bei buvo linkęs vienodinti valstybių ir EB institucijų atsakomybės sąlygas. Taigi, *Brasserie du Pêcheur* byloje įtvirtinta valstybės atsakomybė už žalą, neatsižvelgiant į tai, kokia valstybės institucija pažeidė Bendrijos teisę, bei suformuluotos atsakomybės sąlygos. Kai šios sąlygos yra įvykdytos, valstybė pagal nacionalinius teisės aktus privalo atlyginti dėl Bendrijos pažeidimo kilusius žalos padarinius. Valstybės atsakomybė už nacionalinių paskutinės instancijos teismų sprendimais padarytą žalą gali kilti tik išskirtiniais atvejais, kai akivaizdžiai pažeidžiama taikoma EB teisė.

Nors *Brasserie du Pêcheur* bylos sprendimas pateikė detalesnes nuorodas nei *Francovich* bylos sprendimas dėl valstybės atsakomybės, visgi dar nemažai klausimų nebuvo apsvarstyti šiuose sprendimuose ir palikti nacionalinės teisės sprendimui atsižvelgiant į lygiateisiškumo ir efektyvumo principus.

2. ATSAKINGOS UŽ ŽALĄ ŠALIES NUSTATYMAS BEI ATSAKOMYBĖS SĄLYGOS

Ankstesniame skyriuje atskirai buvo aptarta tiek EB institucijų, tiek valstybių narių atsakomybės už žalą asmeniui samprata. Kaip matome, sprendžiant Bendrijos atsakomybės klausimus, išimtinę kompetenciją turi Bendrijos teismai⁶⁶, tuo tarpu ieškiniai prieš valstybes nares dėl EB teisės pažeidimo sprendžiami nacionaliniuose teismuose, nes Sutartis nenumato galimybės privačiam asmeniui kreiptis į ETT dėl valstybės narės pažeidimų. Tačiau ne visuomet yra paprasta ir aišku nustatyti atsakingą už kilusią žalą šali. Toliau skyriuje pateikiamos situacijos padės suprasti, kokiais atvejais į kokį teismą kreiptis dėl žalos atlyginimo.

Atsakingos šalies nustatymas yra tik vienas iš žingsnių siekiant kompensacijos už žalą. Kad žala būtų atlyginta, turi būti patenkintos tam tikros sąlygos, kurios buvo suformuluotos Teismo praktikoje. EB institucijų deliktinė atsakomybė įtvirtinta Sutartyje, todėl ir poreikis suformuluoti EB institucijų atsakomybės sąlygas atsirado žymiai anksčiau, nei buvo pripažintas valstybių atsakomybės principas ir nustatytos valstybių atsakomybės sąlygos už žalą asmenims. Abi šios atsakomybės rūšys pasižymi tam tikra specifika, todėl būtina kiekvienos deliktinės atsakomybės sąlygos išsamiai analizė.

2.1. Atsakingos už žalą šalies nustatymas

Bendrijos teisė didele dalimi įgyvendinama nacionalinių valdžios įstaigų, todėl gali pasitaikyti atvejų, kai iškils klausimas, kuriam iš teismų, Teisingumo Teismui (ar PIT), ar nacionaliniam teismui, o gal abiems, priklauso nagrinėti ieškinį dėl žalos atlyginimo. Tokia situacija gali susiklostyti, kai, tarkime, asmuo nori susigrąžinti pinigų sumas, kurias sumokėjo remdamasis jau negaliojančiu teisės aktu, arba kai nacionalinė institucija neteisėtai nesuteikia subsidijų, kurias ieškovas mano turintis teisę gauti.

Bebr (1981) nuomone, Teismo praktiką galima skirti į dvi skirtingas grupes:⁶⁷

1) kuomet tiesioginė, betarpiška EB institucijų ar valstybių narių atsakomybė nekelia jokių abejonių;

2) kai sunku nustatyti šalį, kuri atsakinga už atsiradusią žalą.

Toliau bus analizuojama Teismo praktika, iš kurios matyti, kaip Teismas nustato atsakingą už žalą šalį.

⁶⁶ Bendrijos teismai – kalbama apie ETT ir PIT

⁶⁷ Bebr G. Development of Judicial Control of the European Communities. - The Hague-Boston-London: Martinus Nijhoff Publishers, 1981. - 233 p. - ISBN 9024725410

2.1.1. Išimtinė (tiesioginė) EB institucijų arba valstybių narių atsakomybė

Nors minėta, kad ne visada paprasta nustatyti atsakingą už žalą šalį, atitinkamose situacijose galima nustatyti tiesioginę Bendrijos institucijų atsakomybę⁶⁸. Pirma, kai valstybė vadovaujasi Komisijos atsiųstomis instrukcijomis. Tuomet nors teisės aktą ir įgyvendina valstybė narė, atsakomybė tenka Bendrijai, nes būtent jos vadovaujama valstybė veikė klaidingai. Kita situacija – kai nėra jokių galimybių pareikšti ieškinį nacionaliniame teisme, nes nėra tinkamų priemonių teisėms apginti. Tokios aplinkybės susiklostė *Unifrex*⁶⁹ byloje. Ieškovas Teisingumo Teisme pareiškė ieškinį dėl žalos atlyginimo, kurią patyrė, nes Komisija nepriėmė teisės akto, kuris suteiktų ieškovui subsidijas už eksportą į Italiją kai Italijos lyra buvo devaluota. Teismas pripažino, kad šiuo atveju ieškinyje nacionaliniame teisme ieškovui nebūtų padėjęs ir žalos atlyginimo klausimas liktų neišspręstas.

Tačiau kitose situacijose akivaizdi valstybių narių atsakomybė už sukeltą žalą. Kai nacionalinės institucijos neįgyvendino, neteislingai taikė ar kitaip pažeidė EB teisę, tiesioginė atsakomybė už tokius veiksmus (ar neveikimu) sukeltą žalą bus taikoma valstybei. Byloje *Grands Moulins des Antilles*⁷⁰ valstybė buvo pripažinta atsakinga nes nesuteikė dotacijų, kurios ieškovui priklausė pagal EB teisę. Teismas konstatavo, kad šiuo atveju negalima EB institucijų atsakomybė dėl atsisakymo sumokėti išmokas, nes mokėtinos sumos priklausė valstybės narės kompetencijai. Daugelis kitų pažeidimų dažniausiai padaroma valstybių narių įstatymų leidžiamosios valdžios institucijų priimant EB teisei prieštaraujančius teisės aktus. Nukentėjusioji šalis turėtų kreiptis į nacionalinį teismą ir reikalauti, kad būtų atlyginta dėl valstybės institucijų klaidingų teisės aktų kilusi žala.

2.1.2. Sutampanti EB institucijų ir valstybių narių atsakomybė

Sutampanti atsakomybė paprastai būna tuomet, kai tam tikra Bendrijos priemonė, kurią įgyvendina valstybė narė, sukelia ieškovui neigiamas pasekmes. Kai valstybės narės neturi jokios diskrecijos teisės, už žalą bus atsakingos tik EB institucijos. Tačiau galimi atvejai, kai valstybės narės turi diskrecijos teisę taikant ar įgyvendinant Bendrijos teisės aktą. Šioje situacijoje gali kilti klausimas, ar galima bendra EB institucijų ir valstybių narių atsakomybė⁷¹? Dėl keleto priežasčių tokios atsakomybės galimybė atrodo abejotina⁷²: pirma, išimtinė ETT jurisdikcija pagal EB Sutarties 235 str.

⁶⁸ Craig P., de Burca G. EU Law. Text, Cases and Materials. Third edition. – Oxford: Oxford University Press, 2003. - 574 p. - ISBN 0-19-925608-X

⁶⁹ Case 281/82 *Unifrex v. Commission and Council* (Rec.1984,p.1969)

⁷⁰ Case 99/74 *Societe des Grands Moulins des Antilles v. Commission* (Rec.1975,p.1531)

⁷¹ Užsienio literatūroje paprastai vartojamos sąvokos *concurrent liability, joint liability ar shared liability*

⁷² Bebr G. Development of Judicial Control of the European Communities. - The Hague-Boston-London: Martinus Nijhoff Publishers, 1981. - 241 p. - ISBN 9024725410

ir 288 str. 2 d. negali būti traktuojama kaip reglamentuojanti bendrą atsakomybę; antra, 288 str. 2 d. reglamentuoja tik EB institucijų deliktinę atsakomybę, bet ne valstybių narių. EB institucijų deliktinę atsakomybę reglamentuoja EB teisė, o valstybių narių – nacionalinės teisės, todėl ir atsakomybės sąlygos nėra visiškai identiškos. Trečia, taikoma skirtingų teismų jurisdikcija (EB arba nacionalinių).

Nagrinėjamu klausimu svarbi yra *Kampffmeyer*⁷³ byla. Teismas iš principo pripažino EB deliktinę atsakomybę, bet nustatyti žalos apimtį ir kompensuoti nuostolius buvo nurodyta nacionaliniam teismui.

Byloje ieškovas, remdamasis 215 str. 2 d. (dabartiniu 288 str. 2 d.) kreipėsi į Teismą ir reikalavo iš EB institucijų kompensacijos už žalą, kurią patyrė dėl Komisijos sprendimo (kuris vėliau buvo panaikintas), kuriuo ji pritarė Vokietijos Federacinės Respublikos taikomoms vidaus rinkos apsaugos priemonėms, susijusioms su grūdų importu. Ieškovas siekė susigrąžinti sumokėtą mokestį ir gauti kompensaciją dėl nutrauktų sutarčių, nes šie nuostoliai buvo patirti dėl negaliojančio teisės akto. Kitas ieškinys tuo pačiu metu buvo pateiktas nacionaliniame Vokietijos teisme, kuriuo buvo siekdama kompensacijos iš Vokietijos Federacinės Respublikos. ETT teigė, kad kai žala atsiranda dėl neteisėto tiek EB institucijų, tiek valstybės narės teisės akto, ieškovas turi įrodyti, kad pasinaudojo visomis nacionalinėje teisėje numatytais teisinės gynybos priemonėmis, t.y. šiuo atveju pirmiausia Vokietijos Teismui turi būti suteikta galimybė išspręsti klausimą dėl valstybės atsakomybės, ir tik tada gali būti sprendžiamas klausimas dėl žalos, kurią turi atlyginti EB institucijos.

Taip buvo įtvirtinta nacionalinių teisinės gynybos priemonių išnaudojimo sąlyga, kuria buvo siekiama, kad ieškovui nebūtų per mažai ar pernelyg daug kompensuota už tą pačią žalą dėl dviejų skirtingų teismų nevienodo žalos vertinimo pagal skirtingas taisykles. Vaitkevičiūtės (2008) nuomone, ši sąlyga nėra palanki privačiam asmeniui ir tai neužtikrina tinkamos asmenų teisių apsaugos, kadangi sudaro daug kliūčių gauti patirtų nuostolių atlyginimą⁷⁴. Kiti autoriai taip pat mano, kad nacionalinių teisinės gynybos priemonių išnaudojimo sąlyga sumenkina efektyvią asmens teisių apsaugą, nes sumažina galimybės pareikšti tiesioginį ieškinį dėl žalos atlyginimo ETT (o vėliau – ir PIT), bei įvedė painias taisykles, kurios išskyrė žalos kompensavimą tarp Europos Bendrijos ir nacionalinių teismų⁷⁵. Taip pat liko neaišku, kada į kokį teismą kreiptis. Nacionalinių gynybos priemonių išsėmimo doktrina Teismas ko gero siekė sumažinti savo darbo krūvį ir leisti nacionaliniams teismams spręsti kai kuriuos klausimus, kai tai yra suderinama su EB teise.

⁷³ Joined cases 5,7 and 13-24/66 *Kampffmeyer and others v Commission EEC* (Rec.1967,p.317)

⁷⁴ Vaitkevičiūtė A. Europos Bendrijos deliktinės atsakomybės taikymo ypatumai ir santykis su valstybių narių atsakomybe dėl privatiems asmenims padarytos žalos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2008 Nr. 4(106), p. 20. - ISSN 1392-6195

⁷⁵ Ward A. *Judicial Review and the rights of private parties in EU law*. Second edition. – Oxford: Oxford University Press, 2007. - 388-389 p. - ISBN 0199269629

*Haegeman*⁷⁶ byloje ieškovas siekė Komisijos sprendimo, kuriuo buvo atsisakyta grąžinti Vokietijos nacionalinėms institucijoms sumokėtas įmokas, panaikinimo, nes jis buvo paremtas tariamai neteisėtu teisės aktu. Skirtingai nei *Kampffmeyer* byloje, rinkliavos buvo sumokėtos į Bendrijos fondus, todėl *Haegeman* ieškinį pateikė tik Teisingumo Teisme. Tačiau ieškinys buvo atmestas, nes jis turėjo būti pateiktas nacionaliniam teisme prieš valstybę, kuriai įmokos iš pat pradžių ir buvo sumokėtos.

Tačiau Teismas ne visada tvirtai laikėsi savo nuomonės dėl nacionalinių teisinių gynbos priemonių išnaudojimo. Kai kuriuos ieškinius⁷⁷ dėl neteisėtai neišmokėtų sumų Teimas laikė priimtinais, nors prieš tai ir nebuvo kreiptasi į nacionalinį teismą. *Unifrex*⁷⁸ byloje ETT teigė, kad išnaudoti šias teisinės gynbos priemones reikalinga, jeigu tik jomis pasinaudojus užtikrinama efektyvi asmens teisių apsauga ir asmeniui atlyginama patirta žala. *Krohn*⁷⁹ byloje ieškovas patyrė nuostolius dėl nacionalinių institucijų sprendimo neišduoti jam importo licencijos. Nacionalinių institucijų sprendimas buvo priimtas remiantis privalomomis Komisijos instrukcijomis. Ieškovas *Krohn* pateikė du ieškinius, Vokietijos teisme ir ETT. Pirmuoju ieškiniu jis siekė sprendimo neišduoti jam licencijos panaikinimo, o antruoju – kompensacijos dėl patirtų nuostolių. Komisija gynėsi, kad sprendimą priėmė nacionalinės institucijos, ir teigė, kad ieškovas neišnaudojo nacionalinių teisinės gynbės priemonių. Tačiau tikrąją nuostolių priežastimi buvo pripažintas ne valstybės narės sprendimas, bet Komisijos neteisėtas aktas, todėl Teismas pripažino, kad nacionaliniame teisme ieškovas negalėtų gauti efektyvios savo teisių apsaugos (teisės į žalos atlyginimą), t.y. ieškinys dėl kompensacijos būtų buvęs nesėkmingas.

Kitose bylose dažniausiai buvo siekiama arba susigrąžinti neteisėtai surinktas įmokas (pvz., byla 26/74 *Societe Roquette Freres v. Commission*), arba gauti neteisėtai neišmokėtas sumas (pvz., byla 46/75 *IBC v. Commission*). Šie ieškiniai taip pat turėjo būti pareikšti nacionaliniuose teismuose.

Craig ir de Burca (2003) situacijas, kuomet tuo pačiu metu gali atsirasti tiek EB deliktinė atsakomybė, tiek valstybių atsakomybė dėl žalos, įvardija sekančiai: pirma, kai EB pasirenka netinkamas priemones prevencijai prieš valstybių narių daromus EB teisės pažeidimus; ir antra situacija - kai valstybė narė taiko neteisėtą EB teisės normą.⁸⁰ Pirmosios situacijos pavyzdžiu galėtų būti *Kampffmeyer* byla, iš kurios sprendimo matome, kad EB institucijos gali būti atsakingos ir tuomet, kai neteisėtai sankcionavo nacionalinių institucijų taikomas priemones. Situacijos, kai valstybės narės taiko neteisėtus EB teisės aktus, gali pasitaikyti, pavyzdžiui, įgyvendinant bendrąją

⁷⁶ Case 96/71 *Haegeman v. Commission* (Rec.1972,p.1005)

⁷⁷ Joined Cases 9 and 11/71 *Compagnie d'Approvisionnement, de transport et de crédit and others v. Commission* (Rec.1972,p.391); Case 43/72 *Merkur v. Commission* (Rec.1973,p.1055); Case 153/73 *Holz & Willemsen GmbH v. Council and Commission* (Rec.1974,p.675); Case 74/74 *CNTA v. Commission* (Rec.1976,p.797)

⁷⁸ Case 281/82 *Unifrex v. Commission and Council* (Rec.1984,p.1969), 11 d.

⁷⁹ Case 175/84 *Krohn v. Commission* (Rec.1986,p.753)

⁸⁰ Craig P., de Burca G. EU Law. Text, Cases and Materials. Third edition. – Oxford: Oxford University Press, 2003. - 572 p. - ISBN 0-19-925608-X

žemės ūkio politiką (toliau – BŽŪP), kai EB teisės normos bus taikomos nacionalinių institucijų. Bendra taisyklė yra tokia, kad ne Komisija, bet nacionalinės institucijos yra atsakingos už BŽŪP, todėl ieškinys turi būti pareikštas nacionaliniuose teismuose. Nors *Haegeman*⁸¹ byloje valstybė narė veikė EB vardu (rinko ir kaupė mokesčius), tačiau dėl neteisėtai rinktų įmokų ieškovas turi kreiptis į nacionalinį teismą. Tokiu atveju valstybė turi turėti galimybę susigrąžinti iš EB fondų išmokėtas kaip kompensaciją sumas.

Teisinėje literatūroje⁸² akcentuojama, kad svarbu atskirti ieškinius dėl neteisėtai surinktų įmokų susigrąžinimo ir ieškinius dėl neteisėtai užlaikytų (neišmokėtų) sumų. Būtina nustatyti, ar valstybė narė tik veikė Bendrijos vardu, ar sprendimas buvo priimtas kartu su EB institucijomis. Esant *Krohn* bylos aplinkybėms, ieškinys visada bus priimtinas Teisingumo Teisme, nes Teismas pripažino, kad ieškinys dėl žalos atlyginimo pagal 215 str. (dabartinis 288 str.) negali būti priklausomas nuo to, ar prieš tai išnaudotos nacionalinės teisinės gynybos priemonės.

Kai sprendimą priėmė kartu valstybė narė ir EB institucija, vadovujamasi *Kampffmeyer* bylos sprendimu. Šiuo atveju atsakingos už žalą bus abi šalys, priėmusios sprendimą, bet specialaus teismo, kuris galėtų nagrinėti minėtų subjektų jungtinę atsakomybę, nėra. Todėl ETT visų pirma reikalauja nacionaliniame teisme nustatyti valstybės narės institucijų padarytą žalą (nacionalinių teisinės gynybos priemonių išnaudojimo sąlyga). Šis sprendimas susilaukė nemažai kritikos, nes buvo manoma, kad nebuvo jokių svarių priežasčių reikalauti, kad pirmiausia būtų pateiktas ieškinys nacionaliniame teisme. Vadinasi, pirmiausia buvo siekiama nustatyti valstybės atsakomybę, ir tik po to – EB institucijų atsakomybę. Tačiau Sutartyje nėra jokių užuominų apie galimą „antrinę“ EB institucijų atsakomybę. Vistik manytina, kad valstybė narė ir EB institucijos turėtų pasidalinti tenkančia našta dėl nuostolių atlyginimo. Tačiau asmuo turi paduoti du skirtingus ieškinius dėl žalos atlyginimo – vieną nacionaliniame teisme prieš valstybę, ir kitą – Teisingumo Teisme dėl EB institucijos veiksmų, dėl ko ieškovas patiria žymiai daugiau nepatogumų ir laiko sąnaudų.

Apibendrinant aukščiau minėtas bylas, prieinama išvados, kad, kai siekiama susigrąžinti nacionalinėms institucijoms neteisėtai sumokėtas sumas, ieškinys turi būti pateiktas nacionaliniame teisme (net jei tos sumos buvo pervestos į Bendrijos fondą) (bylos *Kampffmeyer*, *Haegeman*, *Industrie-en Handelsonderneming Vreugdenhil BV v. Commission C-282/90* ir kt.), o kai siekiama neteisėtai neišmokėtų sumų, ieškinys gali būti paduotas tiek ETT (PIT), tiek nacionaliniame teisme (*Merkur, Holz, CNTA*). Kai žala patiriama dėl neteisėtų Bendrijos institucijų veiksmų, klausimas gali būti sprendžiamas tik ETT (PIT).⁸³

⁸¹ Case 96/71 *Haegeman v. Commission* (Rec.1972,p.1005)

⁸² Shaw J. *Law of the European Union*. Second edition. – Macmillan, 1996. - 552 p. – ISBN 0333924916

⁸³ Steiner J. ir kt. *Textbook on EC Law*. Eighth Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2003. - 661 p. - ISBN 0199258740

Nors patyrusiajam nuostolių ne visada bus aišku, į kokią teismą kreiptis, tikėtina, kad vis panašėjant EB institucijų ir valstybių narių atsakomybės sąlygoms, ir šiuo klausimu Teismo praktika bus aiškesnė ir bus užtikrinta asmenų teisė gauti teisingą kompensaciją nesudarant tam papildomų kliūčių.

2.2. EB institucijų ir valstybių narių atsakomybės už žalą privatiems asmenims sąlygos

Sprendžiant iš to, kad nei EB institucijų, nei valstybių narių atsakomybės sąlygos nėra įtvirtintos teisės aktuose, šis klausimas buvo paliktas spręsti Teismo kompetencijai. ETT valstybių narių ir Bendrijos institucijų atsakomybę mato kaip tos pačios monetos dvi puses, ir savo sprendime *Bergaderm* siekė įtvirtinti vienodas atsakomybės sąlygas⁸⁴. Nors laikui bėgant atsakomybės sąlygos ir buvo vienodinamos, tačiau iki šiol šios sąlygos nėra visiškai identiškos.

Kai EB institucijų ir valstybių narių atsakomybės sąlygos buvo įtvirtintos pirmą kartą, jos buvo pakankamai skirtingos. *Lutticke* byloje Teismas nurodė, kad EB institucijos turi atlyginti žalą, jei įrodomi šie elementai: EB teisės pažeidimas, kuris pasireiškia neteisėtais EB institucijos veiksmais, asmeniui padaryta žala ir priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos. Vėliau nagrinėtose *Holtz* ir *Pool* bylose Teismas pripažino, jog šios atsakomybės sąlygos taikytinos tik EB institucijoms priimant norminius teisės aktus, kurie taikytini neribotam subjektų ratui⁸⁵. Iki *Bergaderm* sprendimo buvo kreipiamas dėmesys, ar pažeidimas įvykdytas dėl norminių, ar dėl administracinio pobūdžio teisės aktų leidybos⁸⁶. Po šio sprendimo esminiu kriterijumi Teismas pripažino institucijos turimą diskrecijos teisę. Taip pat buvo pripažinta, kad EB institucijų atsakomybė galima ne už bet kokią EB teisės pažeidimą, bet tik už pakankamai rimtą⁸⁷.

Valstybės atsakomybės už žalą asmeniui sąlygos pirmą kartą buvo suformuluotos *Francovich* byloje sprendžiant direktyvos neįgyvendinimo pasekmes, todėl buvo reikalaujama atitinkamų pažeidimui sąlygų: direktyva buvo ketinta suteikti teises asmeniui, galima nustatyti tų teisių turinį pagal direktyvos nuostatas ir būtinas priežastinis ryšys tarp valstybės padaryto pažeidimo ir asmens patirtos žalos. *Brasserie du Pêcheur* sprendimu Teismas suformulavo sąlygas, kurios turi būti taikomos valstybei už bet kurį EB teisės pažeidimą: pirma, pažeista EB teisės norma buvo ketinta suteikti asmeniui teises, antra, pažeidimas yra pakankamai rimtas, ir trečia, tarp padaryto pažeidimo ir asmens patirtos žalos yra tiesioginis priežastinis ryšys. Šioje byloje Teismas jau užsiminė, kad tiek

⁸⁴ Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. Second Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2006. - 477 p. - ISBN 0199227683

⁸⁵ Vaitkevičiūtė A. Europos Bendrijos deliktinės atsakomybės taikymo ypatumai ir santykis su valstybių narių atsakomybe dėl privatiems asmenims padarytos žalos // *Juripsrudencija: mokslo darbai*. – Vilnius, 2008 Nr. 4(106), p. 21. - ISSN 1392-6195

⁸⁶ Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. Second Edition. - Oxford: Oxford University Press, 2006. - 478 p. - ISBN 0199227683

⁸⁷ Joined Cases 83, 94/76, 4, 15 and 40/77 *HNL v. Council and Commission* (Rec.1978,p.1209), 4 d.

valstybių narių, tiek Bendrijos atsakomybė už asmenims padarytą žalą turi būti reglamentuojama tų pačių sąlygų, jei aplinkybės yra panašios. Tačiau tik *Bergaderm* byloje pirmoji EB institucijų atsakomybės sąlyga buvo sutapatinta su valstybių atsakomybės dėl žalos sąlyga – pažeista EB norma buvo ketinta suteikti teises asmeniui. Vadinasi, galime įvardinti šias būtinas EB institucijų ir valstybės atsakomybės sąlygas:

- 1) pažeista EB norma ketinta suteikti teises asmeniui,
- 2) pakankamas pažeidimo rimtumas;
- 3) priežastinis pažeidimo ir žalos ryšys.

EB institucijų atsakomybei kilti būtina ir ketvirtoji sąlyga – asmens patirta žala.

Vienodų sąlygų taikymas tiek EB institucijai, tiek valstybei narei pažeidus EB teisę, visų pirma, garantuoja vienodą elgesį nukentėjusios šalies atžvilgiu nepriklausomai nuo to, kas pažeidė EB teisę (EB institucija ar valstybė narė), ir antra, dėl abiejų atsakomybės rūšių harmonizavimo, gausi Teismo praktika pagal 288 str. gali būti panaudota plėtojant valstybės atsakomybės principą.

2.2.1. Pažeista EB norma ketinta suteikti teises asmeniui

Bendrijos teisė ne tik nustato pareigas, bet ir suteikia teises, kurios atsiranda ne tik tada, kai Sutartis aiškiai jas suteikia, bet ir dėl pareigų, kurias Sutartis aiškiai apibrėžtu būdu nustato ir privatiems asmenims, ir valstybėms narėms, ir Bendrijos institucijoms. Teismas ne kartą pabrėžė, kad šios privatiems asmenims suteikiamos teisės turi būti apsaugotos⁸⁸. To pasekoje Teismo praktikoje buvo įtvirtinta, kad kai pažeista EB teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui, tai yra viena iš sąlygų valstybės ir EB institucijų atsakomybei dėl žalos kilti.

Šią sąlygą Teismas suformulavo *Francovich* byloje, bet tuomet buvo kalbama tik apie direktyvos nuostatas ir valstybės atsakomybės sąlygas. Tik vėlesnėje praktikoje ši nuostata tapo bendresnė ir taikoma visiems valstybių padaromiems EB teisės pažeidimams⁸⁹. *Brasserie du Pecheur* sprendime apie veiksmingą Bendrijos normų suteikiamų teisių apsaugą kalbama kaip apie Bendrijos teisinės sistemos principą. Be to, Teismas pareiškė, kad Bendrijos teisės asmenims suteikiamų teisių apsauga negali skirtis priklausomai nuo to, ar atsakomybė už žalą tenka nacionalinei valdžios institucijai, ar Bendrijos institucijai⁹⁰, todėl jau praėjus porai metų po šio sprendimo, ši nuostata tapo būtina sąlyga ir EB institucijų atsakomybei kilti⁹¹. Reikalavimas, kad pažeista EB teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui nebūtinai reiškia, jog ši norma turi būti tiesiogiai veikianti. Sąvoka „tiesioginis

⁸⁸ Case 106/77 *Amministrazione delle finanze dello Stato v. Simmenthal* (Rec.1978,p.629), 16 p.; Case 213/89 *The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame* (Rec.1990,p.I-2433), 19 d.

⁸⁹ Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pecheur v. Bundesrepublik Deutschland and The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame and others* (Rec.1996,p.I-1029), 32 d.

⁹⁰ Ten pat

⁹¹ Case C-352/98 *Bergadem and Goupil v. Commission* (Rec.2000,p.I-5291), 41-42 d.

veikimas“reiškia, kad nuostatos yra aiškios, apibrėžtos ir besąlyginės bei užtikrina tam tikrą asmenų padėtį⁹². Tiesioginis EB teisės normos veikimas – pakankamas, bet nebūtinai reikalaujama konstatuoti, jog pažeista EB teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui⁹³. Tačiau kai EB nuostatos nėra tiesiogiai veikiančios, asmuo ne visais atvejais gali reikalauti nuostolių atlyginimo. Tai priklauso nuo to, kokių tiesioginio veikimo kriterijų nuostata neatitinka⁹⁴:

- 1) EB nuostata nėra tiesiogiai veikianči, nes nesuteikia jokių teisių individams;
- 2) EB nuostata nėra tiesiogiai veikianči, nes negali būti visiškai nustatytas suteikiamos teisės turinys arba naudos gavėjas;
- 3) EB teisės nuostatos suteikiamos teisės turinys ir naudos gavėjas yra aiškus, tačiau remiantis EB teisės nuostatomis negali būti nustatytas asmuo ar institucija, kuriuos EB teisė įgalioja atlikti tam tikras pareigas.

Esant bent vienam iš minėtų kriterijų, nuostata ne tik nėra tiesiogiai veikianči, bet ir jos pažeidimas negali būti pagrindu reikalauti žalos atlyginimo. Deliktinė atsakomybė tais atvejais, kai nuostata nėra tiesiogiai veikianči, galima tik tuomet, kai galima nustatyti EB teisės nuostatos suteikiamos teisės turinį ir naudos gavėją⁹⁵. Sunkumų nustatant naudos gavėją, t.y. ir nustatant, ar teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui, gali kilti aplinkos teisėje, nes nauda yra „išsklaidyta“, ir sunku identifikuoti asmeniui suteikiamas teises⁹⁶.

Pirmosios Instancijos Teismas, apibendrinamas jau teismų praktikoje įtvirtintas nuostatas, nurodė, kad teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui, jei⁹⁷:

- 1) pažeista teisės norma susijusi su nuostata, suteikiančia asmenims teises, kurias turi ginti nacionaliniai teismai, ir todėl tiesiogiai veikiančia;
- 2) nuostata suteikia asmenims naudą, kurią galima apibrėžti kaip suteikta teisė;
- 3) nuostata siekiama apsaugoti asmenų interesus;
- 4) nuostata suteikia asmenims teises, kurių turinys pakankamai apibrėžtas.

Sprendžiant iš teismų praktikos, panašu, kad nustatant pirmąją atsakomybės už žalą sąlygą, paprastai nekyla problemų⁹⁸. Teismai dažniausiai linkę pripažinti, kad pažeista teisės norma buvo ketinama suteikti teises asmeniui. Nereikalaujama, kad pažeista EB norma, kuria ketinta suteikti teises

⁹² Drakšas R., Valutyte R. Valstybės atsakomybės pagal privataus asmens ieškinį principo samprata ir įgyvendinimo sąlygos. – Justitia: teisės mokslo ir praktikos žurnalas, 2007, Nr. 2 (64), p. 72. - ISSN 1392-5709

⁹³ Vaitkevičiūtė A. Europos Bendrijos deliktinės atsakomybės taikymo ypatumai ir santykis su valstybių narių atsakomybe dėl privatiems asmenims padarytos žalos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2008 Nr. 4(106), p. 22. - ISSN 1392-6195

⁹⁴ Drakšas R., Valutyte R. Valstybės atsakomybės pagal privataus asmens ieškinį principo samprata ir įgyvendinimo sąlygos. – Justitia: teisės mokslo ir praktikos žurnalas, 2007, Nr. 2 (64), p. 72. - ISSN 1392-5709

⁹⁵ Ten pat, p. 74

⁹⁶ Granger M.-P. F. National applications of *Francovich* and the construction of a European administrative *jus commune* // European Law Review. Sweet & Maxwell and Contributors, April (2007) 32, p. 177

⁹⁷ Case T-415/03 *Cofradia de pescadores „San Pedro“ de Bermeo and others v. Council* (Rec.2005,p.II-4355), 86 d.

⁹⁸ Nikolaou E. From *Francovich* to *Kobler* and beyond: The evolution of a State liability regime for the European Community, p. 19. URL: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/oik/julki/pg/nikolaou/fromfran.pdf> [žiūrėta 2008 08 25]

asmeniui, būtų tiesiogiai veikianti. Tačiau tokiu atveju teisės norma turi atitikti tam tikrus EB teismų praktikoje suformuluotus kriterijus.

2.2.2. Pažeidimo pakankamas rimtumas

Antroji atsakomybės sąlyga yra ypatingai svarbi nustatant EB institucijų ir valstybių atsakomybę. *Brasserie du Pecheur* sprendime Teismas teigė, kad EB institucijų ir valstybių narių atsakomybės sąlygos negali skirtis esant panašioms aplinkybėms⁹⁹. Vadinas, analizuojant „pakankamai rimto pažeidimo“ sąvoką yra svarbi tiek teismų praktika pagal Francovich doktriną, tiek ir pagal Sutarties 288 str. 2 d.

Vienoje iš pirmųjų Teismo nagrinėtų bylų *Schoppenstedt*, susijusių su EB institucijų atsakomybe pagal Sutarties 288 str. 2 d., ETT nustatė, kad atsakomybė gali atsirasti tuomet, kai EB institucija, veikdama teisės aktų leidybos srityje, turi pasirinkimo laisvę, kokių ekonomikos priemonių imtis, ir įvykdo pakankamai grubų asmens teisių apsaugai skirtos aukštesnės galios teisės normos pažeidimą¹⁰⁰. Remiantis *Schoppenstedt* testu praktikoje buvo gana sudėtinga nustatyti pakankamai grubų/rimtą pažeidimą, nes Teismas iš pagarbos įstatymų leidžiamosioms priemonėms nustatė griežtesnius reikalavimus¹⁰¹. Tačiau byloje nebuvo detalizuota, kaip turėtų būti nustatytas pakankamai grubus pažeidimas, todėl tai buvo padaryta vėliau sekusioje Teismo praktikoje. *HNL* byloje jau naudojama pakankamai rimto pažeidimo sąvoka¹⁰². Kai EB institucija akivaizdžiai ir šiurkščiai pažeidžia turimas diskrecijos teises, konstatuojams pakankamai rimtas pažeidimas.

Brasserie du Pecheur byloje Teismas dar kartą išreiškė požiūrį, kad nustatant, ar Bendrijos teisės pažeidimas yra pakankamai rimtas, turi būti atsižvelgta, ar valstybė narė arba atitinkama Bendrijos institucija akivaizdžiai ir šiurkščiai pažeidė savo diskrecijos teisės ribas¹⁰³. Taip pat Teismas pateikė konkrečius kriterijus, remiantis kuriais turėtų būti vertinamas pažeidimo rimtumas¹⁰⁴:

- 1) pažeistos normos aiškumas ir tikslumas;
- 2) veiksmų diskrecija, kurią atitinkama Bendrijos teisės nuostata suteikė nacionalinėms ar Bendrijos institucijoms;
- 3) pažeidimo arba žalos padarymas tyčia ar dėl neatsargumo;
- 4) ar pažeidimas yra atleistinas, ar ne;

⁹⁹ Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pecheur v. Bundesrepublik Deutschland and The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame and others* (Rec.1996,p.I-1029), 42 d.

¹⁰⁰ Case 5/71 *Zuckerfabrik Schoppenstedt v. Council* (Rec.1971,p.975), 11 d.

¹⁰¹ Lee I. B. In search of theory of State liability in the European Union. Jean Monnet Working Paper 9/99 // Harvard Law School, 2000, p. 6. URL: http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/99/990901_rtf [žiūrėta 2008 09 05]

¹⁰² Joined cases 83 and 94/76, 4,15 and 40/77, *HNL and Others v. Council and Comission* (rec.1978,p.1209), 4-6 d.

¹⁰³ Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pecheur v. Bundesrepublik Deutschland and The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame and others* (Rec.1996,p.I-1029), 55 d.

¹⁰⁴ Ten pat, 56 d.

5) ar buvo priimti (ar nepanaikinti) teisės aktai, prieštaraujantys EB teisei.

Tačiau kriterijai yra daugiau subjektyvūs nei objektyvūs, todėl dėl jų neapibrėžtumo ir interpretavimo laisvės gali susidaryti situacija, kuomet vienu atveju EB pažeidimas bus pripažintas pakankamai rimtu, o kitu atveju bus priimtas priešingas sprendimas¹⁰⁵.

Vistik vienas iš šių kriterijų laikytinas ypatingai svarbiu nustatant pažeidimo rimtumą, t.y. turimos diskrecijos teisės. Vadinasi, turimų diskrecijos teisių apimtis gali nulemti, ar EB teisės pažeidimas bus pripažintas pakankamai rimtu. Tačiau Teismas nevienodai vertina EB institucijų ir valstybės turimų diskrecijos teisių įtaką pakankamai rimto pažeidimo nustatymui.

2.2.2.1. Turimos diskrecijos teisės reikšmė nustatnt pakankamai rimtą pažeidimą

EB institucijos ir valstybės, vykdydamos savo įgaliojimus pagal EB teisę, gali turėti plačias, ribotas diskrecijos teises arba iš viso neturėti. Iki *Bergaderm* sprendimo sprendžiant EB institucijų deliktinę atsakomybę buvo skiriama atsakomybė už administracinius teisės aktus (t.y. individualaus pobūdžio teisės aktai) ir atsakomybė norminius (t.y. bendro pobūdžio) teisės aktus. Diskrecijos teisės klausimas buvo keliamas tik vertinant pažeidimo rimtumą EB institucijos norminių teisės aktų leidybos srityje. *Schoppenstedt* byloje kalbama apie ekonomikos priemonių pasirinkimo laisvę, o byloje *HNL* vartojama plačios diskrecijos sąvoka. Vėlesnėse bylose dar buvo remiamasi tiek *Schoppenstedt* „ekonomikos priemonių pasirinkimo laisve“, tiek ir *HNL* „plačia diskrecija“, tačiau galiausiai buvo pripažinta, kad šios sąvokos yra sinonimai¹⁰⁶. Ekonominiu priemonių pasirinkimo laisvė reiškia, kad valstybė turi diskrecijos teisę pasirenkant tas priemones. Kai EB institucija naudojami plačiomis diskrecijomis teisėmis, ir ji šias teisės pažeidė aiškiai ir rimtai, pripažįstama, kad padaromas pakankamai rimtas EB teisės pažeidimas¹⁰⁷. Vadinasi, kai EB institucija, veikdama teisės aktų leidybos srityje, kurioje ji turėjo tik ribotas diskrecijos teises ar iš viso tokių teisių neturėjo, padaro EB teisės normų pažeidimą, toks pažeidimas automatiškai (iš karto, be papildomo įrodinėjimo) laikytinas pakankamai rimtu (*per se*)¹⁰⁸. Pakankamai rimtas pažeidimas *per se* bus ir tuomet, kai pažeidžiamas bet koks individualaus pobūdžio teisės aktas, neatsižvelgiant į turimas diskrecijos teises.

Pakankamai rimtas pažeidimo kriterijus kaip būtina valstybės atsakomybės sąlyga už žalą privatiems asmenims buvo pristatytas *Brasserie du Pêcheur*. Formuodamas savo praktiką Bendrijos deliktinės atsakomybės srityje, ypač susijusią su įstatymų leidybos priemonėmis, Teisingumo Teismas

¹⁰⁵ Vaitkevičiūtė A. Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2007 Nr. 7 (97), p. 69. - ISSN 1392-6195

¹⁰⁶ Hilson Ch. The Role of Discretion on non-contractual liability // Common Market Review, 2005, vol. 42., p. 680

¹⁰⁷ Joined cases 83 and 94/76, 4,15 and 40/77, *HNL and Others v. Council and Comission* (rec.1978,p.1209), 5-6 d.

¹⁰⁸ Vaitkevičiūtė A. Europos Bendrijos deliktinės atsakomybės taikymo ypatumai ir santykis su valstybių narių atsakomybe dėl privatiems asmenims padarytos žalos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2008 Nr. 4(106), p. 23. – ISSN 1392-6195

rėmėsi didele diskrecija, kuria institucijos gali naudotis įgyvendindamos Bendrijos politiką¹⁰⁹. Todėl Teismas pripažino, kad nustatant, ar valstybės padarytas EB teisės pažeidimas yra pakankamai rimtas, taip pat turi būti atsižvelgiama, ar valstybės narės institucija akivaizdžiai ir šturkščiai pažeidė savo diskrecijos ribas¹¹⁰. Taigi, Teismas „pakankamai rimto pažeidimo“ sąvoką „pasiskolino“ iš Teismo praktikos pagal Sutarties 288 str. 2 d. (tuo metu – 215 str.), tačiau nieko neužsimenama apie skirtumus vertinant administracinių ir įstatymų leidžiamųjų aktų pažeidimus.

Šie neaiškumai buvo pašalinti *Bergaderm* byloje. Esminis dalykas yra tai, kad turi būti nustatytas pakankamas EB teisės pažeidimo rimtumas atsižvelgiant tik į turimas diskrecijos teises¹¹¹, ir nebesvarbiu tapo teisės akto pobūdis, t.y. vertinant yra nesvarbu, ar tai administracinis, ar norminis teisės aktas¹¹². Tais atvejais, kai EB institucija ar valstybė narė turi plačią diskrecijos teisę, ir aiškiai ir rimtai ją pažeidė – pažeidimas bus pakankamai rimtas. Taip pat Teismas pripažino, kad valstybių narių ir EB institucijų atsakomybės dėl žalos sąlygos turi būti vienos¹¹³.

Gali kilti įtarimas, kad Bendrijos institucijų atsakomybė už administracinio pobūdžio teisės aktus tapo sudėtingiau nustatoma. Tačiau teigiama, kad taikant *Bergaderm* formulę pasiekiamas toks pats rezultatas, kaip ir anksčiau, iki esminių šioje byloje nustatytų pakeitimų¹¹⁴. *Camar*¹¹⁵ buvo pirmoji byla, kuomet administracinio pobūdžio teisės aktui buvo taikomas aiškiai ir rimtai pažeistų diskrecijos teisių testas.

Kaip ir iki *Bergaderm*, kai EB institucija veikia turėdama tik ribotas diskrecijos teises, arba visai jų neturi, konstatuojama, kad padaromas EB teisės normų pažeidimas yra pakankamai rimtas *per se*¹¹⁶ (atkreiptinas dėmesys, kad iki *Bergaderm* į turimas diskrecijos teises buvo atsižvelgiama tik EB institucijoms veikiant teisės aktų leidybos srityje). Valstybių narių diskrecijos teisės įgyvendinant EB teisę dažniausiai yra ribotos (pvz., *Francovich* bylos faktai). *Dillenkofer*¹¹⁷ byloje Teismas, remdamasis ankstesniu savo sprendimu byloje *Hedley Lomas*¹¹⁸, nustatė, kad kai valstybės turi labai ribotą diskrecijos teisę, arba jos išvis neturi, vien tik EB teisės pažeidimo faktas yra pakankams nustatyti pakankamai rimtą pažeidimą. Praktikoje pasitaiko ir tokių atvejų, kai valstybė nors ir turėjo ribotą diskrecijos teisę, pažeidimas nebuvo pripažintas pakankamai rimtu: *British*

¹⁰⁹ Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pêcheur v. Bundesrepublik Deutschland and The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame and others* (Rec.1996,p.I-1029), 44 d.

¹¹⁰ Ten pat, 55 d.

¹¹¹ Case C-352/98 *Bergadem and Goupil v. Commission* (Rec.2000,p.I-5291), 46-47 d.

¹¹² Ten pat, 40 d.

¹¹³ Ten pat, 41 d.

¹¹⁴ Tridimas T. *The General Principles of EU Law. Second Edition.* - Oxford: Oxford University Press, 2006. - 478 p. - ISBN 0199227683

¹¹⁵ Case C-312/00 P *Commission v. Camar and Tico* (Rec.2002,p.I-11355)

¹¹⁶ Case C-472/00 *Commission v. Fresh Marine* (Rec.2003,p.I-7541), 26 d.

¹¹⁷ Case C-178/94, C-179/94, C-188/94 and C-190/94 *Dillenkofer and others v. Bundesrepublik Deutschland* (Rec.1996,p.I-4845), 26 d.

¹¹⁸ Case C-5/94 *The Queen v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte Hedley Lomas (Ireland)* (Rec.1996,p.I-2553)

*Telekommunikations*¹¹⁹ byloje dėl aiškumo ir tikslumo trūkumo buvo pripažinta, kad tai nebuvo pakankamai rimtas pažeidimas, nors valstybė ir neteisingai perkėlė direktyvos nuostatas. Analogiškas sprendimas priimtas ir *Denkavit*¹²⁰ byloje. Taigi, didelę įtaką sprendžiant valstybės atsakomybės klausimą už žalą turi ne tik diskrecijos teisė, bet ir pažeistos normos aiškumas¹²¹. Todėl teisės normos aiškumo ir tikslumo trūkumas gali tapti veiksmingu „ginklu“ valstybėms siekiant išvengti atsakomybės už žalą¹²². Todėl ieškinio prieš valstybę dėl žalos atlyginimo sėkmė priklauso ir nuo Bendrijos teisės normų kokybės – jų aiškumo ir tikslumo.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad pakankamai rimtas EB teisės pažeidimas konstatuojamas automatiškai, kai valstybė ar EB institucija turi labai ribotą diskrecijos teisę, arba jos išvis neturi, bet *Haim*¹²³ byloje, susijusioje su valstybės atsakomybe dėl žalos, Teismas pasisakė, kad vien tik EB teisės pažeidimas gali būti, bet nebūtinai yra pakankamai rimtas pažeidimas (esant ribotai diskrecijos teisei arba jai visai nesant). Nors diskrecijos teisės vis dar yra svarbus kriterijus nustatant pakankamai rimtą pažeidimą, bet jis gali būti nepakankamas, todėl būtina atsižvelgti ir į kitus faktorius. Teismas, nustatydamas, ar pažeidimas yra pakankamai rimtas, turi vadovautis *Brasserie du Pêcheur* kriterijais.

Vadinasi, pakankamai rimto pažeidimo testas taikomas ir tuomet, kai valstybė narė turi ribotą diskrecijos teisę ar kai visiškai tokios teisės neturi. Tačiau sprendamas bylas pagal Sutarties 288 str. 2 d. Teismas laikosi savo ankstesnio požiūrio – kad konstatuoti pakankamai rimtą pažeidimą užtenka, kad, turėdama ribotas arba visai neturėdama diskrecijos teisių, EB institucija pažeidžia EB teisės normas. Sunku nuspėti, kodėl Teismas, ejęs link EB institucijų deliktinės atsakomybės ir valstybių narių atsakomybės dėl žalos suartinimo, vėl žengė žingsnį atgal. Tikimasi, kad ateityje Teismo praktikoje bus daugiau pastovumo.

Taip pat būtina atkreipti dėmesį į pakankamai rimto pažeidimo nustatymo specifiką valstybės atsakomybės atveju už nacionalinių teismų, kurių sprendimų pagal nacionalinę teisę daugiau negalima apskūsti, klaidas. *Kobler* bylos sprendimu Teismas susiaurino pakankamai rimto pažeidimo sąvoką, palyginus su įprastai (aptarta aukščiau) nustatomu pakankamai rimto pažeidimo kriterijumi, todėl žala dėl paskutinės instancijos nacionalinio teismo klaidų bus kompensuota tik *išimtiniais* atvejais, kai teismas šiurkščiai pažeidė taikomą teisę¹²⁴. Paskutinės instancijos nacionaliniai teismai naudojami plačia diskrecijos teise, todėl įrodyti esant pakankamai rimtą pažeidimą tikrai nebus paprasta¹²⁵.

¹¹⁹ Case C-392/93 *The Quenn v. H.M. Treasury, ex parte British Telekommunikations* (Rec.1996,p.I-1631), 43-45 d.

¹²⁰ Joined Cases C-283, 291 and 292/94 *Denkavit Internationaal and others v. Bundesamt für Finanzen* (Rec.1996,p.I-5063)

¹²¹ Korondi O., Olsson F. Sufficiently serious – How clear must a members State’s breach of Community law be to make it liable? // Bachelors’s Thesis, University of Orebro, 2008, p. 33

¹²² Van Dam C. *European Tort Law*. - Oxford: Oxford University Press, 2006. – 501 p. - ISBN 9780199290710

¹²³ Case C-424/97 *Haim* (Rec.2000,p.I-5123), 41 d.

¹²⁴ Case C-224/01 *Kobler* (Rec.2003,p.I-10239), 53-56 d.

¹²⁵ Ši tema plačiau analizuojama 3.2.2. skyrelyje

Įvertinus pakankamai rimto pažeidimo kriterijaus taikymą EB institucijų deliktinės atsakomybės ir valstybių narių atsakomybės už žalą situacijose, matyti, kad turimos diskrecijos teisės svarbios tik nustatant EB institucijų pažeidimo pakankamą rimtumą. Į *Brasserie du Pecheur* kriterijus atsižvelgiama tik kai EB institucija naudojasi plačia diskrecijos teise. Valstybės narės šiais kriterijais vadovaujasi visuomet, kai nustatinėjama, ar pažeidimas buvo pakankamai rimtas, neatsižvelgiant į turimas diskrecijos teises.

2.2.3. Priežastinis pažeidimo ir žalos ryšys

Nustatyti priežastinį ryšį – tai įrodyti, kad privatus asmuo dėl pažeidžiančių EB teisę EB institucijos ar valstybės narės veiksmų patyrė žalą. Teismo požiūris yra gana ribojantis, todėl neturi būti tikimasi, kad bus kompensuotos visos, net ir tolimos ir menkos EB pažeidimo pasekmės. ETT praktikoje įtvirtinta, kad ieškinys dėl žalos, atsiradusios dėl EB teisės pažeidimo, atlyginimo bus tenkintinas tik tuomet, kai bus nustatytas tiesioginis priežastinis teisės pažeidimo ir žalos ryšys, o pasak Toth (1997) – tiesioginis, artimiausias ir išimtinis¹²⁶. Tiesioginio priežastinio ryšio reikalavimas sprendžiant EB institucijų deliktinės atsakomybės klausimą pagal Sutarties 288 str. 2 d. buvo įtvirtintas *Dumortier*¹²⁷ ir pakartotas vėlesnėse bylose¹²⁸. Valstybių narių atsakomybės už žalą privatiems asmenims atveju tiesioginio priežastinio ryšio reikalavimas nustatytas *Brasserie du Pecheur* sprendimu, nes pagal *Franovich* bylos aplinkybes tereikėjo nustatyti priežastinio ryšio buvimą (nebūtinai tiesioginio). Beje, pirmą kartą suformulavus EB deliktinės atsakomybės sąlygas, taip pat nebuvo užsimenama apie tiesioginį priežastinį ryšį.

Priežastinio ryšio nustatymo kriterijai valstybių atsakomybės dėl žalos bylose perimti iš Teismo praktikos dėl EB institucijų deliktinės atsakomybės pagal Sutarties 288 str. 2 d., todėl yra aiškinami analogiškai¹²⁹. Išskirtinos kelios bylos, iš kurių sprendimų matyti priežastinio ryšio nustatymo problemos.

Dumortier byloje šalims buvo suteikta teisė išieškoti sumas, kurios nebuvo išmokėtos dėl neteisėto teisės akto, bet nepriteisti ateityje numatomi nuostoliai, tokie kaip sumažėję pardavimai ar bendras finansinis nuosmukis dėl uždaromų gamyklų. Nors šie sunkumai ir galėjo atsirasti dėl neteisėto teisės akto, tačiau tai nebuvo pakankamai tiesioginė neteisėto akto pasekmė, todėl EB

¹²⁶ Toth. A. G. The Concepts of Damage and Causality as Elements of Non-Contractual liability in Heukels T. and McDonnell A. The Action for damages in Community Law. - The Hague: Kluwer Law International, 1997. - 192 p. - ISBN 9041103708

¹²⁷ Joined cases 64 and 113/76, 167 and 239/78, 27, 28 and 45/79 *Dumortier*. Council (Rec.1982,p.1733), 21 d.

¹²⁸ Joined Cases C-363 and C-364/88 *Finsider and Others v. Commission* (Rec.1992,p.I-359) 25 d.; Case T-175/94 *International Procurement Services v. Commission* (Rec.1996,p.II-729), 55 d.; Case C-472/00 *Commission v. Fresh Marine* (Rec.2003,p.I-7541), 118 d.

¹²⁹ Vaitkevičiūtė A. Europos Bendrijos deliktinės atsakomybės taikymo ypatumai ir santykis su valstybių narių atsakomybe dėl privatiems asmenims padarytos žalos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2008 Nr. 4(106), p. 24. - ISSN 1392-6195

atsakomybė negalima. *Brinkmann*¹³⁰ byla susijusi su valstybės atsakomybe dėl žalos, atsiradusios dėl netinkamai į nacionalinę (Danijos) teisę perkeltų direktyvos nuostatų. Tačiau tiesioginis priežastinis ryšys nebuvo nustatytas, nes Danijos valdžios institucijos buvo pripažinusios neatidėliotiną direktyvos nuostatų veikimą. Kai nepavyksta pasinaudoti kitais argumentais, valstybės, vengdamos atsakomybės, dažnai remiasi tiesioginio priežastinio ryšio nebuvimu ar ieškovo nerūpestingumu. Tačiau ne visuomet šie argumentai nacionaliniam teismui atrodo įtikinami.

Kad priežastinis pažeidimo ir žalos ryšys yra tiesioginis, turi įrodyti ieškovas. Taip pat svarbu nustatyti, ar nebuvo pertraukta priežastinio ryšio grandinė, kas galėjo atsitikti dėl pačio atsakovo kaltės. Kai kuriais atvejais Teismas naudojo apdairaus verslininko koncepciją. *Compagnie Continentale*¹³¹ byloje, Teismo nuomone, ieškovas, kaip apdairus verslininkas, buvo gerai informuotas apie prekybos sąlygas, ir turėjo suprasti, kad kai sudarinėjo žemės ūkio eksporto į naujas valstybes nares sutartis, pasaulinės kainos kilo, ir to pasekoje Europos Bendrija sumažins subsidijas, skirtas žemės ūkio produktų eksportui į naujas valstybes nares. Ieškovo nerūpestingumas gali būti pakankama priežastimi atmesti ieškinį arba sumažinti kompensaciją¹³². *Adams* byloje Komisija pažeidė ieškovo konfidencialumą, bet ieškovui buvo atlyginta tik pusė patirtos žalos, nes pats ieškovas prisidėjo prie žalos atsiradimo, nes nesirūpino savo interesų apsaugojimu. Galimybė prisiteisti patirtą žalą labai sumažės arba išvis bus prarasta¹³³ ir tais atvejais, kai atsakovas galėjo numatyti tam tikrus įvyksiančius įvykius, galinčius sukelti žalą. Shaw (1996) teigimu, gynyba remiantis atsakovo nerūpestingumu ir pareiga sumažinti galimą žalą siekiama praktikoje sumažinti Bendrijos mokamų išmokų skaičių¹³⁴.

EB institucijų deliktinės atsakomybės atveju priežastinio ryšio grandinę gali pertraukti ir valstybė narė. Kai žala atsiranda dėl savarankiško valstybės narės veiksmo, Bendrijos atsakomybė nekils¹³⁵. Tačiau galimi ir tokie atvejai, kai atsakingomis bus pripažintos tiek Bendrija, tiek valstybė narė¹³⁶.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad valstybės atsakomybės atvejais tiesioginio priežastinio ryšio nustatymas tenka valstybei¹³⁷. Vadinasi, valstybė pagal turimus faktus nustato, ar toks ryšys egzistuoja. Tačiau tai nereiškia, kad priežastinio ryšio nustatymo taisyklės priklauso nuo nacionalinės teisės. Priežastinis ryšys, kaip ir kitos atsakomybės sąlygos, turi būti nustatomi pagal Bendrijos

¹³⁰ Case C-319/96 *Brinkmann Tabakfabriken v. Skatteministeriet* (Rec.1998,p.I-5255)

¹³¹ Case 169/73 *Compagnie Continentale France v. Coincil* (Rec.1975,p.117)

¹³² Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. Second Edition. - Oxford: Oxford University Press, 2006. - 569 p. - ISBN 0199227683

¹³³ Case 59/83 *Biovilac v. EEC* (Rec.1984,p.4057), Case T-514/93 *Cobrecaf and others v. Commission* (Rec.1995,p.II-621); Case T-572/93 *Odigitria v. Council and Commission* (Rec.1995,p.II-2025), Case T-184/95 *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft v. Council and Commission* (Rec.1997,p.II-351)

¹³⁴ Shaw J. *Law of the European Union*. Second edition. - London: Macmillan, 1996. - 551 p. - ISBN 0333924916

¹³⁵ Case 137/77 *Stadt Frankfurt v. Neumann* (Rec.1978,p.1623)

¹³⁶ Apie sutampančią EB institucijų ir valstybių narių atsakomybę žr. 2.1.2. skyrelį

¹³⁷ Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pecheur v. Bundesrepublik Deutschland and The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame and others* (Rec.1996,p.I-1029), 65 d.

teisę¹³⁸. Apriboti kompensuojamos žalos dydį nacionalinėmis priemonėmis galima tik tiek, kiek tai neįtakos efektyvumo ir lygiateisiškumo principų.

Taigi, tiesioginis priežastinis ryšys tarp EB teisės pažeidimo, padayto EB institucijos ar/ir valstybės narės, ir privataus asmens patirtos žalos, yra viena iš būtinų sąlygų deliktinei EB institucijų ir valstybių narių atsakomybei kilti. Priežastinio ryšio nustatymo kriterijai valstybių atsakomybės dėl žalos bylose nustatomi analogiškai kaip ir EB institucijų deliktinės atsakomybės atvejais. Tiesioginio priežastinio ryšio nustatymo problemos paprastai atsiranda tuomet, kai pertraukiama priežastinio ryšio grandinė, dažniausiai dėl privataus asmens veiklos (arba neveikimo). Atsakovai dažnai remiasi tuo, kad ieškovas buvo nepakankamai rūpestingas ir nesilaikė pareigos sumažinti žalą. Tokiais atvejais net jei ieškovas ir įrodo patirtą realią ir tikrą žalą, priteista kompensacijos suma gali būti mažesnė nei žala, kuria ieškovas iš tikrųjų patyrė. Nors valstybės atsakomybės atvejais tiesioginio priežastinio ryšio nustatymas tenka nacionaliniams teismams, vadovaujamasi EB teisės nuostatomis ir nacionalinė procesinė autonomija ribojama efektyvumo ir lygiateisiškumo principais.

2.2.4. Žala kaip EB institucijų deliktinės atsakomybės sąlyga

Žala yra tik EB institucijų deliktinės atsakomybės viena iš būtinųjų sąlygų. EB sutarties 288 str. kalbama apie Bendrijos pareigą atlyginti „bet kokią žalą“, tačiau kas laikytina atlygintina žala, Sutartyje nenurodoma, todėl tai turėjo nustatyti Teismas. Teismo praktikoje žala apibrėžta kaip kiekvienas nukentėjusiojo turto ar kitokių teisės saugomų vertybių netekimas¹³⁹. Pagal nusistovėjusią teismų praktiką tam, kad pagal Sutarties 288 str. 2 d. atsirastų Bendrijos deliktinė atsakomybė, žalą patyręs asmuo turi įrodyti tariamos žalos realumą. Ši žala turi būti reali, tikra¹⁴⁰ bei išmatuojama¹⁴¹. Priešingai, visiškai hipotetinė ir neapibrėžta žala nesuteikia teisės į jos atlyginimą¹⁴². Bendrija bus atsakinga tik tuomet, jei neteisėtas elgesys ar neveikimas bus tiesioginė žalos priežastis. Tiesioginės žalos nustatymas yra glaudžiai susijęs su priežastinio ryšio reikalavimu. Turi būti įvertinta daugybė faktorių, t.y. tiek susijusios Bendrijos institucijos veiksmai, tiek ir patyrusio žalą asmens elgesys. Žalos įrodymas tenka nukentėjusiajai šaliai, kuri turės įrodyti, kad iš tikrųjų tą žalą patyrė. Tai nėra paprasta, todėl neretai ieškinys dėl žalos atlyginimo būna nesėkmingas. Pavyzdžiu galėtų būti

¹³⁸ Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. Second Edition. - Oxford: Oxford University Press, 2006. - 533 p. - ISBN 0199227683

¹³⁹ Case 63/72 *Werhahn Hansamuhle and others v. Council* (Rec.1973,p.1229)

¹⁴⁰ Joined cases 256, 257, 265, 267/80, 5 and 51/81 and 282/82 *Birra Wührer v. Council and Commission*, (Rec.1982,p.85) 9 d.; Case T-99/98 *Hameico Stuttgart ir kt. prieš Tarybą ir Komisiją*, (Rec.2003,p.II-2195), 67 d.

¹⁴¹ Case T-108/94 *Candiotte v. Coincil* (Rec.1994,p.II-863) 54 d.

¹⁴² Case T-415/03 *Cofradia de pescadores „San Pedro“ de Bermeo and others v. Council* (Rec.2005,p.II-4355), 110 d.

*Feram*¹⁴³ byla, kurioje žala, kurią ieškovas reikalavo atlyginti, Teismo nuomone net nebuvo atsiradusi ir nėra tikra, o *Dorsch Consult*¹⁴⁴ byloje ieškovas neįrodė, kad žala buvo reali ir tikra.

Generalinis Advokatas Trabucchi *Roquette* byloje išreiškė nuomonę, kad norint gauti kompensaciją už žalą neužtenka vien parodyti, kad ji galima, būtina įrodyti, kad ji iš tikrųjų yra. Ieškovai Teismui turi pateikti tokios žalos buvimo ir dydžio įrodymus¹⁴⁵. Teismo reikalaujamų įrodymų lygis yra labai aukštas ir pateikti atitinkamus įrodymus gali būti sudėtinga arba net neįmanoma, ko pasekoje ieškinys gali būti ar atmestas. Tačiau žala gali būti atlyginama ir tais atvejais, kai neįmanoma tiksliai nustatyti jos dydžio, kai žala yra tik numanoma, kad tikrai atsiras. Tikra ji turi būti bendrąja prasme, t.y. *Kampffmeyer* byloje Teismas pasisakė, kad įmanoma pareikšti ieškinį ir dėl neišvengiamai artėjančios tikrai numatomos žalos, net jei ir neįmanoma jos tiksliai apskaičiuoti¹⁴⁶. Teismo nuomone, Sutarties 288 str. 2 d. netrukdo Teismui deklaruoti Bendrijos atsakomybės už gresiančius nuostolius, iš anksto numatomus ir pakankamai tikrus, net jei žalos ir neįmanoma tiksliai įvertinti. Analogiškas sprendimas buvo priimtas ir *CEVA*¹⁴⁷ byloje, kurioje Teismas pripažino Bendriją atsakingą už žalą, nors sprendimo metu ir nebuvo įmanoma įvertinti žalos apimties. Šis ieškinys galėtų būti vadinamas prevenciniu, deklaruojantis Bendrijos atsakomybę už žalą faktiškai jai dar neatsiradus. Siekiant išvengti didesnės žalos, ieškinys turėtų būti kuo greičiau pateikiamas, kai žinoma tikroji žalos atsiradimo priežastis. Kai žalos atsiradimą buvo galima iš anksto numatyti, bet ieškovai nesiėmė būtinų atsargumo priemonių žalai sustabdyti, todėl šiuo atveju atsiradusi žala negali būti pagrindu EB deliktinei atsakomybei kilti.

Žala turi būti tikra, nes kiekvienu atveju ji skirtingai, ypatingu ir individualiu būdu paveikia ieškovą, bei suskaičiuojama (kiekybiškai nustatoma), t.y. išreikšta tam tikra pinigų suma. Pareiškėjas turi išdėstyti patirtos žalos pobūdį ir apimtį. Nustatoma tokia žalos suma, kuri faktiškai buvo patirta. Tai apima ne tik tiesioginę žalą, bet ir kitas neišvengiamas ir priverstines išlaidas, kurias patyrė nukentėjęsysis (pvz., baudos, sumokėtos dėl sutarčių nevykdymo, jei tai atsitiko dėl neteisėto akto priėmimo). Bet pastebėtina, kad tai atvejais, kai ieškinys pareiškiamas siekiant išvengti dar didesnių nuostolių, Bendrijos institucijų deliktinė atsakomybė gali būti nustatyta ir neįvertinus tikslios žalos apimties, paliekant tikslų žalos apimties nustatymą vėlesniam laikotarpiui.

Atkreiptinas dėmesys, kad kai žala atsiranda dėl Bendrijos institucijų veiksmų, kurių neteisėtas pobūdis nėra įrodytas, turi būti nustatyta, kad ieškovo patirta žala buvo neįprasta ir specifinė (žr. skyrelį 3.1.2.).

¹⁴³ Joined cases 9 and 25-64 *Feram and others v. ECSC High Authority* (Rec.1965,p.401)

¹⁴⁴ Case T-184/95 *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft v. Council and Commission* (Rec.1998,p.II-667)

¹⁴⁵ Case T-575/93 *Kelman v. Commission* (Rec.1996,p.II-1), 97 d. ; Case T-184/95 *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft v. Council and Commission* (Rec.1998,p.II-667), 60 d.; Case 26/74 *Societe Roquette Freres v. Commission* (Rec.1976,p.677), 22-24 d.

¹⁴⁶ Joined cases 56-60/74 *Kampffmeyer v. Council and Commission* (Rec.1976,p.711), 6 d.

¹⁴⁷ Case T-344/00 *CEVA and Pharmacia enterprises v. Commission* (Rec.2003,p.II-229)

Išanalizavus pagrindinius atlygintinos žalos nustatymo kriterijus, būtina atsakyti ir į sekantį klausimą – kokių rūšių žala atlyginama? Dėl EB pažeidimo patiriama žala dažniausiai pasireiškia finansiniais nuostoliais, bet Teismas pripažinęs ir neturtinės žalos atlyginimo galimybę. Tačiau vartotojams atsiradusi žala neturėtų būti kompensuojama¹⁴⁸. Kai paveikiami visi tam tikro sektoriaus asmenys, jie nebus nukentėję vienas kito atžvilgiu, todėl ir kompensacija negalima. Tačiau faktas, kad dėl tam tikrų neteisėtų EB institucijos veiksmų žalą patyrė ne pavieniai asmenys, o didesnis jų skaičius, neturėtų būti pagrindu nekompensuoti žalos, jei faktiškai tokia buvo. Tokiu atveju peršasi išvada, kad ne visais atvejais žala bus atlyginta, nors ir tiesiogiai patirta dėl EB institucijos neteisėtų veiksmų.

Teismų praktikoje pripažinta, kad pagal Sutarties 288 str. 2 d. turi būti atlyginta materialinė žala dėl neteisėtai sumokėtų importo mokesčių¹⁴⁹, neteisėtai panaikintų kompensavimo schemų¹⁵⁰, ar nuostoliai, atsiradę per tam tikrą laiko tarpą dėl to, kad buvo vadovaujama nustatyta neteisėta priemone (pvz., *Quiler & Heusmann*¹⁵¹). Iš principo gali būti kompensuojami ir ekonominiai nuostoliai, bet jie turi būti aiškūs, o ne spėliojami¹⁵².

Sutarties 288 str. 2 d. vartojama sąvoka „žala“ apima ir negautą pelną¹⁵³. Tačiau šiuo atveju Teismas yra atsargesnis. Tam tikromis aplinkybėmis teismas nepriteisė kompensacijos už negautą pelną, pvz., kuomet ieškinyje dėl nuostolių atlyginimo buvo pagrįstas teisėtų lūkesčių principu dėl Bendrijos kompensavimo programų¹⁵⁴.

Kaip minėta, asmens patirta neturtinė žala taip pat turi būti atlyginama. Nors neturtinės žalos vertė nustatoma skirtingai, nei materialinės žalos, ieškovui vistiek tenka pareiga įrodyti, kad žala buvo reali ir tikra¹⁵⁵. Dažnai bylose siekiama prisiteisti tiek turtinės, tiek neturtinės (nematerialios) žalos atlyginimą (pvz., žala reputacijai¹⁵⁶, įmonės įvaizdžiui¹⁵⁷ ir pan.). *Farrugia* byloje buvo reikalaujama atlyginti žalą dėl prarastų galimybių. Nors šiuo konkrečiu atveju kompensacija už neturtinę žalą nebuvo išmokėta, nes ieškovas neįrodė realios ir tikros žalos, bet Teismas pripažino tokios kompensacijos galimybę tuo atveju, jei būtų įrodyta, kad yra „didelės galimybės“. Tačiau Teismas nenurodė, kokiais kriterijais vadovaujantis nustatyti „dideles galimybes“. Todėl galima daryti prielaidą, kad praktikoje tai būtų sunkiai įrodoma.

¹⁴⁸ Case 238/78 *Ireks-Arkady v. Council and Commission* (Rec.1981,p.1723)

¹⁴⁹ Joined cases 5,7 and 13-24/66 *Kampffmeyer and others v Commission EEC* (Rec.1967,p.317)

¹⁵⁰ Case 74/74 *CNTA v. Commission* (Rec.1975,p.533)

¹⁵¹ Joined cases T-195 and 202/94 *Quiller and Heusmann v. Council and Commission* (Rec.1997,p.II-2247)

¹⁵² Steiner J. ir kt. Textbook on EC Law. Eighth Edition. - Oxford: Oxford University Press, 2003. - 655 p. - ISBN 0199258740

¹⁵³ C-104/89 and 37/90 *Mulder and others V. Council and Commission* (Rec.2000,p.I-203)

¹⁵⁴ Case 74/74 *CNTA v. Commission* (Rec.1975,p.533), 45 d.

¹⁵⁵ Case T-230/94 *Farrugia v. Commission* (Rec.1996,p.II-195), 46 d., Case T-230/95 *BAI v. Commission* (Rec.1999,p.II-123), 38 d.

¹⁵⁶ Case T-203/96 *Embassy Limousines & Services v. Parliament Europeen* (Rec.1998,p.II-4239)

¹⁵⁷ T-231/97 *New Europe Consulting and Brown v. Commission* (Rec.1999,p.II-2403)

Teisė gauti palūkanas kildinama iš bendrųjų valstybių narių įstatymams būdingų principų¹⁵⁸. Palūkanos nuo priteistos sumos skaičiuojamos nuo galutinio sprendimo priėmimo dienos¹⁵⁹. Palūkanos gali būti mokamos ir dėl įsipareigojimų nevykdymo, t.y. dėl neteisėto įsipareigojimų vykdymo uždelsimo, ir skaičiuojamos įsipareigojimų nevykdymo laikotarpiu, tačiau ieškinys bus patenkintas tik tuomet, jei pagrindinė žala yra tikra, nustatyta remiantis sutartimi ar kitais objektyviais kriterijais. Nors klausimas dėl palūkanų sprendžiamas neretai, bet nėra vieningos Teismo praktikos nustatant palūkanų normą. Kompensacija išmokama ieškovo nacionaline valiuta tokiu kursu, kuris buvo nustatytas sprendimo pagal Sutarties 288 str. priėmimo dieną¹⁶⁰.

Pažymėtina, kad žala valstybių atsakomybės už žalą bylose yra atlyginama pagal nacionalinės teisės nuostatas, kurios turi atitikti lygiateisiškumo ir efektyvumo principus.

Iš to, kas aukščiau išdėstyta, darytina išvada, kad Sutarties 288 str. 2 d. sąvoka „žala“ apima tiek, turtinės (taip pat ir negautos pajamos), tiek neturtinės žalos atlygimą, kuri turi būti reali, tikra ir išmatuojama. Kai žala yra iš anksto numatoma ir tikrai atsiras, priimtinas bus ir prevencinis ieškinys, kuriuo siekiama deklaruoti Bendrijos atsakomybę žalai dar neatsiradus. Bendrija privatiems asmenims privalės atlyginti visus nuostolius, kurių tiesiogine priežastimi buvo jos institucijų ar tarnautojų neteisėtas elgesys ar neveikimas.

¹⁵⁸ Case 238/78 *Ireks-Arkady v. Council and Commission* (Rec.1979,p.2955), 20 d.

¹⁵⁹ Steiner J. ir kt. *Textbook on EC Law. Eighth Edition.* - Oxford: Oxford University Press, 2003. - 657 p. - ISBN 0199258740

¹⁶⁰ Ten pat

3. ES INSTITUCIJŲ IR VALSTYBIŲ NARIŲ DAŽNIAUSIAI PADAROMŲ EB TEISĖS PAŽEIDIMŲ RŪŠYS

Žalą privatiems asmenims savo veiksmais ar neveikimu gali sukelti tiek EB institucijos, tiek valstybės, tačiau skiriasi tiek institucijos, pažeidžiančios EB teisę, tiek ir padaromi pažeidimai. EB institucijos pažeidimus paprastai įvykdo priimdamos privalomus teisės aktus, o valstybės narės – įgyvendindamos ar neteislingai taikydamos EB teisę. Skyriuje analizuojami dažniausiai padaromi EB institucijų ir valstybių narių EB teisės pažeidimai.

3.1. EB institucijų padaromi EB teisės pažeidimai

EB institucijos EB teisės pažeidimus įvykdo tiek teisės aktų leidybos (bendro pobūdžio norminiai teisės aktai), tiek vykdomosios valdžios (administraciniai – individualaus pobūdžio teisės aktai) srityje. EB institucijų tarnautojai atsako už tuos pažeidimus, kuriuos jie padaro atlikdami savo pareigas. Teismas taip pat pripažino galimybę prisiteisti žalą nesant teisės akto neteisėtumo, tačiau šiuo atveju nustatytos griežtesnės atsakomybės sąlygos – nustatyti papildomi reikalavimai. Skyrelyje atskleidžiamas Teismo požiūris vertinant EB institucijų padaromus pažeidimus bei sunkumai, su kuriais susiduria žalos atlyginimo siekiantys ieškovai.

3.1.1. Neteisėto bendro pobūdžio teisės akto priėmimas

Bendro pobūdžio teisės aktai yra tokie, kurie yra bendri ir dažniausiai abstraktūs. „Bendri“ reiškia „bendrai taikomi“, ir paprastai būna leidžiami reglamentų ir direktyvų forma. Kai žala patiriama dėl bendro pobūdžio (norminio) teisės akto, privatiems asmenims sumažėja galimybės pateikti ieškinį dėl žalos atlyginimo. Teismas *HNL* byloje atkreipė dėmesį, kad nors valstybių narių valdžios institucijų atsakomybės principai už įstatymų leidžiamuosius aktus yra gana skirtingi, vistiek galima konstatuoti, kad valdžios institucijų deliktinė atsakomybė už norminius teisės aktus ekonominių politikos priemonių srityje kils tik išimtiniais atvejais ir ypatingomis aplinkybėmis¹⁶¹. Įstatymų leidimo funkcijos atlikimas neturi būti apsunkintas ieškinių dėl žalos atlyginimo pareiškimo galimybe kiekvieną kartą, kai bendras Bendrijos interesas reikalauja imtis norminių priemonių, galinčių pažeisti asmenų interesus¹⁶².

¹⁶¹ Joined cases 83 and 94/76, 4,15 and 40/77, *HNL and Others v. Council and Commission* (rec.1978,p.1209)

¹⁶² Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pecheur v. Bundesrepublik Deutschland* and *The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame and others* (Rec.1996,p.I-1029) 45 d.

Iki ETT sprendimo *Schoppenstedt* klausimas buvo atviras, ar 215 str. 2 d. (dabartinis 288 str. 2 d.) taikoma už norminius teisės aktus. Vien tik iš žodinės straipsnio išraiškos negalima atsakyti į šį klausimą, tik galima padaryti išvadą, kad ši atsakomybė nėra pašalinta. *Schoppenstedt* byloje Teismas nusprendė, kad Bendrijos institucijos atsakingos už norminiais teisės aktais asmenims padarytą žalą. Tai buvo pasiekta Generalinio Advokato Roemer dėka, kuris atkreipė dėmesį ir įvertino Sutarties tikslus ir savitą Bendrijos struktūrą. Pasak Roemer, svarbiu faktoriumi buvo parlamentinės kontrolės Bendrijoje stoka.

Kad Bendrija būtų atsakinga už žalą, neužtenka vien tik neteisėto akto priėmimo, ar neveikimo tuo atveju, kai konkreti EB institucija turi pareigą veikti. Už norminį teisės aktą, kuriame numatytos ekonominės politikos priemonės, Bendrijai deliktinė atsakomybė dėl žalos kyla tik tuo atveju, jei padarytas pakankamai grubus (arba, kaip Teismas išsireiškė *HNL* byloje – pakankamai rimtas) viršesnės teisės normos, ginančios privačių asmenų interesus, pažeidimas¹⁶³. Vadinasi, EB institucijos privalės atlyginti žalą už bendro pobūdžio teisės aktus, jei bus nustatyti šie kriterijai (*Schoppenstedt* testas)¹⁶⁴:

- ✓ bendro pobūdžio teisės aktas, kuriame numatytos ekonominės politikos priemonės;
- ✓ viršesnė teisės norma, ginanti privačių asmenų interesus;
- ✓ pakankamai rimtas tos normos pažeidimas.

Bendro pobūdžio teisės aktas, kuriame numatytos ekonominės politikos priemonės

Norminiuose teisės aktuose paprastai nustatomos privalomos bendro pobūdžio taisyklės¹⁶⁵. Dauguma norminių priemonių bus susijusios su ekonominių politikos priemonių pasirinkimu, nes institucijos turi plačias diskrecijos teises dėl išskirtinių galių, kurios Bendrijai suteiktos daugelyje sričių, ir jose Bendrija gali savarankiškai veikti. Ekonominių politikos priemonės Sutarties 288 str. 2 d. tikslu apibrėžiamos labai plačiai ir apims visus sprendimus, priimtus naudojantis diskrecija ir siekiant suformuoti bendrąją rinką¹⁶⁶. Todėl, remiantis Sutarties kontekstu, net ir socialinės prigimties priemonės gali būti vertinamos kaip ekonominės.

Iš pradžių buvo laikomasi pozicijos, kad tais atvejais, kai teisės aktas nebuvo bendro pobūdžio teisės aktu, kuriame numatytos ekonominės politikos priemonės, ieškovas vistiek galėdavo sėkmingai pareikšti ieškinį pagal 288 str. 2 d., nors *Schoppenstedt* testas ir nebus taikomas. Remiantis *Bergaderm* sprendimu jau nebeturi reikšmės, ar teisės aktas yra individualaus, ar bendro pobūdžio. Esminis kriterijus sprendžiant, ar bus taikomas *Schoppenstedt* testas, yra turimos diskrecijos teisės. Kaip minėta, „ekonominių politikos priemonių pasirinkimo laisvė“ yra „diskrecijos teisės“ sinonimas (žr.

¹⁶³ Case 5/71 *Zuckerfabrik Schoppenstedt v. Council* (Rec.1971,p.975), 11 d.

¹⁶⁴ Kent P. Law of the European Union. – London: Pearson Education, 2001. - 103 p. - ISBN 0582423678

¹⁶⁵ Steiner J. ir kt. Textbook on EC Law. Eighth Edition. - Oxford: Oxford University Press, 2003. - 647 p. - ISBN 0199258740

¹⁶⁶ Tridimas T. The General Principles of EU Law. Second Edition. - Oxford: Oxford University Press, 2006. - 485 p. - ISBN 0199227683

2.2.2.1. skyrelio poskyri), t.y. ekonominiu priemonių pasirinkimo laisvė reiškia, kad valstybė turi diskrecijos teisę pasirenkant tas priemones.

Viršesnė teisės norma, ginanti privačių asmenų interesus

Šis reikalavimas atsirado iš vokiškos *Schutznorm*, remiantis kuria valstybė bus atsakinga už žalą tik tuomet, kai bus pažeista teisės norma, kuri gina nukentėjusiojo subjektyvią visuomeninę teisę. Šia norma buvo ketinama apsaugoti tam tikrą grupę asmenų, kuriai nukentėjusysis priklauso¹⁶⁷. Teigiama, kad šią sąlygą nėra sunku patenkinti, nes pakanka kad teisės norma būtų ketinama apsaugoti tam tikrus bendrus interesus, pavyzdžiui, konkretaus sektoriaus gamintojų interesus¹⁶⁸. Šios normos vienintelis tikslas neturi būti visuomenės interesų gynyba – norma turi būti skirta ieškovo interesų apsaugai¹⁶⁹. Reikalavimas, kad pažeista norma saugotų ieškovo teises, atlieka EB atsakomybę ribojančią funkciją.

Nors nėra jokio aiškaus apibrėžimo, kas galėtų būti laikoma „viršesne norma“, teisinėje literatūroje¹⁷⁰ apibendrinant Teismo praktiką išskiriamos trys teisės normų grupės, kurios iš principo gali būti įvardintos kaip viršesnės teisės normos, ginančios privačių asmenų interesus.

Visų pirma, į šią teisės normų kategoriją patenka daugelis Sutarties nuostatų. Vienas iš pagrindų, dažniausiai naudojamų pareiškiant ieškinius pagal Sutarties 288 str. 2 d., yra diskriminacijos draudimas pagal Sutarties 34 str. 3 d. (buvęs 40 str. 3 d.) bendros žemės ūkio politikos srityje. Kita grupė normų – teisės aktai, kurie teisės aktų hierarchijoje yra aukščiau už tuos, dėl kurių atsirado žala. Konkrečioje srityje priimami teisės aktai turi būti susiję su kitais, priimtais tuo pačiu klausimu. Trečiąją grupę normų sudarys bendrieji teisės principai, tokie kaip proporcingumas, teisinis tikrumas, ar teisėti lūkesčiai.

Būtina atkreipti dėmesį, kad asmenims nebus atlyginta žala, kurios priežastis buvo pirminiai teisės aktai. *Dubois*¹⁷¹ byloje Teismas pareiškė, kad Vieningas Europos Aktas nėra Europos Bendrijos aktas, o valstybių narių priimtas susitarimas. Todėl EB institucijos negali atsakyti už aktus, kurių priėmimo jos nedalyvavo. Kita vertus, nėra jokių kliūčių pareikšti ieškinį dėl žalos, patirtos dėl Bendrijų pasirašytų tarptautinių sutarčių. Bendrijos atsakomybės sąlygos būtų identiškos taikomoms atsakomybei už norminių aktų pažeidimus¹⁷².

¹⁶⁷ Douglas-Scott S. *Constitutional Law of the European Union*. - Harlow: Pearson Education, 2002. - 395 p.

¹⁶⁸ Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. Second Edition. - Oxford: Oxford University Press, 2006. - 480 p. - ISBN 0199227683

¹⁶⁹ *Procesas Europos Bendrijų Teisingumo Teisme: preliminarus nutarimas*. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. - 63 p. - ISBN 9955557516

¹⁷⁰ Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. Second Edition. - Oxford: Oxford University Press, 2006. - 482 p. - ISBN 0199227683; Craig P., de Burca G. *EU Law. Text, Cases and Materials*. Third edition. - Oxford: Oxford University Press, 2003. - 549 p. - ISBN 0-19-925608-X

¹⁷¹ Case T-113/96 *Edouard Dubois et Fils v. Council and Commission* (Rec.1998,p.II-125), 41 d.

¹⁷² Schemers H. G., Waelbroeck D. F. *Judicial protection in the European Union*. – The Hague: Kluwer Law International, 2001.- 546 p. - ISBN 9041116311

Pakankamai rimtas pažeidimas

Tai svarbiausia *Schoppenstedt* testo dalis, kurią gana sunku nustatyti (įvykdyti). Vien tik aukštesnės teisės normos *per se* nebus pakankamas pagrindas EB institucijų deliktinei atsakomybei nustatyti. Pažeidimas turi būti pakankamai rimtas.

Atsakomybei už norminius teisės aktus taikomos griežtesnės atsakomybės sąlygos, kad daugybė ieškinių dėl žalos netrukdytų institucijoms priimant tam tikras politikos priemones, todėl ieškovui gali tekti susitaikyti su tam tikru pagrįstu žalingu teisės akto poveikiu jo ekonominiams interesams. Tai bus atvejai, kai bus pripažinta, kad institucija aiškiai ir rimtai nepažeidė turimos diskrecijos teisės¹⁷³. Pažeidimas bus pakankamai rimtas tik tada, kai EB institucija teisės aktų leidybos srityje turi plačią diskrecijos teisę ir aiškiai ir rimtai ją pažeidė¹⁷⁴.

Iš Teismo praktikos galima būtų išskirti šiuos pažeidimo rimtumo konstatavimo kriterijus:

- ✓ pažeista norma turi būti ypatingos reikšmės (prie tokių ypač priskirtini diskriminacijos draudimas bei teisėtų lūkesčių apsauga);
- ✓ žala, padaroma aiškiai apibrėžtai ar apibrėžiamai rinkos dalyvių grupei, ir
- ✓ atsiradusi žala viršija normalios ūkinės rizikos, su kuria susijęs bet koks dalyvavimas ūkinėje veikloje, ribas¹⁷⁵.

Tačiau vėlesnėje savo praktikoje Teismas, vertindamas, ar norminiu teisės aktu buvo padarytas pakankamai rimtas pažeidimas, nebuvo toks griežtas. Iš *Mulder* sprendimo, priešingai nei iki šiol, matyti, kad pažeidimas nebūtinai turi paveikti tam tikrą apibrėžtą grupę asmenų, o po *Brasserie du Pêcheur* ir *Bergaderm* sprendimų Teismo požiūris tapo liberalesnis (tai jau buvo aptarta 2.2.2. skyrelyje). Kadangi *Schoppenstedt* testas buvo taikomas tik nustatant EB institucijų atsakomybę už norminius teisės aktus, jis buvo gana griežtas. Teismas pripažino, kad *Schoppenstedt* testas bus taikomas ir valstybių atsakomybės už žalą bylose, bet pateikė naujus kriterijus, į kuriuos turi būti atsižvelgiama vertinant, ar pažeidimas buvo pakankamai rimtas. Akivaizdu, kad jei tokie pat griežti *Schoppenstedt* testo reikalavimai būtų taikomi ir valstybių narių EB teisės pažeidimams, asmens teisių apsauga tikrai nebūtų efektyvi. Taigi, atsakomybės sąlygos už neteisėtus bendro pobūdžio EB institucijų aktus buvo sušvelnintos ir Teismas neatsižvelgdavo į tokius kriterijus kaip dėl norminio teisės akto pažeidimo nukentėjusių asmenų skaičius ir žalos apimtis. Nustatant pakankamai rimtą pažeidimą imti taikyti *Brasserie du Pêcheur* kriterijai.

¹⁷³ Craig P., de Burca G. EU Law. Text, Cases and Materials. Third edition. - Oxford: Oxford University Press, 2003. - 483 p. - ISBN 0-19-925608-X

¹⁷⁴ Joined cases 83 and 94/76, 4,15 and 40/77, *HNL and Others v. Council and Commission* (rec.1978,p.1209), 5 ir 6 d.

¹⁷⁵ Procesas Europos Bendrijų Teisingumo Teisme: preliminarus nutarimas. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. - 63 p. - ISBN 9955557516

3.1.2. Neteisėto individualaus pobūdžio (administracinio) teisės akto priėmimas

Ieškinys dėl žalos, atsiradusios dėl individualaus pobūdžio teisės akto, atlyginimo bus pagrįstas, jei EB institucija, Europos centrinis bankas ar Bendrijos tarnautojai, atlikdami tarnybines pareigas, pažeidžia nukentėjusiajam taikytiną teisės normą. Iki *Bergaderm* sprendimo *Schoppenstedt* testas buvo taikomas tik norminiams teisės aktams, susijusiems su ekonominių politikos priemonių pasirinkimo laisve, o administraciniams (individualaus pobūdžio) EB institucijų aktams - netaikomas. EB institucijoms veikiant vykdomosios valdžios srityje bet koks pažeidimas laikomas neteisėtu *per se* ir yra pagrindu atsirasti EB deliktinei atsakomybei¹⁷⁶. Svarbiausia buvo nustatyti neteisėtumą, priežastinį ryšį ir žalą¹⁷⁷. Todėl buvo svarbu padaryti skirtumą tarp šių rūšių teisės aktų. Norminiai teisės aktai - bendro pobūdžio ir nustatantys ekonominės politikos priemonės, o administraciniai aktai yra individualaus pobūdžio, kuriais administracija bendro pobūdžio taisyklės pritaiko individualiems atvejams. Individualaus pobūdžio aktai paveikia tik atitinkamą adresatą, jų pažeidimai nesukelia tokių pasekmių kaip bendro pobūdžio teisės aktų pažeidimai, todėl nėra būtinybės jiems taikyti tokių griežtų kriterijų. Kai administracinis aktas *prima facie* yra neteisėtas ir gali padaryti jo adresatui žalą, jis gali būti užginčytas pagal Sutarties 230 str. Nepriklausomai nuo ieškinio pagal 230 str., gali būti pareikštas ieškinys dėl žalos atlyginimo pagal Sutarties 288 str. 2 d., jei dėl administracinio teisės akto taikymo atsirado žala.

Žala dažnai atsiranda nesilaikant gero administravimo standartų: laiku nepriėmus sprendimų, nesilaikant pareigos surinkti visus būtinus faktus prieš priimant sprendimą, dėl tarnautojų ir įstaigų kontrolės stokos¹⁷⁸, slaptos informacijos nutekimo¹⁷⁹ ir kitų pažeidimų. Tačiau ne kiekvienas nukrypimas nuo gero administravimo standartų bus sėkmingas ieškiniui pagal Sutarties 288 str. 2 d. *Adams* byloje Komisija pažeidė ieškovo konfidencialumą - atskleidė slaptus dokumentus ir ieškovo neįspėjo apie tai. Nors pažeidimas laikomas neteisėtu *per se* ir yra pagrindu atsirasti EB deliktinei atsakomybei, ieškovui buvo atlyginta tik pusė patirtos žalos remiantis ieškovo nerūpestingumu.

Iš ankstesniame skyriuje išdėstytos medžiagos žinotina, kad, taikant *Bergaderm* formulę, svarbiu tampa teisės akto turinys, o ne jo forma. *Schoppenstedt* testas imtas taikyti ir administraciniams aktams, priimtiems turint plačias diskrecijos teises. Aiškiai ir rimtai pažeistų diskrecijos teisių testas administracinio pobūdžio teisės aktui pirmą kartą buvo pritaikytas *Camar* byloje. Atsižvelgdamas į ankstesnę Teismo praktiką, PIT konstatavo, kad bet koks administracinio akto

¹⁷⁶ Case 145/83 *Adams v. Commission* (Rec.1985,p.3539), 44 d.; Case T-390/94, *Schröder and Thamann v. Commission* (Rec.1997,p.II-501), 51 d.

¹⁷⁷ Case 26/81 *Oleifici Mediterranei v. EEC* (Rec.1982,p.3057), 16 d.; Case C-146/91 *KYPED v. Council and Commission* (Rec.1994,p.I-4199); Case T-336/94 *Efisol v. Commission* (Rec.1996,p.II-1343), 30 d.

¹⁷⁸ Douglas-Scott S. *Constitutional Law of the European Union*. – Harlow: Pearson Education, 2002. - 391 p. - ISBN9780582317178

¹⁷⁹ Case 145/83 *Adams v. Commission* (Rec.1985,p.3539)

pažeidimas yra neteisėtas ir tai yra pagrindas EB deliktinei atsakomybei atsirasti¹⁸⁰. Tačiau Teisingumo Teismas, peržiūrėjęs šią bylą, pareiškė, kad PIT padarė teisės klaidą teigdamas, kad vien tik sprendimo neteisėtumas bus pagrindu Komisijos deliktinei atsakomybei atsirasti. PIT turėjo atsižvelgti ir į Komisijos diskrecijos teises, kurias ji turėjo priimdama šį sprendimą¹⁸¹. Vistik ETT pritarė PIT išvadoms, kad Komisija padarė baustinę pažeidimą, nes, nepriėmusi pereinamųjų priemonių, ji aiškiai ir rimtai pažeidė turimas diskrecijos teises. Matyti, kad PIT, vertindams pažeidimą, didžiausią dėmesį skyrė administraciniam teisės akto pobūdžiui, o ETT - diskrecijos teisėmis. Nors PIT ir ETT rėmėsi skirtingomis pažeidimo vertinimo metodologijomis, tai nebūtinai nulemia skirtingą rezultatą, tačiau kelia daugiau abejonių teismų praktikos pastovumu. Po *Bergaderm* sprendimo taikytinas tik diskrecijos teisių testas. Kai priimdama administracinį teisės aktą EB institucija turėjo ribotas diskrecijos teises arba jų visai neturėjo, pažeidimas bus laikomas pakankamai rimtu *per se*.

3.1.3. Atsakomybė už teisėtai priimtus teisės aktus

EB deliktinė atsakomybė galima ne tik už neteisėtus, bet ir už teisėtus teisės aktus. Atsakomybė už teisėtais aktais padarytą žalą būdinga ne tik Bendrijos teisei. Prancūzijos teisėje žinomas principas „*rupture de l'egalite devant les charges publiques*“, arba Vokietijos teisėje – sąvoka „*Sonderopfer*“, leidžiantys asmenims reikalauti žalos atlyginimo už teisėtus vyriausybinis veiksmus, bet tik labai ribotomis aplinkybėmis.

Aplinkybės, kurioms esant turi būti kompensuojama žala dėl teisėtų EB institucijų teisės aktų, turi būti deramai įvertintos. Įstatymiais aktais dažnai atvirai ar netiesiogiai suteikiama nauda vieniems ūkio subjektams kitų sąskaita. Pavyzdžiui, ši nauda gali būti suteikta pakeitimais mokesčių sistemoje, arba sprendimais suteikti paramą tam tikrai pramonės šakai. Atsakomybės už įstatymiais teisėtais aktais padarytą žalą įtvirtinimas reikalauja nustatyti ribą tarp atvejų, kai žalingas poveikis ūkio subjektams buvo teisės akto tikslas arba neišvengiama pasekmė, ir atvejų, kai teisės aktas atsitiktinai rimtai paveikia tam tikrą ūkio subjektą, ir nėra jokių įstatyminių prieštaravimų patirtai žalai kompensuoti¹⁸². Šią ribą sunku nustatyti, ypač tokioje srityje kaip žemės ūkio politika, nes priimančios priemonės visuomet bus ir laimėtojų, ir pralaimėjusiųjų.

Daugelis ieškinių dėl teisėtais teisės aktais padarytos žalos buvo atmesta. Byloje *Compagnie d'Approvisionnement* ieškovai teigė, kad patyrė žalą, nes Komisija dėl nuvertėjusio Prancūzijos franko užfiksavo per žemą lygį kviečių importo iš trečiųjų šalių subsidijoms. Ieškovai reikalavo atlyginti žalą

¹⁸⁰ Joined cases T-79/96, T-260/97 and T-117/98 *Camar and Tico v. Commission and Council* (Rec.2000,p.II-2193), 205 d.

¹⁸¹ Case C-312/00 P *Commission v. Camar and Tico* (Rec.2002,p.I-11355), 56 d.

¹⁸² Craig P. *EU Administrative Law*. Academy of European Law. European University Institute. – Oxford: Oxford University Press, 2006. - 781 p. - ISBN 9780199296811

net ir nesant neteisėtam aktui, nes jie patyrė neįprastą ir specifinę žalą ir atsidūrė mažiau palankioje padėtyje nei importuotojai iš kitų valstybių narių. Teismas pareiškė, kad šioje situacijoje negalima atsakomybė už teisėta teisės aktą, nes Komisijos nustatytomis priemonėmis buvo siekiama sumažinti neigiamas franko nuvertėjimo pasekmes. *Biovilac*¹⁸³ byloje Teismas pripažino galimybę prisiteisti žalą nesant teisės akto neteisėtumo, tačiau pareiškė, kad negali būti kompensuojama žala dėl priemonės, kuri buvo ar turėjo būti numatoma. Taip pat patirta žala turi viršyti įprastos ekonominės rizikos ribas¹⁸⁴. Detaliau šios atsakomybės sąlygos buvo pateiktos *Dorsch Consult* byloje, kuri susijusi su Persijos įlankos karu. Europos Bendrija, vadovaudamasi Jungtinių Tautų Saugumo tarybos rezoliucija, priėmė reglamentą, draudžiantį prekybą su Iraku. Irako Vyriausybė, atsakydama į šiuos veiksmus, išaldė visas embargą taikiusių valstybių įmonėms priklausančias lėšas. Ieškovas, viena iš įmonių, reikalavo, kad EB atlygintų žalą, nors ji ir elgėsi teisėtai. PIT atmetė ieškinį motyvuodamas tuo, kad nebuvo tiesioginio priežastinio ryšio tarp žalos ir teisės akto, ir ieškovas neįrodė, kad žala buvo reali ir tikra. Taip pat būtina įrodyti, kad patirta žala neįprasta ir specifinė¹⁸⁵. Ieškovas pateikė apeliaciją ETT, bet ieškinys nebuvo patenkintas, nes ieškovas negalėjo įrodyti būtinų atsakomybės sąlygų.

Neįprastos ir specifinės žalos reikalavimas parodo, kad atsakomybė už teisėtus teisės aktus negali kilti įprastinėmis EB institucijų deliktinės atsakomybės sąlygomis, kad taikomi ir papildomi reikalavimai, neįprastos ir specifinės žalos. Specifinė žala reiškia, kad konkreči ūkio subjektų rūšis neproporcingai ją patiria, lyginant su kitais ūkio subjektais¹⁸⁶. Vadinasi, ieškovas turi įrodyti, kad jis priklauso tai ūkio subjektų grupei, kuri ypatingai nukentėjo, palyginus su kitomis ūkio subjektų grupėmis, esančiomis panašioje padėtyje. Neįprasta žala yra tokia, kuri peržengia ekonominės rizikos, būdingos atitinkamo sektoriaus veiklai, ribas. Taip pat teisės aktas, dėl kurio atsirado žala, neturi būti pateisinamas bendru ekonominiu interesu¹⁸⁷.

Taigi, tuo atveju, kai žala atsiranda dėl Bendrijos institucijų veiksmų, kurių neteisėtas pobūdis nėra įrodytas, Bendrijos deliktinė atsakomybė gali atsirasti, jei yra įvykdytos visos sąlygos, susijusios su žalos realumu, priežastiniu žalos ir Bendrijos institucijų veiksmų ryšiu bei neįprastu ir specifiniu ginčijamos žalos pobūdžiu¹⁸⁸.

Išanalizavus ETT praktiką galima pastebėti, kad Teismas nenoromis priėmė atsakomybės už teisėtus aktus galimybę. Nors Teismas atsargiai atvėrė galimybę atsakomybei už teisėtus aktus, bet vis ir atmesdavo mėginimus šiuo pagrindu gauti kompensaciją. Neįprastos ir specifinės žalos kriterijai

¹⁸³ Case 59/83 *Biovilac v. EEC* (Rec.1984,p.4057)

¹⁸⁴ Case 59/83 *Biovilac v. EEC* (Rec.1984,p.4057), 28 d.

¹⁸⁵ Case 9/71 *Compagnie d'approvisionnement, de transport et de crédit and others v. Commission* (Rec.1972,p.391), 45-46 d.

¹⁸⁶ Case T-184/95 *Dorsh Consult Ingenieurgesellschaft v. Council and Commission* (Rec.1998,p.II-667), 80 d.

¹⁸⁷ Ten pat

¹⁸⁸ Ten pat, 19 d., Case T-69/00 *FIAMM and FIAMM Technologies v. Council and Commission* (Rec.2005,p.II-5393), 160 d.

įtvirtino sistemą, remiantis kurios reikalavimais praktiškai labai sunku arba net neįmanoma gauti iš EB institucijų kompensaciją už teisėtais aktais padarytą žalą. Buvo būgštaujama, kad nustačius ne tokias griežtas atsakomybės sąlygas pasipils begalė ieškinių dėl žalos atlyginimo. Todėl atsakomybės už teisėtus aktus pripažinimas yra tik vienas žingsnis, o kad tai būtų įgyvendinta praktiškai – visai kas kita. Siekiant sėkmingo praktinio žalos atlyginimo įgyvendinimo, neturi būti nustatomos pernelyg griežtos sąlygos.

3.2. Valstybių narių pažeidimai

Valstybių narių įsipareigojimai visų pirma nustatyti Bendrijos Sutartyse, bei kituose privalomuose Bendrijos teisės aktuose. Siekiant Bendrijos normų veiksmingumo ir tomis normomis suteikiamų teisių apsaugos, valstybė privalo atlyginti žalą, kurią privatūs asmenys patyrė dėl valstybės neteisėtų veiksmų ar neveikimo. EB teisę gali pažeisti bet kuri valstybės institucija laiku neįgyvendindama direktyvos, neteisingai perkeldama direktyvos nuostatas, pažeisdama tiesiogiai veikiančias EB Sutarties nuostatas, priimdama EB teisei prieštaraujantį teisės aktą, ar kitais pažeidimais. Teisingumo Teismo praktikoje įtvirtinta, kad valstybės narės turės atlyginti asmeniui ir dėl nacionalinių teismų veiklos padarytą žalą. Granger (2007) tyrimas patvirtino, kad nacionaliniai teismai nenoriai priėmė *Francovich* doktriną, ypatingai įstatymų leidybos ir teisminės veiklos srityse¹⁸⁹.

3.2.1. Direktyvos neįgyvendinimas nustatytu terminu arba neteisingas perkėlimas

Sutarties 249 str. numato, kad „direktyva yra privaloma kiekvienai valstybei narei, kuriai ji skirta, rezultato, kurį reikia pasiekti atžvilgiu, bet nacionalinės valdžios institucijos pasirenka jos įgyvendinimo formą ir būdus“. Nors valstybės narės, įgyvendindamos direktyvos tikslus, turi pasirinkimo laisvę, būtina įvertinti tai, kad ši laisvė varžoma tam tikrais apribojimais: atitinkamos nacionalinės priemonės turi teisingai atspindėti direktyvos turinį; privaloma laikytis direktyvoje nustatyto jos įgyvendinimo termino; valstybė privalo pasirinkti tinkamiausias direktyvų inkorporavimo formas ir metodus. Tačiau valstybės narės dažnai nesilaiko pareigos siekti direktyvoje nustatytą tikslą, neįgyvendinta nustatytu terminu ar neteisingai perkelta direktyvą – tai neretai pasitaikantis valstybių narių padaromas EB teisės pažeidimas. Direktyvos nuostatų neperkėlimą į nacionalinę teisę laiku teismai paprastai laiko pakankamai rimtu pažeidimu, nes situacija yra aiški, taip pat ankstesnėse Teismo bylose analogiškos situacijos jau buvo spęstos. Daugiau keblumų gali

¹⁸⁹ Granger M.-P. F. National applications of *Francovich* and the construction of a European administrative *jus commune* // European Law Review. Sweet & Maxwell and Contributors, April (2007) 32, p. 157

kilti nustatnt, ar valstybė atsakinga už žalą asmeniui dėl neteisingo direktyvos nuostatų perkėlimo, nes šiuo atveju valstybės naudojasi didesnėmis diskrecijos teisėmis. Vistik valstybėse, kuriose ir iki *Francovich* sprendimo buvo pripažįstama valstybės atsakomybė už norminius teisės aktus, sunkumų įtvirtinant valstybės atsakomybę už žalą kildavo mažiau.

Francovich byloje buvo suformuluotos valstybės atsakomybės už žalą sąlygos dėl laiku neįgyvendintos direktyvos (žr. 1.2.1. skyrelį). Direktyva buvo pripažinta neturinti tiesioginio veikimo, nes valstybės turėjo plačią pasirinkimo laisvę įgyvendinant direktyvos nuostatas, t.y. trūko tikslumo ir aiškumo. Tačiau Teismas, siekdamas užtikrinti EB teisės veiksmingumą, buvo priverstas peržengti tiesioginio veikimo apribojimus ir pripažinti asmenų teisę reikalauti žalos atlyginimo. Todėl nacionaliniuose teismuose dažnai kildavo klausimas dėl atsakomybės apimties išaiškinimo. Nors po *Brasserie du Pecheur* bylos sprendimo buvo išspręsta daugelis *Francovich* sprendime nepaminėtų klausimų, liko neaišku, kokias atsakomybės sąlygas – *Francovich* ar *Brasserie du Pecheur* - dabar reiktų taikyti valstybei nelaiku ar neteisingai įgyvendinus direktyvą. Atsakymas buvo pateiktas *Dillenkofer* byloje¹⁹⁰: „minėtuose sprendimuose pateiktos sąlygos yra vienodos, ir nors *Francovich* byloje neminima, kad pažeidimas turi būti pakankamai rimtas, tai buvo akivaizdu iš bylos aplinkybių“¹⁹¹. Byloje *British Telecommunications* Teismas taip pat pareiškė, kad sąlygos, nustatytos *Brasserie du Pecheur* byloje, turi būti taikomos ir tais atvejais, kai valstybė narė neteisingai perkelia direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę. Atsakomybė nekyla automatiškai, turi būti nustatyta, kad pažeidimas buvo pakankamai rimtas, ir atsižvelgta į bylos aplinkybes bei *Brasserie du Pecheur* nurodytus kriterijus. *Dillenkofer* byloje Teismas taip pat pažymėjo, kad būtina apibrėžti asmeniui suteikiamų teisių turinį iš nelaiku ar netinkamai įgyvendinamų direktyvos nuostatų¹⁹². Kaip pastebėjo Vaitkevičiūtė (2007), nustatyti asmeniui suteikiamų teisių turinį nėra tas pats, kas pripažinti, jog direktyvos nuostatos yra tiesiogiai veikiančios¹⁹³. Norint įsitikinti, ar direktyvos nuostatos yra tiesiogiai veikiančios, būtina nustatyti, kad jos yra aiškios, besąlyginės, bei ar suteikia asmeniui teises, kurias galima nustatyti iš šių nuostatų, o norint nustatyti pirmąją atsakomybės dėl žalos sąlygą, užtenka įsitikinti, kad asmeniui suteikiamos teisės ir kad jų turinys apibrėžiamas¹⁹⁴.

Pareiga nustatyti, ar pažeidimas buvo pakankamai rimtas, tenka nacionaliniams teismams, nes jie disponuoja visa būtina informacija pažeidimui ištirti. Vistik kai kuriais atvejais ir Teismas sprendžia, ar pažeidimas buvo pakankamai rimtas. *British Telecommunications* byloje Teismas sprendė valstybės atsakomybės klausimą dėl neteisingo direktyvos nuostatų perkėlimo. Neteisingu perkėlimu laikytini atvejai, kai neįgyvendinami arba neteisingai įgyvendinami ES teisės aktų

¹⁹⁰ Cases C-178/94, C-179/94 and C-188/94 to C-190/94, *Dillenkofer and others v. Germany* (Rec.1996,p.I-4845)

¹⁹¹ Ten pat, 24 d.

¹⁹² Ten pat, 77 d.

¹⁹³ Vaitkevičiūtė A. Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2007 Nr. 7 (97), p. 69. - ISSN 1392-6195

¹⁹⁴ Ten pat

reikalavimai. Nors byloje buvo pripažinta, kad direktyvos nuostata buvo netinkamai perkelta į nacionalinę teisę ir netiksliai suformuluota, ji nebuvo akivaizdžiai prieštaraujanti direktyvos siekiamam tikslui. Todėl valstybė neturėjo atlyginti nuostolių dėl šio netikslumo. Kitoje byloje, *Denkavit*, Vokietijos padarytas EB teisės pažeidimas – netinkamas mokesčių direktyvos perkėlimas į nacionalinę teisę – taip pat nebuvo pripažintas pakankamai rimtu pažeidimu. Tokį sprendimą Teismas motyvavo tuo, kad, visų pirma, daugelis kitų valstybių narių direktyvą interpretavo taip pat, kaip ir Vokietija. Antra, valstybės narės pasirinko tokią direktyvos interpretaciją vadovaudamosis vykusiomis diskusijomis su Taryba. Taip pat teismų praktika buvo nepakankama tam, kad būtų aišku, kaip interpretuoti atitinkamas nuostatas.

Valstybės narės už direktyvų neįgyvendinimą gali būti atsakingos tik tuomet, kai baigiasi direktyvos nuostatų perkėlimui nustatytas terminas. Toks valstybės narės padarytas pažeidimas *per se* laikomas pakankamai rimtu¹⁹⁵, nors keletos valstybių vyriausybės ir manė, kad valstybė turėtų būti atsakinga už žalą dėl direktyvos nuostatų neperkėlimo nustatytu terminu tik kai nustatomas pakankamai rimtas pažeidimas. Gali kilti klausimas, ar tikrai visais atvejais laiku neįgyvendinus direktyvos *per se* konstatuojamas pakankamai rimtas pažeidimas? Teismo praktikoje pasitaikė atvejų, kai pakankamai rimtas pažeidimas nebuvo nustatytas automatiškai. Pirma situacija – kai valstybė narė neperkelia direktyvos nuostatų manydama, kad esamos nacionalinės nuostatos jau atitinka direktyvos reikalavimus¹⁹⁶, bet galiausiai paaiškėja, kad nacionaliniai įstatymai neatitinka direktyvos nuostatų. Ši situacija tolygi neteislingam direktyvos perkėlimui, todėl turi būti nustatoma, ar neteisingas direktyvos nuostatų interpretavimas bus pakankamai rimtas pažeidimas. Kitas atvejis, kai pakankamai rimtas pažeidimas negali būti konstatuotas automatiškai – kai valstybė narė laiku neįgyvendina direktyvos, bet tai stengiasi padaryti nacionalinė administracija, todėl privatūs asmenys gali patirti žalą ne tiek dėl direktyvos neįgyvendinimo laiku, o dėl administracijos veiksmų¹⁹⁷.

Probleminė situacija susiklosto tuomet, kai valstybė narė neįgyvendina direktyvos motyvuodama tuo, kad direktyva yra neteisėta (pvz., dėl procedūrinio reikalavimo pažeidimo, ar priimta piktnaudžiaujant įgaliojimais). Tačiau direktyva yra galiojanti tol, kol jos nepanaikino ETT ar PIT pagal nustatytas procedūras per atitinkamą laiką. Todėl, kai Komisija imasi priemonių prieš valstybę narę, kuri neįgyvendino direktyvos, valstybė narė negali gintis direktyvos neteisėtumu¹⁹⁸, jei ji nepateikė ieškinio pagal Sutarties 230 str. direktyvos anuliavimui.

¹⁹⁵ Cases C-178/94, C-179/94 and C-188/94 to C-190/94, *Dillenkofer and others v. Germany* (Rec.1996,p.I-4845), 59 d.

¹⁹⁶ Case C-365/93 *Commission v. Greece* (Rec.1995,p.I-499), 8 d.; Case C-144/99 *Commission v. Netherlands* (Rec.2001,p.I-3541), 17-18 d.

¹⁹⁷ Case C-319/96 *Brinkmann Tabakfabriken v. Skatteministeriet* (Rec.1998,p.I-5255), 27-33 d.

¹⁹⁸ Case 156/77 *Commission v. Belgium* (Rec.1978,p.1881), 24 d.; Case 226/87 *Commission v. Greece* (Rec.1988,p.3611), 14 d.; Case C-404/97 *Commission v. Portugal* (Rec.2000,p.I-4897), 34 d.

Konstatuotina, kad valstybė visada yra atsakinga už žalą, kuri atsirado dėl to, kad ji laiku neįgyvendino direktyvos arba ją įgyvendino netinkamai. Reikalavimas kompensuoti atsiradusią žalą turi atitikti tokius ETT nustatytus kriterijus:

- 1) direktyva turi suteikti tam tikras teises asmenims;
- 2) šių teisių turinys turi būti pakankamai konkretus ir gali būti nustatytas iš direktyvos teksto;
- 3) turi būti priežastinis ryšys tarp direktyvos neįgyvendinimo fakto ir žalos atsiradimo.

3.2.2. Tiesiogiai veikiančių EB Sutarties nuostatų pažeidimai

EB Sutarties preambulėje kalbama apie Bendrijos žmones ir jų gyvenimo gerinimą. Teisės ir pareigos suteikiamos ne tik valstybėms narėms, bet ir jų piliečiams. Todėl Teismas įtvirtino tiesioginio veikimo principą, kuris asmenims leidžia pasiremti tiesiogiai veikiančia EB teisės nuostata nacionaliniame teisme ginant ta nuostata suteiktas teises.

Kad teisės norma būtų pripažinta kaip tiesiogiai veikianti, ji turi būti pagrįsta ETT išdėstytais kriterijais: norma privalo būti aiški, ji privalo būti besąlyginė (normos suteikiamos teisės neturi priklausyti nuo oficialios valdžios - ES ar valstybės - valios), negali būti jokių išlygų, darančių jų įgyvendinimą priklausomą nuo vėlesnių valdžios veiksmų (tiek teisės aktų priėmimo, tiek kitų, kurių turėtų imtis nacionalinė ar ES valdžia). Nemaža Sutarties nuostatų dalis turi tiesioginio veikimo galią. Vadinas, šiose Sutarties nuostatose yra išdėstytos absoliučios sąlygos, kurios yra išbaigtos ir teisine prasme savarankiškos, ir dėl to joms įgyvendinti ar įsigaliooti nereikia valstybių narių ar Bendrijų institucijų papildomų veiksmų. Atsižvelgiant į tai, kad EB Sutartyje įtvirtintos svarbiausios judėjimo laisvės, tokie pažeidimai laikytini vienais rimčiausių privačių subjektų teisėms.

Brasserie du Pecheur byloje Teismo buvo paprašyta nuspręsti, ar valstybė gali, ar negali būti atsakinga už nuotolius, padarytus asmenims jos teisės aktais, priimtais pažeidžiant tiesioginio veikimo Sutarties straipsnius.

Atramos taškas Teismui buvo jo ankstesnis sprendimas *Francovich* byloje, pagal kurį valstybės narės privalo kompensuoti nuostolius ar žalą, padarytą asmenims dėl Bendrijos teisės pažeidimų. Teismas pareiškė, kad šis principas taikomas ir pažeidus tiesioginio veikimo nuostatas (tokias kaip Sutarties 30 ir 52 str.), nes vien fakto, kad asmuo gali šiomis nuostatomis remtis teisme, nepakanka, kad būtų būtų užtikrintas veiksmingas Sutarties įgyvendinimas. Teisė į kompensaciją yra Bendrijos nuostatų tiesioginio veikimo neišvengiamas padarinys tuo atveju, kai šių nuostatų pažeidimas nulėmė žalos padarymą. Byloje pradėjus nagrinėti valstybės atsakomybės už žalą sąlygų buvimą, Teismas pripažino, kad EB Sutarties 30 ir 52 str. buvo skirti asmenims suteikti teises. Kitų sąlygų buvimą turi nustatyti nacionalinis teismas pagal nacionalines taisykles, atsižvelgdamas į Teismo pateiktus kriterijus (žr. 2.2.2. ir 2.2.3. skyrelius).

Hedley Lomas byloje Jungtinė Karalystė uždraudė gyvų avių eksportą (atsisakė išduoti licenciją) skerdimui į Ispaniją motyvuodama tuo, kad Ispanijos skerdyklose su gyvuliais elgiamasi pažeidžiant direktyvos, reglamentuojančios gyvulių skerdimo klausimus, nuostatas, ir ji buvo netinkamai įgyvendinta Ispanijoje. Licencija nebuvo išduota pasinaudojus Sutarties 30 str. išimtimi. Tačiau Teismas teigė, kad pasiremti Sutarties 30 str. negalima, jei direktyvose jau yra suderinti tam tikri klausimai, t.y. šiuo atveju direktyvoje jau buvo priimtos apsauginės priemonės. Todėl Jungtinė Karalystė negalėjo taikyti priemonių, prieštaraujančių Sutarties 29 str., ir jos elgesys buvo pažeidžiantis EB teisę.

Esant EB teisės pažeidimui, būtina nustatyti sąlygų atsakomybei kilti buvimą. Sutarties 29 str. pripažįstamas suteikiantis asmenims teises, kurios turi būti ginamos nacionaliniame teisme. Pakankamai rimto pažeidimo sąlyga, kai valstybė turi ribotą ar visai neturi diskrecijos teisių, tai pat nebuvo sunku įrodyti – jis bus pakankamai rimtas *per se*. Nustačius ir trečiosios sąlygos buvimą - priežastinio ryšio tarp pažeidimo ir atsiradusios žalos, valstybė privalo asmeniui atlyginti žalą, kuri atsirado valstybei taikant priemones, prieštaraujančias Sutarties 29 str., kuris suteikė asmenims tam tikras teises.

Vadinasi, kai teisės asmenims Bendrijos nuostatomis suteikiamos tiesiogiai, šių nuostatų pažeidimo atveju asmenys turi teisę reikalauti kompensacijos¹⁹⁹. Kai bus nustatytas visų valstybės atsakomybės už žalą sąlygų buvimas, valstybė narė privalės asmenims atlyginti žalą, atsiradusią dėl tiesiogiai veikiančių Sutarties nuostatų pažeidimo.

3.2.3. Atsakomybė už teisminės valdžios klaidas

Nacionaliniams teismams tenka svarbi pareiga teisingai taikyti EB teisę bei užtikrinti, kad privačių asmenų teisės bus ginamos efektyviai. Kaip ir kitose nacionalinėse institucijose, taikančiose EB teisę, taip ir nacionaliniuose teismuose pasitaiko EB teisės pažeidimų: neteisingas EB teisės nuostatų interpretavimas ir taikymas arba Sutarties 234 str. 3 d. paskutinės instancijos teismui nustatytos pareigos iškilus klausimams dėl EB teisės aiškinimo kreiptis į Teismą nesilaikymas. Paskutinės instancijos teismais Sutarties 243 str. 3 d. kontekste laikytini „teismai, nepriklausomai nuo jų užimamos padėties teismų sistemoje, kurių sprendimai pagal nacionalines proceso teisės normas konkrečiu atveju nebegali būti patikrinti įprastinėmis teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės priemonėmis²⁰⁰“. Pasak Anagostaro (2006), tai, kas galėtų būti laikoma paskutinės instancijos teismu, turi būti interpretuojama plačiai, kad apimti visas teismines institucijas, kurių sprendimų negalima

¹⁹⁹ Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pecheur v. Bundesrepublik Deutschland and The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame and others* (Rec.1996,p.I-1029), 22-23 d.

²⁰⁰ Procesas Europos Bendrijų Teisingumo Teisme: preliminarus nutarimas. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. - 155 p. - ISBN 9955557516

apskūsti²⁰¹. Taigi, svarbu ne užimama teismo padėtis instituciniu požiūriu, bet tai, kad to teismo sprendimas negali būti peržiūrėtas ir esant asmenų teisių pažeidimui jie netenka galimybės apginti savo teises.

Kad galima valstybių atsakomybė už nacionalinių teismų padarytus EB teisės pažeidimus tapo aišku jau po *Brasserie du Pecheur* sprendimo, kuriame Teismas pareiškė, kad valstybės atsakomybės už žalą principas taikomas visiems atvejams, kai valstybė narė pažeidžia EB teisę, nepriklausomai nuo to, kuri valstybės institucija šį pažeidimą padarė²⁰². Genaralinis Advokatas Leger byloje *Hedley Lomas* taip pat užsiminė, kad valstybė turi būti atsakinga už teismų sprendimais padarytą žalą²⁰³. Detaliai tai buvo įtvirtinta tik *Kobler* byloje. Tačiau valstybių atsakomybės dėl nacionalinių teismų klaidų įtvirtinimas susilaukė valstybių narių pasipriešinimo bei kritikos iš teisės žinovų. Esminiai argumentai buvo siejami su teisėjo ir teismo nepriklausomumu, nešališkumu, teisinio stabilumo ir teisinio tikrumo principais. Buvo teigiama, kad tokiu atveju sumažės teisminės valdžios autoritetas bei bus įtakojamas teisėjų nepriklausomumas²⁰⁴.

Dėl ypatingos *Kobler* sprendimo svarbos būtina išnagrinėti bylos aplinkybes ir nustatyti, į kokius kriterijus Teismas atsižvelgia nustatydamas akivaizdų pažeidimą bei kuo remdamasis atrėmė prieštaraujančias nuomones.

Byloje ieškovas Gerhard Kobler siekė prisiteisti specialų priedą prie darbo užmokesčio, kuris buvo mokamas universiteto profesoriamas, turintiems penkiolikos metų darbo stažą Austrijos universitetuose. Kadangi G. Kobler buvo išdirbęs būtinus penkiolika metų įvairiuose valstybių narių universitetuose, o priedas jam vistiek nebuvo mokamas, jis kreipėsi į Austrijos aukščiausiąjį administracinį teismą, kuris kreipėsi į ETT. Teismas nurodė, kad tokio pobūdžio klausimas jau buvo spęstas. Aukščiausiasis administracinis teismas, kaip vėliau paaiškėjo, klaidingai interpretavo Teismo praktiką ir G. Kobler prašymą atmetė, teigdamas, kad specialus priedas prie darbo stažo yra Austrijos universiteto profesoriams skirta jų lojalumo premija, todėl yra pateisinamas nesutikimas su EB teisės normomis, reglamentuojančiomis laisvą darbuotojų judėjimą. Tuomet G. Kobler pateikė ieškinį nacionaliniam teismui prieš Austrijos Respubliką reikalaujamas atlyginti žalą, patirtą dėl neišmokėto priedo. Savo reikalavimus ieškovas motyvavo tuo, kad Austrijos aukščiausiasis administracinis teismas pažeidė tiesioginio taikymo EB teisės normas ir nepaisė ETT praktikos. Nagrinėjant ginčą Vienos apeliaciniame teisme, bylos nagrinėjimas buvo sustabdytas ir kreiptasi į ETT prejudicinio sprendimo.

²⁰¹ Anagostas G. Erroneous judgments and the prospect of damages: the scope of the principle of governmental liability for judicial breaches // *European Law Review*. Sweet & Maxwell and Contributors, 2006, October, vol. 31, p. 746

²⁰² Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pecheur v. Bundesrepublik Deutschland* and *The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame and others* (Rec.1996,p.I-1029), 32 d.

²⁰³ Opinion of AG Leger in Case C-5/94 *The Queen/Ministry of Agriculture, Fisheries and Fodd, ex parte Hedley Lomas (Ireland)* (ECR I-2553), 114 d.

²⁰⁴ Case C-224/01 *Kobler* (Rec.2003,p.I-10239), 26 d.

Atremdamas valstybių narių vyriausybės teiginius dėl *res judicata* ir teisinio tikrumo principų, Teismas laikėsi nuomonės, kad *res judicata* statusą turintis sprendimas jokių būdu nėra ginčijamas, nes sprendžiant žalos atlyginimo klausimą siekiama kito tikslo. Ieškiniu dėl nacionalinių teismų veiksmais padarytos žalos atlyginimo nesiekama panaikinti žalą sukėlusį sprendimą, o pats ieškinytis pateikiamas ne prieš žalą padariusį teismą, o valstybę, todėl netenkinami trys kumuliatyvūs *res judicata* reikalavimai (šalių, ginčo dalyko ir teisinio pagrindo tapatumas)²⁰⁵. Bendrijos teisės efektyvumas buvo pagrindinis Generalinio Advokato Leger argumentas, kodėl *res judicata* principas neturėtų kliudyti asmenims ginti turimų teisių²⁰⁶. Kalbant apie teismų nepriklausomumą Teismas pabrėžė, kad atsakomybė siejama su valstybe, todėl tai nepaveiks teismų ar teisėjų nepriklausomumą.

Valstybės atsakomybei už nacionalinių teismų veiksmais padarytą žalą nustatyti remiamasi tomis pačiomis, kaip ir dėl įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžios padaromų EB teisės pažeidimų, sąlygomis, tik labiau sugriežtintomis dėl ypatingo teisminės valdžios vaidmens – įvedama „akivaizdaus pažeidimo“ sąvoka. Atsakomybė gali atsirasti tik išskirtiniais atvejais, kai nacionalinis teismas, kurio sprendimai negali būti apskūsti teismine tvarka, akivaizdžiai pažeidė taikomą teisę. Bet kuriuo atveju, EB teisės pažeidimas bus pakankamai rimtas, jei nacionalinis teismas aiškiai nukrypsta nuo nusistovėjusios ETT praktikos²⁰⁷. Generalinio Advokato Leger nuomone, nustatant ar pažeidimas pakankamai rimtas, svarbiausia yra tai, ar teisės klaida atleistina ar ne. Tačiau Teismo šio kriterijaus nesureikšmina. Nacionaliniai teismai turi vadovautis visais kriterijais, nustatytais *Brasserie du Pêcheur* byloje, papildomai įvertindami ir dar viena aplinkybę - atitinkamo teismo atsisakymas vykdyti pareigą kreiptis dėl preliminarus nutarimo pagal Sutarties 234 str. 3 d. Nors analizuojamoje *Kobler* byloje ir nebuvo tenkinami akivaizdžiam pažeidimui taikomi reikalavimai, šis sprendimas svarbus tuo, kad Teismas įtvirtino valstybės atsakomybės principą už paskutinės instancijos teismo padarytus EB teisės pažeidimus.

Traghetti de Mediterraneo byloje buvo iškeltas klausimas dėl valstybės atsakomybės apimties už asmeniui paskutinės instancijos teismų priimtais sprendimais padarytą žalą. Teismas *Kobler* byloje suformuluotą valstybės atsakomybės principą papildė dviem aspektais:

- 1) esant kitoms *Kobler* byloje nustatytoms sąlygoms, valstybė narė atsako už žalą, kurią savo sprendimu asmeniui padarė valstybės narės paskutinės instancijos teismas, įskaitant atvejus, kai EB teisė buvo pažeista aiškinant EB teisės normas ar vertinant faktines aplinkybes ir įrodymus;
- 2) pakankamas kriterijus, lemiantis valstybės atsakomybę, yra akivaizdus EB teisės pažeidimas. Valstybė narė negali nustatyti griežtesnių sąlygų atsakomybės atsiradimui.

²⁰⁵ Tamavičiūtė V. Valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims dėl nacionalinių teismų veiksmais padarytos žalos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2007 Nr. 7 (97), p. 77. - ISSN 1392-6195

²⁰⁶ Opinion of AG Léger in Case C-453/00 *Kuhne & Heitz* (Rec.2004,p.I-837), 44-45 d.

²⁰⁷ Case C-224/01 *Kobler* (Rec.2003,p.I-10239), 53-56 d.

Atsižvelgiant į tai, kad esminė teismų veiklos dalis yra teisės normų aiškinimas, ETT teigė, kad akivaizdus EB teisės pažeidimas gali būti padaromas būtent atliekant šį išaiškinimą, pvz., jei nacionalinis teismas suteikia Bendrijos materialinės ar procesinės teisės normai akivaizdžiai klaidingą reikšmę, ypač atitinkamos Teismo praktikos šioje srityje atžvilgiu. Analogiškai vertintina situacija, kai valstybės narės teismo padarytą pažeidimą lėmė faktinių aplinkybių ir įrodymų vertinimas. Toks vertinimas, kuris kartais reikalauja sudėtingo nagrinėjimo, taip pat gali nulemti akivaizdų taikomos teisės pažeidimą.

Taigi, atsakomybė už paskutinės instancijos teismų pažeidimus valstybei gali kilti atvejais, kai teismas:

- 1) klaidingai išaiškina ir neteisingai taiko EB teisės nuostatas;
- 2) aiškiai nukrypsta nuo nusistovėjusios ETT praktikos;
- 3) neteisingai vertina faktines aplinkybes ir įrodymus;
- 4) nesilaiko pareigos kreiptis į ETT preliminarą nutarimą;
- 5) kreipiasi į ETT dėl preliminarą nutarimą, bet padaro akivaizdų pažeidimą taikydamas teismo išaiškinimą.

Būtina atkreipti dėmesį, kad EB teisės pažeidimą, dėl kurio gali tekti atsakyti valstybei, gali padaryti tik paskutinės instancijos teismai. Tai motyvuojama tuo, kad jei asmuo patiria žalą dėl žemesnės instancijos teismo pažeidimų, jis turi galimybę ginti savo teises pareiškiant apeliacinį skundą. Tuo tarpu kai pažeidimą padaro paskutinės instancijos teismas, asmenims nebelieka nacionalinių teisinės gynybos priemonių.

Teisinėje literatūroje laikomasi nuomonės, kad valstybės atsakomybė už nacionalinių teismų veiksmis padarytą žalą galima tik išskirtiniais atvejais ne tik dėl teisminės funkcijos specifiškumo, bet ir siekiant apsaugoti nuo daugybės ieškinių, kuriuos norėtų pareikšti kiekvienas, kuris nepatenkintas priimtu ankstesniu teismo sprendimu²⁰⁸. Kita vertus, šios atsakomybės įtvirtinimas turėtų padidinti kreipimosi dėl preliminarų nutarimų skaičių, kas užtikrins efektyvų ir vienodą EB teisės taikymą. *Kobler* sprendimu Teismas vėl patvirtino Bendrijos teisės viršenybę bei teisių gynimo priemonių universalumą. Nors dėl pagrįstų priežasčių praktiškai ir sunku gauti žalos atlyginimą iš valstybės už teisminės valdžios klaidas, tačiau jei nebūtų įtvirtinta valstybės atsakomybė už minėtus pažeidimus, asmens teisių apsauga tikrai nebūtų efektyvi. Svarbiausia, kad būtų išlaikyta pusiausvyra, iš vienos pusės, tarp Bendrijos teisės interesų, ir iš kitos pusės – teisinio tikrumo principo.

²⁰⁸ Breuer M. State liability for judicial wrongs and Community law: the case of *Gerhard Kobler v Austria* // European Law Review. Sweet & Maxwell and Contributors, 2004, April, vol. 29, p. 251, Anagostaras G. Erroneous judgments and the prospect of damages: the scope of the principle of governmental liability for judicial breaches // European Law Review. Sweet & Maxwell and Contributors, 2006, October, vol. 31, p. 743

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. EB institucijos ar valstybės narės savo veikla (ar neveikimu, kai privalo veikti) pažeidžia privačių asmenų, kaip EB teisės subjektų, teises, dėl ko pastarieji gali patirti žalos. Jei privatus asmenys negautų žalos atlyginimo dėl padaromų EB teisės pažeidimų, vadinasi, asmenims EB teise suteikiamos teisės jų pažeidimo atveju nėra efektyviai ginamos, o Bendrijos teisės normų veiksmingumas – abejotinas. Todėl buvo būtinas asmens teisių gynimo mechanizmas, leidžiantis asmenims reikalauti žalos atlyginimo. Tik tuomet privatus asmenys gali jaustis pilnateisias teisės subjektais, galinčiais ir turinčiais ginti pažeistas teises.

2. EB institucijų deliktinė atsakomybė įtvirtinta Sutarties 288 str. 2 d., tačiau atsakomybės sąlygas suformulavo Teismas, atsižvelgdamas į bendrus valstybių narių įstatymams būdingus principus. Ieškiniai dėl žalos atlyginimo yra savarankiška ieškinių forma ir kiekvienas asmuo, patyręs žalą dėl EB institucijų veiksmų ar neveikimo, turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo. Todėl EB steigimo Sutarties 288 str. 2 d. nuostatos yra viena iš Europos Bendrijos teisinėje sistemoje įtvirtintų privačių asmenų teisių gynimo priemonių.

3. Valstybių narių atsakomybės už žalą asmenims principas nėra tiesiogiai numatytas Sutartyje, bet kildinamas iš Sutarties sukurtos teisinės sistemos, ir buvo įtvirtintas ETT praktikoje *Francovich* byloje kaip priemonė, būtina EB teisės veiksmingumui ir asmenų teisių apsaugai užtikrinti. Buvo suformuluotos bendros valstybėms narėms atsakomybės sąlygos, kurios priklausė nuo valstybės narės padaryto EB teisės pažeidimo pobūdžio.

4. *Brasserie du Pecheur* sukonkretinus valstybių atsakomybės už žalą asmenims sąlygas, žengtas pirmas žingsnis valstybių narių ir EB institucijų deliktinės atsakomybės sąlygų vienodinimo kryptimi: įtvirtinta valstybės atsakomybė už žalą nepriklausomai nuo to, kokia valstybės institucija pažeidė Bendrijos teisę, bei suformuluotos valstybės atsakomybės sąlygos, kurios, nesant konkretaus pateisinimo, negali skirtis nuo tų sąlygų, kurios reglamentuoja Bendrijos atsakomybę panašiomis aplinkybėmis. *Bergaderm* byloje Teismas patvirtino, kad valstybių narių ir EB institucijų atsakomybės už žalą sąlygos turi būti vienodos.

5. EB institucijų deliktinės atsakomybės ir valstybių narių už žalą asmenims sąlygos nėra visiškai identiškos. Valstybė narė privalės atlyginti žalą asmenims kai bus nustatytos šios sąlygos: pažeista EB norma ketinta suteikti teises asmeniui, padarytas pažeidimas yra pakankamai rimtas ir yra priežastinis pažeidimo ir žalos ryšys. EB institucijų atsakomybei nustatyti būtina įrodyti ir ketvirtosios sąlygos buvimą – asmens patirtą žalą.

6. Svarbiausia ir sunkiausiai įrodoma sąlyga – kad padarytas EB teisės pažeidimas buvo pakankamai rimtas. Čia išryškėja pakankamai rimto pažeidimo nustatymo skirtumai: EB institucijų

deliktinės atsakomybės atveju, kai institucija turi ribotą arba visai neturi diskrecijos teisių, pakankamai rimtas pažeidimas bus konstatuotas automatiškai, o valstybių narių atsakomybės už žalą atveju buvo atsisakyta diskrecijos teisių testo, ir minėti kriterijai taikomi visais atvejais (neatsižvelgiant į turimas diskrecijos teises) nustatant pažeidimo pakankamą rimtumą.

7. Nors Teismo praktikoje buvo matomas siekis suvienodinti EB deliktinę atsakomybę ir valstybių atsakomybę už žalą, tačiau matyti kad, vertinant pakankamai rimto pažeidimo sąlygą, Teismų praktika vėl išsiskyrė. Siūlytina įtvirtinti, kad ir valstybei turint ribotas ar visai neturint diskrecijos teisių, pažeidimas būtų pakankamai rimtas *per se*.

8. Išimtinė kompetencija spręsti EB deliktinės atsakomybės bylas priskiriama Teisingumo Teismui (kai kreipiasi valstybė) ir Pirmosios Instancijos teismui (kai kreipiasi privatūs asmenys). Ieškiniai dėl valstybių narių padarytų EB teisės pažeidimų paduodami nacionaliniame teisme ir nagrinėjami vadovaujantis nacionalinėmis normomis, atsižvelgiant į Teismo praktikoje suformuluotus atsakomybės taikymo ypatumus. Nacionalinės nuostatos neturi būti mažiau palankios nei tos, kurios susijusios su panašiais valstybės viduje pareiškiamais ieškiniiais (lygiateisiškumo principas) bei neturi apriboti/padaroti neįmanomo žalos asmeniui atlyginimo (efektyvumo principas).

9. Žalą privatiems asmenims savo veiksmais ar neveikimu gali sukelti tiek EB institucijos, tiek valstybės narės, tačiau skiriasi tiek institucijos, pažeidžiančios EB teisę, tiek ir jų padaromi pažeidimai. Dėl taikomų griežtesnių atsakomybės sąlygų asmenims sunkiausia gauti kompensaciją už žalą, kuri patiriama dėl teisėtų EB institucijų norminių aktų ir paskutinės instancijos nacionalinių teismų veiksmų ar neveikimo. Abiem atvejais minėtos institucijos naudojami plačiomis diskrecijos teisėmis, todėl gauti žalos atlyginimą nėra paprasta net esant įprastoms (nesugriežtintoms) atsakomybės sąlygoms.

Pernelyg griežtų sąlygų nustatymas gali pakenkti efektyviam asmens teisių gynimui ir dėl minėtų pažeidimų atsiradusi žala daugeliu atveju nebus atlyginta, todėl tam, kad galimybė gauti kompensaciją už šiuos pažeidimus netaptų tik teorinė, Teismas turėtų laikytis liberalesnio požiūrio.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Treaty Establishing the European Coal and Steel Community, OJ C 191, 29 7 1992
2. Treaty Establishing the European Atomic Energy Community, OJ C 191, 29 7 1992
3. Consolidated Version of the Treaty Establishing the European Community, OJ C 325-33, 24 12 2002
4. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo statutas, OL C 80, 10 3 2001

Specialioji literatūra ir publikacijos

1. **Anagostaras G.** Erroneous judgments and the prospect of damages: the scope of the principle of governmental liability for judicial breaches // *European Law Review*. Sweet & Maxwell and Contributors, 2006, October, vol. 31
2. **Anagostaras G.** The allocation of responsibility in state liability actions for breach of Community law: a modern gordian knot? // *European Law Review*. Sweet & Maxwell and Contributors, 2001, vol. 26, Nr. 2
3. **Bebr G.** Development of Judicial Control of the European Communities. – The Hague-Boston-London: Martinus Nijhoff Publishers, 1981. - ISBN 9024725410
4. **Breuer M.** State liability for judicial wrongs and Community law: the case of *Gerhard Kobler v Austria* // *European Law Review*. Sweet & Maxwell and Contributors, 2004, April, vol. 29
5. **Craig P., de Burca G.** EU Law. Text, Cases and Materials. Third edition. – Oxford: Oxford University Press, 2003. - ISBN 0-19-925608-X
6. **Craig P.** EU Administrative Law. Academy of European Law. European University Institute. - Oxford: Oxford University Press, 2006. - ISBN 9780199296811
7. **Drakšas R., Valutyté R.** Valstybės atsakomybės pagal privataus asmens ieškinį principo samprata ir įgyvendinimo sąlygos. – *Justitia: teisės mokslo ir praktikos žurnalas*, 2007, Nr. 2 (64). - ISSN 1392-5709
8. **Douglas-Scott S.** Constitutional Law of the European Union. – Harlow: Pearson Education, 2002. - ISBN13 9780582317178
9. **Granger M.-P. F.** National applications of *Francovich* and the construction of a European administrative *jus commune* // *European Law Review*. Sweet & Maxwell and Contributors, April (2007) 32

10. **Hartley TC.** The Foundations of European Community law. An introduction o the constitutional and administrative law of the European Community. Sixth Edition. - Oxford: Oxford University Press, 2007.- ISBN-10 0198760825
11. **Heukels T., McDonnell A.** The Action for Damages in Community Law. – The Hague: Kluwer Law International, 1997. - ISBN 9041103708
12. **Hilson Ch.** The Role of Discretion on non-contractual liability // Common Market Review, 2005, vol. 42
13. **Jansen R. H. M. ir kt.** European ambitions of the national judiciary // Martinus Nijhoff Publishers, 1997. - ISBN 9041103813
14. **Kent P.** Law of the European Union. – London: Pearson Education, 2001. - ISBN 0582423678
15. **Korondi O., Olsson F.** Sufficiently serious – How clear must a members State’s breach of Community law be to make it liable? // Bachelors’s Thesis, University of Orebro, 2008
16. **Lagrange.** The non-contractual liability of the Community in the ECSC and in the EEC // Common Market Law Review, 1996, vol. 3
17. **Lee I. B.** In search of theory of State liability in the European Union. Jean Monnet Working Paper 9/99 // Harward Law School, 2000. URL:
<http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/99/990901.rtf> [žiūrėta 2008 09 05]
18. **Nikolaou E.** From *Francovich* to *Kobler* and beyond: The evolution of a State liability regime for the European Community. URL:
<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/oik/julki/pg/nikolaou/fromfran.pdf> [žiūrėta 2008 08 25]
19. **Prechal S.** Member State liability and direct effect: What’s the difference after all? // European Business Law Review, 2006, vol. 17. - ISSN: 0959-6941
20. **Procesas Europos Bendrijų Teisingumo Teisme: preliminarus nutarimas.** - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. – ISBN 9955557516
21. **Schermers H. G. ir kt.** Non Contractual Liability of the European Communities. – Dordrecht-Boston-London: Martinus Nijhoff, 1988. - ISBN 9024737958
22. **Schermers H. G., Waelbroeck D. F.** Judicial protection in the European Union. – The Hague: Kluwer Law International, 2001. - ISBN 9041116311
23. **Shaw J.** Law of the European Union. Second edition. – London: Macmillan, 1996. – ISBN 0333924916
24. **Steiner J. ir kt.** Textbook on EC Law. Eighth Edition. - Oxford: Oxford University Press, 2003. - ISBN 0199258740
25. **Tallberg. J.** Supranational influence in EU enforcement: the ECJ and principle of state liability // Journal of European Public Policy 7:1 March 2000. URL:
http://www.statsvet.su.se/publikationer/tallberg/tallberg_jep_2000.pdf [žiūrėta 2008 10 10]

26. **Tamavičiūtė V.** Valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims dėl nacionalinių teismų veiksmis padarytos žalos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2007 Nr. 7 (97). – ISSN 1392-6195
27. **Tatham A.** Europos Sąjungos teisė. – Vilnius: Eugrimas leidykla, 1999. – ISBN 9986752507
28. **Tilloston J., Foster N. G.** Text, Cases and Materials on European Union Law. – London: Routledge Cavendish, 2003. - ISBN 978-1-85941-777-5
29. **Tridimas T.** The General Principles of EU Law. Second Edition. - Oxford: Oxford University Press, 2006. - ISBN 0199227683
30. **Toth. A. G.** The Concepts of Damage and Causality as Elements of Non-Contractual liability in Heukels T. and McDonnell A. The Action for damages in Community Law. – The Hague: Kluwer Law International, 1997. - ISBN 9041103708
31. **Vaitkevičiūtė A.** Europos Bendrijos deliktinės atsakomybės taikymo ypatumai ir santykis su valstybių narių atsakomybe dėl privatiems asmenims padarytos žalos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2008 Nr. 4(106). – ISSN 1392-6195
32. **Vaitkevičiūtė A.** Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2007 Nr. 7 (97), - ISSN 1392-6195
33. **Van Dam C.** European tort law. - Oxford: Oxford University Press, 2006. - ISBN 9780199290710
34. **Ward A.** Judicial Review and the rights of private parties in EU law. Second edition. - Oxford: Oxford University Press, 2007. - ISBN 0199269629
35. **Wouters J. ir kt.** Principles of proper conduct for supranational, State and private actors in the European Union – Towards a *Ius Commune*: Essais in Honour of Walter Van Gerven. – Antwerpen: Inersentia, 2001. - ISBN 9050951627

Teismų praktika

1. Case 9 & 12/60 *Vloeberghs v. ECSC High Authority* (Rec.1961,p.393)
2. Case 25/62 *Plaumann v. Commission EEC* (Rec.1963,p.253)
3. Case 26/62 *Van Gend en Loos v. Administratie der Belastingen* (Rec.1963,p.3)
4. Case 6/64 *Costa v. E.N.E.L.* (Rec. 1964, p.1141)
5. Joined cases 9 and 25-64 *Feram and others v. ECSC High Authority* (Rec.1965,p.401)
6. Case 59/65 *Schreckenberg v. Commission EAEC* (Rec.1966,p.785)
7. Joined cases 5,7 and 13-24/66 *Kampffmeyer and others v Commission EEC* (Rec.1967,p.317)
8. Case 4/69 *Lutticke v. Commission* (Rec.1971,p.325)
9. Case 9/69 *Sayag and others v. Leduc and others* (Rec.1969,p.329)
10. Case 5/71 *Zuckerfabrik Schoppenstedt v. Council* (Rec.1971,p.975)

11. Case 9/71 *Compagnie d'approvisionnement, de transport et de crédit and others v. Commission* (Rec.1972,p.391)
12. Joined Cases 9 and 11/71 *Compagnie d'Approvisionnement, de transport et de crédit and others v. Commission* (Rec.1972,p.391)
13. Case 96/71 *Haegeman v. Commission* (Rec.1972,p.1005)
14. Joined cases 63-69/72 *Werhahn Hansamuehle and others v. Council* (Rec.1973,p.1229)
15. Case 43/72 *Merkur v. Commission* (Rec.1973,p.1055); Case 153/73 *Holz & Willemsen GmbH v. Council and Commission* (Rec.1974,p.675)
16. Case 63/72 *Werhahn Hansamuhle and others v. Council* (Rec.1973,p.1229)
17. Case 169/73 *Compagnie Continentale France v. Coincil* (Rec.1975,p.117)
18. Case 26/74 *Societe Roquette Freres v. Commission* (Rec.1976,p.677)
19. Joined cases 56-60/74 *Kampffmeyer v. Council and Commission* (Rec.1976,p.711)
20. Case 74/74 *CNTA v. Commission* (Rec.1976,p.797)
21. Case 99/74 *Societe des Grands Moilins des Antilles v. Commission* (Rec.1975,p.1531)
22. Case 60/75 *Russo v. AIMA* (Rec.1976,p.45), 8-9 d.; Case 101/78 *Granaria v. Hoofdprodukschap voor Akkerbouwprodukten* (Rec.1979,p.623)
23. Case 33/76 *Rewe v. Landwirtschaftskammer fur das Saarland* (Rec.1976,p.1989)
24. Joined cases 83 and 94/76, 4,15 and 40/77, *HNL and Others v. Council and Comission* (Rec.1978,p.1209)
25. Case 106/77 *Amministrazione delle finanze dello Stato v. Simmenthal* (Rec.1978,p.629)
26. Case 137/77 *Stadt Frankfurt v. Neumann* (Rec.1978,p.1623)
27. Case 156/77 *Commission v. Belgium* (Rec.1978,p.1881)
28. Case 238/78 *Ireks-Arkady v. Council and Commission* (Rec.1981,p.1723)
29. Joined cases 64 and 113/76, 167 and 239/78, 27, 28 and 45/79 *Dumortier v. Council* (Rec.1982,p.1733)
30. Case 543/79 *Birke v. Commission and Council* (Rec.1981, p.2669)
31. Case 26/81 *Oleifici Mediterranei v. EEC* (Rec.1982,p.3057), 16 d.; Case C-146/91 *KYPED v. Council and Commission* (Rec.1994,p.I-4199)
32. Joined cases 256, 257, 265, 267/80, 5 and 51/81 and 282/82 *Birra Wührer v. Council and Commission*, (Rec.1982,p.85)
33. Case 281/82 *Unifrex v. Commission and Counsil* (Rec.1984,p.1969)
34. Case 14/83 *Von Colson and Kamann v. Land Nordrhein – Westfalen* (Rec.1984,p.1981)
35. Case 59/83 *Biovilac v. EEC* (Rec.1984,p.4057)
36. Case 145/83 *Adams v. Commission* (Rec.1985,p.3539)
37. Case 175/84 *Krohn v. Commission* (Rec.1986,p.753)

38. Case 226/87 *Commission v. Greece* (Rec.1988,p.3611)
39. Joined Cases C-363 and C-364/88 *Finsider and Others v. Commission* (Rec.1992,p.I-359)
40. C-104/89 and 37/90 *Mulder and others V. Council and Commission* (Rec.2000,p.I-203)
41. Case C-213/89 *The Queen/Secretary of State for Transport, ex parte Factortame* (Rec.1990,p.I-2433)
42. Joined cases C-6/90 and C-9/90 *Andrea Francovich and others v. Italian respublic* (Rec.1991,p.I-5357)
43. Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pecheur v. Bundesrepublik Deutschland and The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame and others* (Rec.1996,p.I-1029)
44. Case C-365/93 *Commission v. Greece* (Rec.1995,p.I-499)
45. Case C-392/93 *The Queen v. H.M. Treasury, ex parte British telecommunications* (Rec.1996,p.I-1631);
46. Case T-514/93 *Cobrecaf and others v. Commission* (Rec.1995,p.II-621)
47. Case T-572/93 *Odigitria v. Council and Commission* (Rec.1995,p.II-2025)
48. Case T-575/93 *Kelman v. Commision* (Rec.1996,p.II-1)
49. Case C-5/94 *The Queen/Ministry of Agriculture, Fisheries and Fodd, ex parte Hedley Lomas (Ireland)* (Rec.1996, p.I-2553)
50. Opinion of AG Leger in Case C-5/94 *The Queen v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Fodd, ex parte Hedley Lomas (Ireland)* (Rec.1996, p.I-2553)
51. Case T-108/94 *Candiotte v. Coincil* (Rec.1994,p.II-863)
52. Case T-175/94 *International Procurement Services v. Commission* (Rec.1996,p.II-729)
53. Case C-178/94, C-179/94, C-188/94 and C-190/94 *Dilenkofer and others v. Bundesrepublik Deutschland* (Rec.1996,p.I-4845)
54. Joined cases T-195 and 202/94 *Quiller and Heusmann v. Council and Commission* (Rec.1997,p.II-2247)
55. Case T-230/94 *Farrugia v. Commission* (Rec.1996,p.II-195), 46 d.
56. Joined Cases C-283, 291 and 292/94 *Denkavit Internationaal and others v. Bundesamt fur Finanzen* (Rec.1996,p.I-5063)
57. Case T-336/94 *Efisol v. Commission* (Rec.1996,p.II-1343)
58. Case T-390/94, *Schröder and Thamann v. Commission* (Rec.1997,p.II-501)
59. Case C-66/95 *The Queen v. Secretary of State for Social Security, ex parte Sutton* (Rec.1997,p.I-2163)
60. Case T-184/95 *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft v. Council and Commission* (Rec.1997,p.II-351)
61. Case T-230/95 *BAI v. Commission* (Rec.1999,p.II-123)

62. Joined cases T-79/96, T-260/97 and T-117/98 *Camar and Tico v. Commission and Council* (Rec.2000,p.II-2193)
63. Case T-113/96 *Edouard Dubois et Fils v. Council and Commission* (Rec.1998,p.II-125)
64. Case T-203/96 *Embassy Limousines & Services v. Parliament Europeen* (Rec.1998,p.II-4239)
65. Case C-319/96 *Brinkmann Tabakfabriken v. Skatteministeriet* (Rec.1998,p.I-5255)
66. Case T-231/97 *New Europe Consulting and Brown v. Commission* (Rec.1999,p.II-2403)
67. Case C-404/97 *Commission v. Portugal* (Rec.2000,p.I-4897)
68. Case C-424/97 *Haim* (Rec.2000,p.I-5123)
69. Case T-99/98 *Hameico Stuttgart ir kt. prieš Tarybą ir Komisiją*, (Rec.2003,p.II-2195)
70. Case C-352/98 *Bergaderm and Goupil v. Commission* (Rec.2000,p.I-5291)
71. Case C-144/99 *Commission v. Netherlands* (Rec.2001,p.I-3541)
72. Case T-69/00 *FIAMM and FIAMM Technologies v. Council and Commission* (Rec.2005,p.II-5393)
73. Case T-180/00 *Astipesca v. Commission* (Rec.2002,p.II-3985)
74. Case C-312/00 P *Commission v. Camar and Tico* (Rec.2002,p.I-11355)
75. Case T-344/00 *CEVA and Pharmacia entreprises v. Commission* (Rec.2003,p.II-229)
76. Opinion of AG Léger in Case C-453/00 *Kuhne & Heitz* (Rec.2004,p.I-837)
77. Case C-472/00 *Commission v. Fresh Marine* (Rec.2003,p.I-7541)
78. Case T-44/01 *Vieira et Vieira Argentina v. Commission*, (Rec.2003,p.II-1209)
79. Case C-224/01 *Kobler* (Rec.2003,p.I-10239)
80. Case T-86/03 *Holcim (France) v. Commission* (Rec.2005,p.II-1539)
81. Case C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo* (Rec.2006,p.I-5177)
82. Case T-415/03 *Cofradia de pescadores „San Pedro“ de Bermeo and others v. Council* (Rec.2005,p.II-4355)

Elektroniniai šaltiniai

1. Europos Sąjungos portalas. http://147.67.243.25/institutional_reform/chronology/index_lt.htm - [žiūrėta 2007 12 14]
2. Europos Teisingumo Teismo tinklapis. <http://curia.europa.eu/lt/>

ANOTACIJA

Paškevičiūtė R. EB institucijų deliktinė atsakomybė ir valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims pagal Europos Bendrijos teisę / Europos Sąjungos teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas dokt. A. Vaitkevičiūtė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2008. – 65 p.

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjamos EB institucijų deliktinės atsakomybės ir valstybių narių atsakomybės privatiems asmenims pagal EB teisę samprata ir atsakomybės sąlygos bei jų turinys, kuris atskleidžiamas remiantis teisės doktrina ir ETT praktika. Pirmojoje dalyje analizuojamos EB Sutarties nuostatos, reglamentuojančios EB institucijų deliktinę atsakomybę, pateikiamos valstybių atsakomybės asmenims už žalą doktrinos susiformavimo prielaidos ir samprata. Antrojoje dalyje dėstoma svarbiausių ETT sprendimų analizė siekiant išsiaiškinti EB institucijų ir valstybių narių atsakomybės principo privatiems asmenims veikimo ribas - t.y. atsakomybės sąlygas. Trečioji dalis skirta apžvelgti EB institucijų ir valstybių narių dažniausiai padaromiems EB teisės pažeidimams.

Pagrindiniai žodžiai: EB institucijų deliktinė atsakomybė, valstybių atsakomybė už žalą, EB teisės pažeidimas, atsakomybės už žalą sąlygos, pakankamai rimtas pažeidimas

ANNOTATION

Paškevičiūtė R. Non-contractual liability of the Community and Member States liability to individuals under the law of European Community / Master's thesis in European Union Law. Supervisor lect. Phd. A. Vaitkevičiūtė. – Vilnius: Law Faculty, Mykolas Romeris University, 2008. – 65 p.

In the Master thesis the following issues have been examined: the conception and the conditions of the Community non-contractual liability and Member States liability to individuals under the law of European Community and the content of liability conditions which are described referring to a law doctrine and ECJ practice. The principles underlying Community non-contractual liability to pay compensation to individuals under Article 288 (2) EC Treaty, and the evolving law on State liability in damages for loss suffered by private parties following an infringement of Community law by a Member State, are analysed in the first part of Master's thesis. In the second part is provided guidance as to the conditions under which the Community and the Member States could incur liability. Breaches of EC law mostly done by the Community and Member States are described in the third part.

Key Words: non-contractual liability of the Community liability, State liability, the breach of EC law, the conditions for liability, sufficiently serious breach

SANTRAUKA

Paškevičiūtė R. EB institucijų deliktinė atsakomybė ir valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims pagal Europos Bendrijos teisę / Europos Sąjungos teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas dokt. A. Vaitkevičiūtė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2008. – 65 p.

EB institucijų ir valstybių narių atsakomybės privatiems asmenims pagal EB teisę tema yra aktuali dėl aiškaus teisinio reglamentavimo trūkumo bei būtinybės užtikrinti visapusišką EB teisės normų galiojimą bei efektyvų asmens teisių gynimą. EB institucijų deliktinė atsakomybė reglamentuojama Sutarties 288 str. 2 d., o valstybių narių atsakomybė už žalą kaip EB teisės principas buvo įtvirtinta ETT praktikoje. Tačiau nėra nustatytų šias deliktinės atsakomybės rūšis reglamentuojančių proceso taisyklių, kurių pagrindu būtų ginamos subjekto teisės. Todėl darbe daug dėmesio skiriama ETT praktikoje suformuluotų Europos Bendrijų institucijų deliktinės atsakomybės ir valstybių narių atsakomybės privatiems asmenims sąlygų analizei, siekiant parodyti, kokias galimybes apginti savo Bendrijos teise grindžiamus interesus turi privatūs asmenys.

Privačių asmenų teisės savo veikla (ar neveikimu, kai yra pareiga veikti), gali pažeisti tiek EB institucijos, tiek ir valstybės narės, dėl ko asmenys gali patirti žalos. Jei privatūs asmenys negautų žalos atlyginimo dėl padaromų EB teisės pažeidimų, vadinasi, asmenims EB teise suteikiamos teisės jų pažeidimo atveju nėra efektyviai ginamos, o Bendrijos teisės normų veiksmingumas – abejotinas. Todėl asmens teisių gynimo mechanizmas, leidžiantis asmenims reikalauti žalos atlyginimo, buvo būtinas. Esant nustatymos sąlygoms ir EB institucijos, ir valstybės narės privalės atlyginti asmenims EB teisės pažeidimu padarytą žalą. Nors laikui bėgant Europos Bendrijų institucijų deliktinės atsakomybės ir valstybių narių atsakomybės privatiems asmenims atsakomybės sąlygos ir buvo vienodinamos, tačiau iki šiol jos nėra visiškai identiškos. Nors atsakomybei už teisėtus EB institucijų norminius aktus ir paskutinės instancijos nacionalinių teismų veiksmus ar neveikimą taikomos griežtenės atsakomybės sąlygos, tačiau pastebėtinai įtvirtintų teisinių gynimo priemonių universalumas, kuriuo siekiama efektyvios asmens teisių apsaugos.

Pirmojoje magistrinio darbo dalyje analizuojamos EB Sutarties nuostatos, reglamentuojančios EB institucijų deliktinę atsakomybę, pateikiamos valstybių atsakomybės asmenims už žalą doktrinos susiformavimo prielaidos ir samprata. Antrojoje dalyje dėstoma svarbiausių ETT sprendimų analizė siekiant išsiaiškinti EB institucijų ir valstybių narių atsakomybės principo privatiems asmenims veikimo ribas - t.y. atsakomybės sąlygas. Trečioji dalis skirta apžvelgti EB institucijų ir valstybių narių dažniausiai padaromiems EB teisės pažeidimams.

SUMMARY

Paškevičiūtė R. Non-contractual liability of the Community and Member States liability to individuals under the law of European Community / Master's thesis in European Union Law. Supervisor lect. Phd. A. Vaitkevičiūtė. – Vilnius: Law Faculty, Mykolas Romeris University, 2008. – 65 p.

The subject of non-contractual liability of the Community and Member States liability is very important due to the lack of clear regulation and the necessity to ensure overall validity of the rules of European Community law as well as an effective protection of individual rights.

Non-contractual liability of the Community is governed by Article 288 (2) EC Treaty. The principle of Member States liability in damages for a breach of Community law was developed by the ECJ. But still there are no established common procedural rules governing Community non-contractual liability and Member State liability in damages. In Master thesis a lot of attention has been paid to analysis of Community non-contractual liability and Member States liability conditions which have been laid down by the ECJ in its practice. The analysis shows possibilities of individuals to protect their interests provided by the European Community law.

The rights of individuals might be violated by actions (or omissions) of the Community and Member States, and individuals may suffer loss flowing from that actions. The full effectiveness of individual rights would therefore be called in question if it was not possible to obtain reparation where the breach of EC law was committed by the Community or Member State and the efficiency of the EC law would be doubtful. That is why it was necessary the mechanism whereby losses may be recovered in an action brought by an individual.

When non-contractual liability conditions are satisfied, the Community and Member States are obliged to make good damage caused to individuals by infringements of EC law. The ECJ was trying to unify both the Community and Member States' liability regimes but still by now the conditions are not totally identical.

The principles underlying Community non-contractual liability to pay compensation to individuals under Article 288 (2) EC Treaty, and the evolving law on State liability in damages for loss suffered by private parties following an infringement of Community law by a Member State, are analysed in the first part of Master's thesis. In the second part is provided guidance as to the conditions under which the Community and the Member States could incur liability. Breaches of EC law mostly done by the Community and Member States are described in the third part.